

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΚΑΤΕΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η “Union des Femmes pour la défense de Paris et les soins aux blessés”:

Ρόλοι των γυναικών στην Κομμούνα του Παρισιού

ΔΟΥΛΚΕΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

A.M. 201417

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Αναπληρωτής Καθηγητής Κ. Ράπτης, Επόπτης

Αναπληρωτής Καθηγητής Κ. Γαγανάκης, Α΄ Βαθμολογητής

Επίκουρη Καθηγήτρια Μ. Παπαθανασίου, Β΄ Βαθμολογήτρια

ΑΘΗΝΑ 2017

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΚΑΤΕΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η “Union des Femmes pour la défense de Paris et les soins aux blessés”:

Ρόλοι των γυναικών στην Κομμούνα του Παρισιού

ΔΟΥΛΚΕΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

A.M. 201417

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Αναπληρωτής Καθηγητής Κ. Ράπτης, Επόπτης

Αναπληρωτής Καθηγητής Κ. Γαγανάκης, Α΄ Βαθμολογητής

Επίκουρη Καθηγήτρια Μ. Παπαθανασίου, Β΄ Βαθμολογήτρια

ΑΘΗΝΑ 2017

Στον Σπύρο Τουλιάτο

Το Παρίσι των εργατών με την Κομμούνα του θα γιορτάζεται πάντα σαν δοξασμένος προάγγελος μιας νέας κοινωνίας. Τους μάρτυρές της τους έχει κλείσει μέσα στη μεγάλη της καρδιά η εργατική τάξη. Τους εξολοθρευτές της τους κάρφωσε κιόλας η ιστορία στον πάσσαλο της ατίμωσης απ' όπου δεν μπορούν να τους λυτρώσουν μήτε όλες οι προσευχές των παπάδων τους.

Καρλ Μαρξ,
«Ο Εμφύλιος πόλεμος στην Γαλλία», Σύγχρονη
Εποχή, Αθήνα, 2011, σελ.102

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΠΗΓΕΣ, ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΤΟΥ 1871.....	11
ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΤΟΥ 19 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ.....	15
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ	20
ΕΝΟΤΗΤΑ 1 ^Η : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ	28
Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΝ 19 ^Ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑ – ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ..	28
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΝ 19 ^Ο ΑΙΩΝΑ – ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ	32
Η ΠΡΩΣΙΚΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ	49
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 ^Η : Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ UNION DE FEMMES ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ	52
Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ	52
ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ.....	56
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ UNION	59
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 ^Η : ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ UNION DE FEMMES	67
ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ UNION.....	67
ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	71
ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ UNION	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	89
ΕΓΓΡΑΦΟ 1: ΚΑΛΕΣΜΑ ΟΜΑΔΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	89
ΕΓΓΡΑΦΟ 2 : ΕΚΚΛΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ UNION (8/5/1871)	92
ΕΓΓΡΑΦΟ 3: ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (6/5/1871)	93
ΕΓΓΡΑΦΟ 4 : ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ UNION (15/5/1871)	95
ΕΓΓΡΑΦΟ 5: ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ ΓΙΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ	96
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στις 11 Απρίλη 1871, στο φύλλο της *Journal officiel*, της επίσημης εφημερίδας της Κομμούνας, δημοσιεύεται ένα επαναστατικό κείμενο γραμμένο από γυναίκες, το οποίο αναφέρει:

«Γυναίκες - πολίτες, η αποφασιστική ώρα έφτασε. Πρέπει να ευχηθούμε να τελειώσει ο παλιός κόσμος! Θέλουμε να είμαστε ελεύθερες. Και δεν είναι μόνο η Γαλλία που ξεσηκώνεται, όλοι οι πολιτισμένοι λαοί έχουν τα μάτια τους στο Παρίσι περιμένοντας το θρίαμβό μας, ώστε όταν έρθει η σειρά τους, να απελευθερωθούν.»¹

Το κείμενο αυτό κατέληγε στην πρόσκληση των γυναικών του Παρισιού να φτιάξουν επιτροπές σε κάθε διαμέρισμα της πόλης και μία ένωση για την άμυνα του Παρισιού. Πρόκειται για την *Union des femmes pour la défense de Paris et les soins aux blessés* («Ένωση γυναικών για την άμυνα του Παρισιού και την βοήθεια στους τραυματισμένους»).

Η ιδέες, η δομή και η δράση της *Union* ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για το μέχρι τότε γυναικείο κίνημα. Η *Union* βασιζόταν στις επαναστατικές παραδόσεις του λαού της Γαλλίας και, παράλληλα, ήταν διαποτισμένη από τις σοσιαλιστικές θεωρίες της εποχής της. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τις σημαντικότερες πλευρές της καταγράφοντας παράλληλα και τις βασικότερες απόψεις των ερευνητών μέχρι σήμερα. Αυτή η μελέτη γίνεται με απώτερο στόχο το να αναδειχθούν τα βαθύτερα φαινόμενα και διαδικασίες που οδήγησαν στην ίδρυσή της και καθόρισαν την δράση της. Φαινόμενα και διαδικασίες που οδήγησαν τις εργάτριες στο να αποκτήσουν για πρώτη φορά στην ιστορία τέτοιο αναβαθμισμένο ρόλο μέσα στην κοινωνία.

Η *Union* είχε σύνθεση, δράση και θέσεις που αντικειμενικά την κάνουν μέρος του γαλλικού και του παγκόσμιου εργατικού κινήματος του 19^{ου} αιώνα. Επομένως, η προσέγγισή που επιχειρείται εδώ ξεφεύγει από την σφαίρα του «αποκλειστικά»

¹ Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 1

γυναικείου κινήματος καθώς εντάσσει τις κινήσεις της σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Η οικονομική πραγματικότητα και οι τάσεις που διαμορφώνονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα βρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη την περίοδο της δράσης της Union και είναι αυτές που καθορίζουν τα γεγονότα. Πρόκειται για προσέγγιση που αξιοποιεί τα μαρξιστικά μεθοδολογικά εργαλεία.

Ο Μαρξ άλλωστε σημείωνε στον Πρόλογο της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας* (1859):

«Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι εισέρχονται σε σχέσεις καθορισμένες, αναγκαίες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε σχέσεις παραγωγής, οι οποίες αντιστοιχούν σε μια καθορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Η ολότητα αυτών των σχέσεων παραγωγής αποτελεί την *οικονομική βάση της κοινωνίας*, την πραγματική βάση πάνω στην οποία υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν συγκεκριμένες κοινωνικές μορφές συνείδησης. *Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και πνευματική διαδικασία της ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, αλλά, αντίστροφα, το κοινωνικό τους είναι καθορίζει την συνείδηση τους*». ²

Αυτή η θέση συμβάλει στο να μπορέσει να παρακολουθήσει κανείς το πως οι οικονομικές εξελίξεις επέβαλαν την είσοδο της γυναίκας στην κοινωνική παραγωγή. Αυτή η εξέλιξη πυροδότησε ραγδαίες αλλαγές κάθε τομέα της κοινωνικής ζωής της γυναίκας, ιδιαίτερα στην δομή της οικογένειας, στον τρόπο ζωής και δράσης της. Η σφαίρα των δραστηριοτήτων της ξέφυγε από τα όρια του ατομικού νοικοκυριού. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση της Γαλλίας. Οι γυναίκες από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα εντάχθηκαν μαζικά στην παραγωγή και σχεδόν αμέσως ξεκίνησαν να σχηματίζουν ενώσεις γυναικών και να συμμετέχουν σε σωματεία προκειμένου να αποκτήσουν δικαιώματα αλλά και να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες ζωής για εκείνες και τα

² Μαρξ, Κ. (2010). *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*. (Χ. Μπαλωμένος, Μεταφρ.) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 19

παιδιά τους.³ Πρόκειται για την περίοδο της ανόδου του καπιταλισμού. Παράλληλα, πήραν ενεργά μέρος στις επαναστατικές διαδικασίες του 1789-1793, του 1831 και του 1848.⁴ Η συμμετοχή αυτή της όπλισε με πολύτιμη πολιτική πείρα και το ενδιαφέρον είναι πως αυτή σχεδόν στο σύνολό της αντανακλάται στον τρόπο που οι γυναίκες κινήθηκαν κατά την Κομμούνα. Οι γυναίκες, δηλαδή, προσπάθησαν με τα εργαλεία που είχαν αποκτήσει που ήταν η πολιτική πείρα, η πολιτικές ιδέες, οι μορφές οργάνωσης κτλ. να μετασχηματίσουν τον κόσμο μέσα στον οποίο ζούσαν. Επιβεβαίωσαν με την στάση τους αυτό που υπογράμμιζε ο Ένγκελς σε επιστολή του στον W. Borgius στις 25 Γενάρη του 1894, ότι δηλαδή:

«η πολιτική, νομική, φιλοσοφική, θρησκευτική, λογοτεχνική, καλλιτεχνική κλπ. ανάπτυξη βασίζεται στην οικονομική ανάπτυξη. Αλλά κάθε μία από αυτές επηρεάζει εξίσου και τις άλλες και την οικονομική βάση. Αυτό δε το λέμε για να υποστηρίξουμε ότι η οικονομική κατάσταση είναι το μόνο ενεργητικό αίτιο και πως όλα τα άλλα είναι παθητικό αποτέλεσμα, αλλά ότι υπάρχει αλληλεπίδραση που βασίζεται, σε τελευταία ανάλυση, στην οικονομική βάση, η οποία αναπόφευκτα υπερισχύει.»⁵

Η ζωή της Union (11 Απρίλη 1871 – 21 Μάη 1871) ήταν πολύ σύντομη, ακόμα συντομότερη και από εκείνη της Κομμούνας. Η σημασία της ίδρυσής της όμως υπερβαίνει την εποχή της. Η κορύφωση της δράσης της που δεν είναι άλλη από τον ίδιο τον ένοπλο αγώνα στα οδοφράγματα που κόστισε τη ζωή σε εκατοντάδες αγωνίστριες και εργάτριες αξίζει να μελετηθεί περισσότερο.

³ Hilden, P. J. (1986). Women and the Labour Movement in France, 1869-1914. *The Historical Journal*, 29(4), 809-832.

⁴ Για το ζήτημα της γυναικείας συμμετοχής στην Γαλλική Επανάσταση ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το άρθρο της Marisa Linton *Women as spectators and participants in the French Revolution* (2013). Για τη γυναικεία συμμετοχή στις επαναστάσεις του 1831 και 1848 εκτενής αναφορά γίνεται στο βιβλίο του S. Foley με τίτλο *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference* (2004).

⁵ Engels, F. (2010). Engels to W. Borgius 25 January 1894. Στο *Marx and Engels Collected Works* (Τόμ. 50). Lawrence & Wishart ., σελ. 265

Η δράση των γυναικών που προέρχονταν από τις καταπιεζόμενες τάξεις κατά την Κομμούνα αποκτά ιδιαίτερη αξία αν την δει κανείς σε συνάρτηση με το τι δυσκολίες συνάντησε. Οι γυναίκες αντιπαρατέθηκαν με ένα ευρύ σύνολο προκαταλήψεων και πρακτικών για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και την οικογένεια. Ήταν στην ουσία τους απόψεις περί «βιολογικής κατωτερότητας» που επιβίωναν επί αιώνες. Η πάλη τους αυτή έχει σημασία να ιδωθεί και υπό το πρίσμα των σοσιαλιστικών και μαρξιστικών αντιλήψεων και του βαθμού συμβολής τους σε αυτήν.

Η παρούσα μελέτη παραθέτει εισαγωγικά ορισμένα στοιχεία για τον χαρακτήρα και την σημασία της Κομμούνας. Το ότι η Κομμούνα ήταν εν τέλει μία εργατική κυβέρνηση ήταν αυτό που καθόρισε και το ποιος θα ήταν ο προσανατολισμός της Union. Είναι χαρακτηριστικό πως η Union έκανε τις ίδιες τομές και τα ίδια λάθη με την Κομμούνα. Στη συνέχεια, στην πρώτη ενότητα, γίνεται συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης της γυναικείας παρουσίας στο εργατικό κίνημα της Γαλλίας μέχρι και την πολιορκία του Παρισιού από τους Πρώσους. Διερευνώνται, επίσης, οι αντιλήψεις των ίδιων των εργατών και της Διεθνούς Ένωσης Εργατών απέναντι στις γυναίκες και την συμμετοχή τους τόσο στην παραγωγή όσο και στο εργατικό κίνημα.

Η δεύτερη ενότητα, είναι αφιερωμένη στην ίδρυση της ένωσης, στην σχέση της με την Διεθνή και την Κομμούνα, στον ιδιαίτερο και πρωτοποριακό τρόπο με τον οποίο ήταν δομημένη αλλά και στην δράση που ανέπτυξε. Η τρίτη και τελευταία ενότητα προσεγγίζει ορισμένες πλευρές των ιδεολογικών χαρακτηριστικών της Union. Μία από αυτές είναι εκείνη των γυναικείων εργατικών συνεταιρισμών και του ζητήματος της αναδιοργάνωσης της γυναικείας εργασίας. Η αναδιοργάνωση της εργασίας ήταν το αίτημα φαίνεται πως απασχολούσε περισσότερο τα μέλη της Union και γι' αυτό το προέτασαν. Άλλη πλευρά είναι η εξέταση της αντίληψης που επικρατούσε στα μέλη της για το γυναικείο ζήτημα, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη γυναικείων διεκδικήσεων ενταγμένες στο εργατικό κίνημα.

Η παρούσα μελέτη χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια να φωτίσει τις συνάψεις αλλά και τις αποκλίσεις της δράσης και ιδεολογίας της Union des femmes με τη θεωρητική

επεξεργασία των Μαρξ και Ένγκελς. Οι αντιλήψεις των δύο αυτών θεωρητικών του σοσιαλισμού αποτέλεσαν μειοψηφία μέσα στην Κομμούνια κάτι που εξέφραζε και τους συσχετισμούς που υπήρχαν στην Διεθνή Ένωση Εργατών. Ωστόσο, εκτός από την επιρροή που άσκησαν στην Union, αυτές αναδείχτηκαν ως πολύτιμα αναλυτικά εργαλεία για την εξήγηση των διεργασιών που παρατηρήθηκαν την άνοιξη του 1871 στη πόλη του Παρισιού.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΗΓΕΣ, ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΤΟΥ 1871

Τα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας του 1871 συντελέστηκαν σε μία εποχή κατά την οποία οι κρατικές και δημοτικές αρχές όπως και οι διάφορες οργανώσεις κρατούσαν αναλυτικά αρχεία με μητρώα, πρακτικά και άλλα έγγραφα. Ταυτόχρονα, ήταν μια εποχή άνθησης του ημερήσιου και περιοδικού τύπου αλλά και του βιβλίου. Η Union de femmes, συγκεκριμένα, εξέδιδε αφίσες και τα κείμενά της (εκκλήσεις, αποφάσεις κτλ.) δημοσιεύονταν στην επίσημη εφημερίδα της Κομμούνας. Αυτά στη συνέχεια διαδίδονταν και διαβάζονταν δυνατά σε συναντήσεις ή στους δρόμους. Αυτό αποτελούσε συνήθεια της εποχής ώστε όλα τα στρώματα ανεξάρτητα από το αν γνώριζαν ανάγνωση να μπορούν να ενημερώνονται.⁶

Ο κυριότερος όγκος του αρχειακού υλικού για την Union des femmes βρίσκεται στα *Ιστορικά Αρχεία Πολέμου στις Vincennes* στο Παρίσι (AHG) και συνίσταται σε 15 χιλιάδες φακέλους που περιλαμβάνουν καταλόγους με μέλη επιτροπών, τις πληρωμές, τα καθήκοντα των γυναικών αλλά και έγγραφα με θέσεις και αλληλογραφία.⁷ Σημαντικές αρχειακές πηγές αποτελούν και τα *Archives de la Préfecture de la Police* (APP) στο Παρίσι και τα έγγραφα στο *Διεθνές Ινστιτούτο για την Κοινωνική Ιστορία* (IISH) στο Άμστερνταμ. Στην παρούσα μελέτη αξιοποιείται το μέρος του υλικού αυτού, το οποίο έχει δημοσιευτεί σε δευτερογενή έργα.

Εφημερίδες που κυκλοφορούσαν στο Παρίσι και αποτελούν μία από τις πιο πολύτιμες πηγές ήταν η *La Commune* («Η Κομμούνα», Μάρτης – Μάης 1871), η *Cri du peuple* («Η Κραυγή του Λαού» Μάρτης – Μάης 1871), η *Egalité* («Η Ισότητα», Μάρτης – Μάης 1871), *Le Réveil du peuple* («Η Αφύπνιση του Λαού» Μάρτης – Μάης 1871), *Le Vengeur* («Ο Εκδικητής» Απρίλης 1871) αλλά και η «επίσημη εφημερίδα» της Κομμούνας, η *Journal officiel* (Μάρτης – Μάης 1871), στην οποία δημοσιεύονταν όλες οι αποφάσεις

⁶ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 726

⁷ Schulkind, E. (1985). Socialist Women during the 1871 Paris Commune. *Past & Present*, 106, σελ. 127-128

και τα επίσημα κείμενα της Κεντρικής Επιτροπής και των επιτροπών των διαμερισμάτων αλλά και τα κείμενα της Union.

Πολλοί ήταν εκείνοι που μπόρεσαν να αφήσουν με τον ένα ή το άλλο τρόπο την γραπτή τους μαρτυρία και τις σκέψεις τους πάνω στα γεγονότα. Τέτοια πηγή που συμβάλει ουσιαστικά στην μελέτη του ρόλου των γυναικών συνιστούν οι ίδιες οι μαρτυρίες των πρωταγωνιστριών των γεγονότων. Σώζονται τα κείμενα της Victorine Brocher (1838-1921), που ήταν νοσοκόμα στα οδοφράγματα, της δασκάλας Louise Michel (1830-1905) και της δημοσιογράφου Paule Mink (1839-1901). Το σημαντικότερο έργο από εκείνα που γράφτηκαν από άνδρες είναι το “*L’histoire de la commune de 1871*” του δημοσιογράφου Hippolyte-Prosper-Olivier Lissagaray (1838-1901), ο οποίος έζησε και έγραψε με γλαφυρό τρόπο τα γεγονότα της Κομμούνας.⁸ Από το έργο του δεν λείπουν οι εκτενείς αναφορές στον ρόλο των γυναικών.

Στις συλλογές των Fortescue (*Communards, The Story of the Paris Commune of 1871 as told by those who fought for it, 2001*) και της Abitor (*The Third Republic in France 1870-1940, Conflicts and Continuities, 2010*) υπάρχουν δημοσιευμένα και μεταφρασμένα στα Αγγλικά πολύτιμα ντοκουμέντα της Κομμούνας και σημαντικές μαρτυρίες πρωταγωνιστών των γεγονότων. Πολλές από αυτές είναι με τη μορφή συνέντευξης.

Σημαντική πηγή είναι ο πρόλογος του Ένγκελς (1891) και τα κείμενα του Μαρξ (1871) που περιέχονται στην έκδοση «*Ο εμφύλιος πόλεμος στην Γαλλία*». Στην έκδοση παρατίθενται οι σκέψεις των δύο ανδρών για την περίοδο της Β΄ Αυτοκρατορίας (1852-1870) και τα αίτια του Γαλλοπρωσικού πολέμου (1870-1871). Περιγράφεται αναλυτικά το τι ακολούθησε την ήττα των Γάλλων και το πως τα γεγονότα οδήγησαν στην Κομμούνα. Ταυτόχρονα, αποτελούν την σπουδαιότερη πηγή για την θέση της Διεθνούς απέναντι στα γεγονότα.

⁸ Ο Lissagaray εξόριστος στο Λονδίνο συνέλλεξε σημαντικές μαρτυρίες από ανθρώπους που έζησαν τα γεγονότα της Κομμούνας. Είχε δεσμούς με την οικογένεια του Καρλ Μαρξ και ο ίδιος ο Μαρξ τον βοήθησε στην συγγραφή του έργου του.

Σε αντίθεση με αυτό που θα περίμενε κανείς η πλειονότητα των δευτερογενών πηγών για τον ρόλο των γυναικών και την Union des femmes προέρχεται από τις ΗΠΑ και την Αγγλία και όχι από την Γαλλία. Τα ενδιαφέροντα των περισσότερων Γάλλων και Γαλλίδων ιστορικών, όπως φαίνεται από τις δημοσιευμένες μονογραφίες και τα άρθρα τους, στρέφονται περισσότερο στην εκπαίδευση και τη λογοτεχνική παραγωγή των γυναικών κατά τον 19^ο αιώνα.

Οι ΗΠΑ από την άλλη αποτελούν χώρα με μακρά φεμινιστική παράδοση που έγινε πεδίο σφοδρών κοινωνικών συγκρούσεων. Το ίδιο ισχύει και για την Αγγλία που γνώρισε ένα ισχυρό φεμινιστικό κίνημα με επαναστατικές παραδόσεις όπως αυτή της γυναικείας συμμετοχής στην αστική επανάσταση του 1648. Κίνημα, το οποίο κορυφώθηκε και με τον αγώνα των γυναικών για την ψήφο την περίοδο από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου}.⁹

Αυτές οι παραδόσεις συνέβαλαν στην δημιουργία σχολών θεωρητικής σκέψης για την ιστορία και την κοινωνία (ιστορία γυναικών, ιστορία φύλου, φεμινιστική ιστορία κτλ). Οι σχολές αυτές κατά κύριο λόγο επικεντρώνουν τις προσεγγίσεις τους σε μία εξέταση των γεγονότων και των φαινομένων από «γυναικεία» σκοπιά. Χρησιμοποιούν ως αναλυτικό εργαλείο το φύλο και σπανιότερα και δευτερευόντως την τάξη προκειμένου να εξηγήσουν την ιστορική πραγματικότητα.¹⁰

Αυτά είναι στοιχεία που πρέπει κανείς να τα λαμβάνει υπόψη κατά την μελέτη των έργων που γράφτηκαν για την γυναικεία συμμετοχή στην Κομμούνα. Οι προσεγγίσεις αυτές έχουν γίνει ως επί το πλείστον στην περίοδο 1960-1980, σε μία περίοδο κατά την οποία το γυναικείο ζήτημα απασχόλησε έντονα τους κύκλους των κοινωνικών επιστημών. Πρόκειται για την περίοδο που αναπτύσσεται το ρεύμα του νεοφεμινισμού και στη συνέχεια εκείνο της μετανεωτερικής αντίληψης για το φύλο. Δεν είναι λίγες οι αναφορές που συναντά κανείς στα έργα για την Κομμούνα που εντοπίζουν την

⁹ Για το γυναικείο κίνημα στην Αγγλία τον 19^ο αιώνα σημαντική είναι η προσέγγιση που κάνει στο έργο *Women in England 1760-1914* (2004) η S. Steinbach.

¹⁰ Χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη του R. Tombs που εμφανίζει τις δομές της Κομμούνας ως ανδροκρατούμενες. Κριτική σ' αυτή την αντίληψη γίνεται σε επόμενη ενότητα.

«πατριαρχία» ως αίτιο της καταπίεσης των γυναικών ή που ερμηνεύουν με την έννοια του «κοινωνικού φύλου» το ρόλο των γυναικών στα γεγονότα.¹¹

Στα περισσότερα έργα για την Γ΄ Δημοκρατία της Γαλλίας και σε επετειακές εκδόσεις για τα 100 χρόνια της Κομμούνας εμπεριέχονται ορισμένα κεφάλαια για την θέση της γυναίκας και κάποιες αναφορές στην Union¹². Τα περισσότερα έργα από αυτά αν και δεν είναι αναλυτικά τοποθετούν το ζήτημα καλύτερα στο κοινωνικό και οικονομικό του πλαίσιο.

Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν υπάρχει τίτλος για την γυναίκα στην Κομμούνα.

Οι δύο σημαντικότερες μονογραφίες για την γυναίκα και την Παρισινή Κομμούνα με εκτενείς αναφορές στην Union είναι εκείνες της Carolyn Eichner και της Gay Gullickson. Η Eichner στο “Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune” (2004) με έναν πολύ ενδιαφέροντα τρόπο παρουσιάζει την πορεία τριών επαναστατριών – πρωταγωνιστών της Κομμούνας: της ιδρύτριας της Union, Elisabeth Dmitrieff, της André Léo και της Paule Mink. Η συγγραφέας εξετάζει την πορεία αυτών των γυναικών από τα πρώτα τους βήματα, δίνει έμφαση στην δράση τους την δεκαετία του 1860 και επικεντρώνει στην περίοδο της Κομμούνας. Ολοκληρώνει την εξέταση με την παρουσίαση των προσωπικοτήτων αυτών και των ιδεών τους μετά την Κομμούνα.

Με εξαίρεση την Eichner που έχει μελετήσει και αξιοποιήσει ένα σημαντικό κομμάτι του αρχειακού υλικού για την Union de femmes ακόμα δεν έχει δημοσιευτεί μία μελέτη που να στηρίζεται στο σύνολο του αρχειακού υλικού που θα μπορούσε να δώσει ακόμα περισσότερες πληροφορίες και να συμβάλει σε μια πληρέστερη ερμηνευτική προσέγγιση του ρόλου της οργάνωσης.

Από τη μεριά της η Gullickson, στο έργο της “Unruly Women of Paris: Images of the Commune” (1996) επικεντρώνει στις αναπαραστάσεις των γυναικών κατά την

¹¹ Τέτοια στοιχεία έχουν τα έργα των Gullickson και Eichner που αναφέρονται παρακάτω. Τα έργα αυτά αποκρυσταλλώνουν την μέχρι τότε συζήτηση για την βάση της γυναικείας συμμετοχής στην Κομμούνα και το εργατικό – επαναστατικό κίνημα.

¹² Παραδείγματα τέτοιων εκδόσεων είναι τα έργα των Price και Magraw (βλ. Βιβλιογραφία)

Κομμούνα μέσα από τις οποίες προσπαθεί να την προσεγγίσει. Ξεκινάει από τα γεγονότα της 18^{ης} Μάρτη και φτάνει μέχρι την «Ματωμένη Εβδομάδα», το τέλος της Κομμούνας, αναδεικνύοντας τις γυναικείες μορφές που πρωταγωνίστησαν αλλά και το πως αυτές αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους όπως και το πως τις παρουσίαζαν οι σύγχρονοί τους υποστηρικτές και μη.

Σημαντική είναι η συνεισφορά του David Barry, ο οποίος αφιερώνει ένα κεφάλαιο στο βιβλίο του με τίτλο *“Women and Political Insurgency: France in the Mid-Nineteenth Century”* (1996). Εκεί παρουσιάζει με συνεκτικό τρόπο το πως έφτασαν οι γυναίκες με οργανωμένο τρόπο να υπερασπίζονται το δίκιο τους στα οδοφράγματα, την πορεία δηλαδή της ταξικής συνειδητοποίησης και πολιτικής χειραφέτησης της Γαλλίδας εργάτριας.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο άρθρο του Eugene Schulkind με τίτλο *“Socialist Women during the 1871 Paris Commune”* (1985), το οποίο αποτέλεσε και αποτελεί την βάση για πολλά άλλα μεταγενέστερα άρθρα. Πρόκειται για μια ανάλυση που ξεκινάει με παρουσίαση των πηγών για την γυναίκα στην Κομμούνα. Προχωράει με αναφορές στα όσα οδήγησαν στον γυναικείο ριζοσπαστισμό την περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια της Κομμούνας. Καταγράφει σημαντικά στοιχεία, τέλος, για την δράση των γυναικών και την πολιτική τους συνειδητοποίηση κάνοντας και εκτενή αναφορά στην Union και το έργο της. Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και τα άρθρα των Kathleen Jones (*“Aux Citoyennes!”: Women, Politics and the Paris Commune of 1871*, 1991) και της Marisa Linton (*“Les femmes et la Commune de Paris de 1871”*, 1999).

ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Δε μπορεί παρά να αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο μίας μελέτης που αφορά κοινωνικά φαινόμενα η αναφορά των γενικότερων τάσεων που χαρακτηρίζουν την οικονομία και την κοινωνία. Προαναφέρθηκε πως οι οικονομικές τάσεις είναι αυτές που δίνουν τον τόνο και καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκδηλώνονται και εξελίσσονται τα ποικίλα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα. Πιο συγκεκριμένα, μιλώντας για τις τάσεις στην οικονομία της Γαλλίας του 19^{ου} αιώνα, επιδιώκεται να

αναδειχθεί η κοινωνική σύνθεση της κοινωνίας, το σε ποιους κλάδους κατανέμεται ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, το ποιοι είναι οι κλάδοι με την μεγαλύτερη σημασία αλλά και το πως είναι κατανεμημένοι στην γεωγραφική επικράτεια.

Η μελέτη της οικονομικής πορείας της Γαλλίας κατά τον 19^ο αιώνα έχει αρκετές δυσκολίες καθώς έχει σοβαρές ιδιαιτερότητες. Ενδεικτικά αναφέρεται η συγκέντρωση της βιομηχανικής δραστηριότητας στην ύπαιθρο, ο μεγάλος αριθμός τεχνιτών αλλά και η καθυστέρηση στις υποδομές. Παρά το γεγονός αυτό ο αιώνας αυτός είναι και για την Γαλλία περίοδος ταχείας εκβιομηχάνισης και επέκτασης της μισθωτής εργασίας.

Μετά τους ναπολεόντειους πολέμους καταγράφεται ραγδαία ανάπτυξη της βιομηχανίας. Αναπτύσσεται το δίκτυο μεταφορών (δρόμοι, σιδηρόδρομος, θαλάσσιοι και ποτάμιοι δρόμοι) και υιοθετήθηκαν νέες τεχνικές στην παραγωγή, αν και με αργούς ρυθμούς. Ακόμα και το β' μισό του 19^{ου} αιώνα ένα σημαντικό κομμάτι της μεταποίησης εντοπίζεται στα σπίτια (οικοτεχνία) και γίνεται με χειρωνακτική εργασία.¹³

Μιλώντας για την γαλλική εκβιομηχάνιση, την πιο αργή στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα, ο Tuma κάνει λόγο για «ανασχέσεις» στην πορεία της. Στα πλαίσια της θεωρίας του για την *Οικονομική Μεταβολή* διαπιστώνει πως το πολιτικό σύστημα της Γαλλίας είναι πολύ στενότερα δεμένο με την οικονομία – πιο προστατευτικό - σε σχέση με άλλες χώρες. Είναι χαρακτηριστικό πως μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι βιομηχανίες σχεδόν δε μπορούσαν να λειτουργήσουν χωρίς τον κρατικό προστατευτισμό και τους πολέμους (εκστρατείες Α' Αυτοκρατορίας) που τους απέφερε τεράστια κέρδη.¹⁴ Η κρατική παρέμβαση στόχευε αφενός στη διαμόρφωση μιας ενιαίας εσωτερικής αγοράς γι' αυτό επικέντρωσε στον τομέα τον μεταφορών – υποδομών τη δραστηριότητά της και αφετέρου στην προστασία των τιμών των εγχώριων προϊόντων. Το κράτος είχε κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση ασφαλών επενδυτικών συνθηκών. Ήταν αναγκαίο σε μια χώρα στην οποία υπήρχε πρόσφατη επαναστατική δράση και στην οποία βρισκόταν υπό

¹³ Tuma, E. H. (2000). *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από τον 10ο αιώνα ως σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής* (Τόμ. 2). Αθήνα: Gutenberg., σελ. 552.

¹⁴ Ο.π., σελ. 548.

διαμόρφωση ένα ισχυρό εργατικό κίνημα να εξασφαλίζεται η παθητικότητα του λαού – έστω και μέσω της καταστολής. Όπως επισημαίνει ο Λουγγής, την περίοδο που μελετάται «η αστική τάξη δε μπορούσε να κυβερνήσει πια, παρά μόνο με στρατοκρατική μορφή». Αυτή η μορφή ήταν το καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε το διάστημα της Β΄ Αυτοκρατορίας που αποτελούνταν από μία:

«συμμορία πολιτικών και βιομηχανικών τυχοδιωκτών που επιτελεί μια ξέφρενη βιομηχανική ανάπτυξη, κάτι που πολλαπλασιάζει το γαλλικό προλεταριάτο. Η στρατοκρατία δημιουργεί ένα αίσθημα ασφάλειας [...] στις περιπτώσεις αυτές που η αστική τάξη νοιώθει να προστατεύεται, αυξάνει η διαφθορά, η καταλήστευση του πληθυσμού και τα εθνικιστικά και σοβινιστικά κηρύγματα που οδηγούν σε εξωτερικές περιπέτειες.»¹⁵

Η παραγωγή υφασμάτων αποτελεί διαχρονικά κεντρική οικονομική δραστηριότητα σε ολόκληρη την Γαλλική επικράτεια. Ειδικότερα, τον 19^ο αιώνα αναπτύσσεται γρήγορα η βιομηχανία βαμβακερών υφασμάτων. Παρά το γεγονός ότι ήταν μία εξαιρετικά δαπανηρή βιομηχανία που δεν ήταν εκσυγχρονισμένη σε όλη της την έκταση και δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί τις διεθνείς αγορές η κατανάλωση ακατέργαστου βάμβακα ανέβηκε από τους 8 τόνους το 1812-1814 στους 54.3 το 1835-1844 και στους 85.9 το 1865-1871. Ακόμα πιο αργή ήταν η εξέλιξη της βιομηχανίας μαλλιού αν και εκεί η αύξηση είναι μεγάλη. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η κατανάλωση μαλλιού είναι 43.000 τόνοι, το 1850 90.000 και το 1870 160.000. Το ζήτημα ήταν όμως ότι ένα μεγάλο μέρος της κατανάλωσης της τάξεως των 50-60.000 τόνων γινόταν από την «οικιακή» βιομηχανία. Στην μεταξουργία η αύξηση στην παραγωγή ήταν από 1.200 τόνους το 1815-1824, σε 4.800 το 1865-1874.¹⁶

Γεωγραφικά πολλές βιομηχανικές μονάδες βρίσκονταν στην ύπαιθρο λόγω του ότι υπήρχε η επιδίωξη να είναι κοντά σε μορφές παραγωγικής ενέργειας που είχαν να

¹⁵ Λουγγής, Τ. (2001). Η Κομμούνα του 1871. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, 3.

¹⁶ Price, R. (1981). An Economic History of Modern France, 1730-1914. London: MacMillan., σελ. 101-108

κάνουν με το νερό. Συγκεκριμένα, απομονωμένες βιομηχανίες παραμένουν στην κοιλάδα του Λίγηρα και του Ροδανού.¹⁷

Ωστόσο, μία από τις κεντρικότερες βιομηχανικές περιοχές ήταν εκείνη του Παρισιού, στην οποία διαδραματίστηκαν όλες οι εξελίξεις που απασχολούν την παρούσα μελέτη. Η περιοχή περιλάμβανε πολλούς κλάδους που απασχολούσαν τεχνίτες, βιομηχανίες τροφίμων, ρούχων, κλάδο κατασκευών και μικρής κλίμακας μεταλλουργία.¹⁸ Όπως σημειώνει ο Price, το Παρίσι ήταν το μεγαλύτερο κέντρο βιομηχανικής παραγωγής και εκεί απασχολούταν περίπου το ¼ του εργατικού δυναμικού της χώρας. Δηλαδή, πάνω από 450 χιλιάδες εργάτες. Κάνει την διαπίστωση, επίσης, πως κατά συνέπεια πάνω από 1 εκατομμύριο κάτοικοι της πόλης ήταν άμεσα εξαρτημένοι από την πορεία της βιομηχανικής παραγωγής. Κατά συνέπεια κάθε κρίση, κάθε μεταβολή σε αυτήν είναι μεγάλο αντίκτυπο στον κοινωνικό ιστό της πόλης.

Αναφέρει συμπληρωματικά ο Price:

«Σύμφωνα με την έρευνα του 1846-1847 της Επιτροπής Εμπορίου, υπήρχαν 64,816 κατασκευαστές – τεχνίτες και 343,530 εργάτες (περίπου 206,000 άνδρες· 113,000 γυναίκες, 24,000 παιδιά). Από αυτούς τους κατασκευαστές 32,583 δούλευαν μόνοι τους ή είχαν έναν εργάτη· 25,116 απασχολούσαν 2 με 10 εργάτες, και μόνο 7,117 επιχειρήσεις (11% του συνόλου) είχαν πάνω από 10 εργάτες. Η κατασκευαστική βιομηχανία είχε κατά μέσω όρο έναν εργοδότη ανά 13 εργάτες. Λιγότερο από το 1% του συνολικού αριθμού επιχειρήσεων, ένας κατά προσέγγιση αριθμός 424 εγκαταστάσεων, απασχολούσε περισσότερους από 50 εργάτες. Η βιομηχανική στατιστική (“*statistique industrielle*”) του 1872 επιβεβαίωσε πως μία βαθμιαία διαδικασία συγκέντρωσης εξελισσόταν με μία

¹⁷ Στην Γαλλία ένα αρκετά μεγάλο μέρος της βιομηχανικής παραγωγής βρισκόταν στην ύπαιθρο. Αυτό συνέβαινε μεταξύ άλλων γιατί στην ύπαιθρο ήταν φθηνότερο το εργατικό δυναμικό και ευκολότερη η πρόσβαση σε πρώτες ύλες. Επίσης, επειδή πηγή ενέργειας παρέμενε το νερό για αρκετό διάστημα – ειδικά στον κλάδο των υφασμάτων – οι βιομηχανικές μονάδες έπρεπε να βρίσκονται σε κατάλληλες τοποθεσίες.

¹⁸ Price, Ό.π., σελ, 126

κατά 8,5% αύξηση στον αριθμό των επιχειρήσεων και με μια αύξηση στο εργατικό δυναμικό περίπου 17 με 18%.»¹⁹

Για την κοινωνική σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού γνωρίζουμε ότι το 1866 το 49,8% ήταν ενεργό στην αγροτική οικονομία ενώ το 30,7% στον δευτερογενή τομέα (βιομηχανία, μεταφορές).²⁰ Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών μετασχημάτισε πολλά επαγγέλματα. Ενίσχυσε την επέκταση της μισθωτής εργασίας. Απλοποίησε την εργασία με αποτέλεσμα να περιοριστεί η ειδικευμένη εργασία. Αυτό είχε ως συνέπεια η επαγγελματική εκπαίδευση να μην είναι πλέον αναγκαία. Ακόμα και η μαθητεία έγινε πλέον σε πολλές περιπτώσεις περιττή πολυτέλεια. Ενισχύθηκε, αντίθετα, η εκπαίδευση μηχανικών και διαχειριστών.²¹

Η ταχεία εκβιομηχάνιση δε μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστο και τον τρόπο διαβίωσης των εργατών. Μεγάλο τμήμα του πληθυσμού μετακινήθηκε προς τις πόλεις προς αναζήτηση καλύτερων όρων εργασίας καθώς η εργασία στις πόλεις θεωρούνταν ευκολότερη και καλύτερα αμειβόμενη. Στις αρχές του αιώνα μόλις το 10% του πληθυσμού κατοικούσε σε πόλεις. Μέχρι το 1846 το ποσοστό άγγιξε το ¼ του πληθυσμού και το 1911 το ½. Είναι ενδεικτικό του ρυθμού της αστικοποίησης πως ενώ η γενική πληθυσμιακή αύξηση ήταν 38% (πρόκειται για μέτρηση και για την ύπαιθρο και για τις πόλεις) η αντίστοιχη των κατοίκων των πόλεων ήταν 300%.²²

Αυτή η πληθυσμιακή αύξηση, λοιπόν, δημιούργησε έναν άνευ προηγουμένου συνωστισμό στις πόλεις. Οι κατοικίες που ανεγέρθηκαν για να στεγάσουν το εργατικό δυναμικό ήταν ακατάλληλες και ανθυγιεινές. Υπήρχε, μάλιστα, ζήτημα με την υδροδότηση καθώς ελάχιστα σπίτια είχαν τρεχούμενο νερό πάνω από τον 1^ο όροφο των κτιρίων, όπου διέμεναν οι πιο ευκατάστατες οικογένειες. Η θνησιμότητα ήταν

¹⁹ Price, R. (2004). *People and Politics in France 1848-1870*. Cambridge : Cambridge University Press., σελ. 282-283

²⁰ Price, R. (1981). *An Economic History of Modern France, 1730-1914*. London: MacMillan., σελ. 168-169

²¹ Ο.π., σελ. 170

²² Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 57

μεγαλύτερη στις εργατικές συνοικίες ενώ θανατηφόρες επιδημίες ασθενειών καταγράφηκαν το 1832 και το 1849. Ακόμα και στα τέλη του αιώνα υπολογίζεται πως 25 με 30 χιλιάδες παρισινές οικογένειες στεγάζονταν σε ένα και μόνο δωμάτιο.²³

Όλα τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν πως η Γαλλία, την περίοδο που εξετάζεται, είναι μια χώρα της οποίας η οικονομία και κατά συνέπεια ο πληθυσμός βρίσκονται σε διαρκή κίνηση. Το μικροαστικό στοιχείο, οι τεχνίτες, οι μικρέμποροι, οι αγρότες παραμένουν πολύ σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας. Παράλληλα, όμως ισχυροποιείται η θέση της εργατικής τάξης, η οποία πλέον προς τα τέλη του αιώνα αποτελεί την πλειοψηφία σε τομείς της οικονομίας που έχουν ζωτική σημασία για την Γαλλία. Πρόκειται για τομείς πάνω στους οποίους βασίζεται κάθε επιχειρηματική – βιομηχανική δραστηριότητα. Στα βιομηχανικά κέντρα ξεσπούν μεγάλοι απεργιακοί και κοινωνικοί αγώνες που διαπλάθουν συνδικαλιστικά και πολιτικά τους εργάτες. Χαρακτηριστικοί είναι οι αγώνες των μεταξουργών της Λυών.²⁴ Η εργασιακή και κοινωνική πραγματικότητα γίνεται αντικείμενο συζήτησης μέσα στο εργατικό σπίτι. Οι γυναίκες παρακολουθούν κατά συνέπεια στενά αυτές τις εξελίξεις.²⁵

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ

Η ερμηνεία του συνόλου των γεγονότων που ονομάζονται Παρισινή Κομμούνα δεν αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Ωστόσο, είναι απαραίτητη μία συνοπτική αναφορά, καθώς, χωρίς την κατανόηση του χαρακτήρα της, είναι αδύνατο να κατανοηθούν σε βάθος σειρά από αποφάσεις της Union άρα να δημιουργηθούν συγχύσεις και παρερμηνείες της ιστορικής πραγματικότητας.

Ξεκινώντας από την αντίληψη των Μαρξ και Ένγκελς, που παρακολουθούσαν προσεκτικά τα γεγονότα, γίνεται φανερό πως θεωρούν την Κομμούνα ως την

²³ Foley, Ό.π., σελ. 58

²⁴ Για το κίνημα των μεταξουργών έχει γράψει μία ενδιαφέρουσα μονογραφία ο Maurice Moissonnier με τίτλο “*La revolte des canuts, Lyon, novembre 1831*” (1978) ενώ πολύτιμη πηγή αποτελεί το έργο του Monfalcon “*Histoire des insurrections de Lyon en 1831 et en 1834 d' après des documents authentiques*” (1834).

²⁵ Price, ό.π.

σπουδαιότερη μέχρι τότε στιγμή στην ιστορία του εργατικού και επαναστατικού κινήματος. Ο Μαρξ γράφει:

«ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης, το αποτέλεσμα της πάλης της παραγωγικής τάξης ενάντια στην τάξη των σφετεριστών, η ανοιχτή τελικά πολιτική μορφή με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας».²⁶

Πρόκειται κατά την προσέγγισή τους για προϊόν του ανταγωνισμού των δύο κυρίαρχων τάξεων. Αυτές είναι η εργατική από την μία μεριά και η αστική τάξη από την άλλη που όπως προαναφέρθηκε είχαν, παρά την σχετική καθυστέρηση στην εκβιομηχάνιση της Γαλλίας, κυριαρχήσει στους κρίσιμους τομείς της οικονομίας. Ήταν δηλαδή μία μορφή κράτους που θα επέτρεπε την «χειραφέτηση της εργασίας». Αυτό σημαίνει πως άνοιγε ο δρόμος για μία κοινωνία όπου δε θα υπάρχουν παραγωγικές και μη παραγωγικές τάξεις καθώς θα παράγουν όλοι. Μια κοινωνία όπου δε θα δίνεται η δυνατότητα σε μία τάξη που θα είναι αποσπασμένη από την παραγωγή να παρασιτεί εις βάρος μιας άλλης που θα παράγει για λογαριασμό της.

Το κράτος της Κομμούνας ήταν εργατικό και λόγω της σύνθεσής του και λόγω των μέτρων που πήρε στη σύντομη ζωή του. Ο Hobsbawm αναφέρει για τον χαρακτήρα και την σύνθεση πως: «Ήταν σοσιαλιστική επανάσταση, η πραγματική εξουσία είχε περιέλθει στους δημάρχους των διαμερισμάτων και στην Εθνοφρουρά δηλαδή στον λαό και την εργατική τάξη»²⁷ και συνεχίζει προσθέτοντας στοιχεία από την κοινωνική σύνθεση των συλληφθέντων. Τα αρχεία δείχνουν πως ο αριθμός τους έφτανε τις 36 χιλιάδες. Η συντριπτική πλειοψηφία τους ήταν εργάτες διαφόρων ειδικοτήτων: οικοδόμοι, μεταλλουργοί, ανειδίκευτοι χειρώνακτες, επιπλοποιοί, κατασκευαστές

²⁶ Μαρξ, Ό.π., σελ. 74

²⁷ Hobsbawm, E. J. (2012). Η εποχή του κεφαλαίου. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης., σελ. 255-256

ειδών πολυτελείας, τυπογράφοι, υφαντουργοί και υποδηματοποιοί. Το 10% ήταν μικροκαταστηματάρχες, το 8% υπάλληλοι γραφείου και το υπόλοιπο 7% υπηρέτες.²⁸

Η σύνθεσή της ήταν ως επί το πλείστον εργατική και γι' αυτό άλλωστε τα μέτρα που πήρε ήταν προς όφελος της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων. Το γεγονός αυτό δε πρέπει να συσκοτίσει όμως τις μεγάλες επιρροές συνολικά της εργατικής τάξης και των κομμουνάρων από τα μικροαστικά στοιχεία. Πολλές αποφάσεις που πήρε κινήθηκαν σε κατεύθυνση επαναστατικής ανατροπής ακριβώς γι' αυτό τον λόγο.

Έγραφε ο Μαρξ σχετικά με το ζήτημα αυτό σε επιστολή του στους Varlin και Frankel:

«Μου φαίνεται ότι η Κομμούνα χάνει πολύ χρόνο με μικροπράγματα και προσωπικές αντιπαραθέσεις. Φαίνεται εδώ ότι υπάρχουν ακόμα κι άλλες επιρροές εκτός από τις εργατικές. Αυτό δε θα πείραζε αν θα μπορούσατε να ξανακερδίσετε το χαμένο χρόνο.»²⁹

Υπογραμμίζει ο Ένγκελς στον πρόλογο της έκδοσης «*Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Γαλλία*»:

«Έπαιρναν μέρος σχεδόν μόνο εργάτες ή αναγνωρισμένοι εκπρόσωποι των εργατών και οι αποφάσεις της είχαν αποφασιστικά προλεταριακό χαρακτήρα. Είτε ψήφιζε μεταρρυθμίσεις, που η δημοκρατική αστική τάξη τις είχε παραλείψει μόνο από δειλία, που αποτελούσαν όμως απαραίτητα βάση για τη λεύτερη δράση της εργατικής τάξης, όπως η εφαρμογή της αρχής ότι η θρησκεία είναι καθαρά ιδιωτική υπόθεση των ατόμων *στη σχέση τους προς το κράτος*, είτε έπαιρνε αποφάσεις που εξυπηρετούσαν άμεσα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και που μερικά έθιγαν βαθιά το παλιό κοινωνικό καθεστώς».³⁰

Τέτοια μέτρα ήταν η απόφαση για επαναλειτουργία τα εργοστάσια με ευθύνη παραγωγικών εργατικών συνεταιρισμών αλλά και η κατάργηση της νυχτερινής εργασίας των αρτοποιών που άνοιγε το δρόμο για τη συνολική κατάργησή της. Η

²⁸ Ό.π., σελ. 255

²⁹ Marx-Engels Werke, τ. 33, σελ. 226-227.

³⁰ Μαρξ, Ό.π., σελ. 15

Κομμούνια έκλεισε τα ενεχυροδανειστήρια και πήρε υπό την ευθύνη της τα γραφεία εύρεσης εργασίας.

Μία από τις ριζοσπαστικότερες αλλαγές που έφερε η Κομμούνια ήταν το ότι δεν αξιοποίησε την υπάρχουσα κρατική μηχανή. Την αντικατέστησε με δικούς της υπαλλήλους και βουλευτές. Αυτοί δεν είχαν μόνιμη θέση ούτε απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια. Ήταν ανακλητοί από τους ίδιους τους εργάτες. Υπήρχε δηλαδή συγκεκριμένη διαδικασία κατά την οποία μπορούσε να ζητηθεί η αντικατάσταση ενός αντιπροσώπου, ο οποίος δεν ανταποκρινόταν στα καθήκοντά του. Το ύψος του μισθού που έπαιρναν ήταν εκείνο του απλού εργάτη.³¹ Από θέση αρχής τα μέλη των οργάνων εξουσίας της Κομμούνιας δεν έπρεπε να έχουν κάποιο προνόμιο από τη συμμετοχή τους. Έπρεπε να παραμείνουν αναπόσπαστο κομμάτι της εργατικής τάξης και ιδεολογικά και υλικά.

Προσθέτει ο Μαρξ:

[...] η Κομμούνια ήθελε; να καταργήσει εκείνη την ταξική ιδιοκτησία που την εργασία των πολλών τη μετατρέπει σε πλούτο των λίγων. Η Κομμούνια σκόπευε να απαλλοτριώσει τους απαλλοτριωτές. Ήθελε να κάνει πραγματικότητα την ατομική ιδιοκτησία, μετατρέποντας σε απλά όργανα της ελεύθερης και οργανωμένης εργασίας τα μέσα παραγωγής, τη γη και το κεφάλαιο, που σήμερα είναι πριν απ' όλα μέσα για την υποδούλωση και την εκμετάλλευση της εργασίας. Μα αυτό είναι κομμουνισμός, ο «ακατόρθωτος» κομμουνισμός!»³²

Για την Jones, που υιοθετεί μια «πολιτισμική προσέγγιση», η Κομμούνια αποτέλεσε το καθεστώς που στάθηκε ανάμεσα στο αυτοκρατορικό κράτος και στο αστικό ρεπουμπλικανικό κράτος:

«ήταν ένα ρήγμα ανάμεσα σε ένα αυτοκρατορικό κράτος με την κουλτούρα του ρομαντισμού και τον εορτασμό της εμποτισμένης με συναίσθημα ιδεολογίας του νοικοκυριού της υπαίθρου και του διάδοχου κράτους με την κοσμική,

³¹ Ο.π., σελ. 20-21

³² Ο.π., σελ. 75

αστική κουλτούρα και τον εορτασμό του αστικού κοσμικού νοικοκυριού και της πολιτικής του για αποικιακή εξάπλωση»³³

Παραθέτει την αντίληψη του Duby πως:

«η Τρίτη δημοκρατία αντιπροσωπεύει μια κουλτούρα προόδου: η αποικιακή περιπέτεια, η εξερεύνηση και η κατάκτηση νέων κόσμων μέσα από την τεχνολογία, ο εορτασμός του επιστήμονα και του μηχανικού ως ήρωες του πολιτισμού».³⁴

Εδώ πρέπει να τονιστεί πως το κράτος της Β' Αυτοκρατορίας σε σχέση με εκείνο της Γ' Δημοκρατίας διαφέρει σε πολλά στοιχεία – ιδιαίτερα «πολιτισμικά», ωστόσο και τα δύο παραμένουν καπιταλιστικά κράτη. Κράτη που, δηλαδή, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο διασφαλίζουν και ενισχύουν την κερδοφορία της αστικής τάξης. Η Κομμούνα συνέβαλε στην ρήξη με κατάλοιπα του φεουδαρχικού κράτους που ανέτρεψαν η Γαλλική Επανάσταση, αρχικά, και οι επαναστάσεις του 1831 και 1848 στη συνέχεια. Ωστόσο, είναι χαρακτηριστικό πως πολλά από αυτά με τις κατάλληλες μετατροπές επανήλθαν μετά το 1871 όπως η σύνδεση εκκλησίας – κράτους και ο γάμος ως συμβόλαιο³⁵. Κυριότερο φυσικά είναι η επιβεβαίωση της απόλυτης πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, η κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω στην εργασία.

Η «κουλτούρα προόδου» είναι ένα ζήτημα για το οποίο κανείς μπορεί να θέσει πολλά ερωτήματα με κυριότερο το που βασίστηκε. Όλα αυτά τα επιτεύγματα της Τρίτης Δημοκρατίας δεν έγιναν αποκομμένα από την κοινωνία. Η ανάπτυξη και πρόοδος των επιστημών και της τεχνολογίας αλλά και η ίδια η εφαρμογή τους στην παραγωγή δεν έγιναν αυτόματα αλλά από το εργατικό δυναμικό. Χωρίς την εκμετάλλευση του οποίου θα ήταν αδύνατο να υπάρξουν όλες αυτές οι εξελίξεις.

³³ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 715

³⁴ Ο.π., σελ. 715.

³⁵ Η Γαλλική Επανάσταση του 1789 είχε καταργήσει τον γάμο.

Η Jones θεωρεί πως η προσέγγιση του ρόλου των γυναικών είναι αυτή που θα μπορέσει να αναδείξει το γιατί η Κομμούνα ήταν «μεταβατική στιγμή ανάμεσα στον ένα πολιτισμικό στάδιο στο άλλο, και, ταυτόχρονα, αντιπροσωπεύει μία ακραία απόκλιση και από τα δύο». ³⁶

Η τομή που προφανώς εντοπίζεται είναι η πρωτοφανής πολιτική συνειδητοποίηση και δραστηριότητα των γυναικών. Πρόκειται για την διαφορετική στάση τους απέναντι στην πραγματικότητα που από την μία απομακρύνεται από την σχετική παθητικότητα των προηγούμενων ετών και από την άλλη από την ενσωμάτωση που σε γενικές γραμμές κυριαρχεί την επόμενη περίοδο.

Αν και η παραπάνω παρατήρηση αναδεικνύει με έναν τρόπο την μεγάλη αλλαγή στην στάση και τον τρόπο σκέψης μιας μερίδας γυναικών που επηρέασε ευρύτερες μάζες δεν είναι επαρκής. Μιλώντας για μεταβατική στιγμή δεν κάνει λόγο για την ουσία της Κομμούνας. Δεν κάνει λόγο για μετάβαση από τον ένα τρόπο παραγωγής στον άλλο, από την εξουσία του κεφαλαίου στην εξουσία της εργατικής τάξης. Η Κομμούνα παρά την αποτυχία της αυτόν τον δρόμο άνοιξε, τον δρόμο του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Ο Chapman υιοθετεί την άποψη πως:

«Η Κομμούνα ήταν ένα όλο χωρίς στόχο. Για κάποιους ήταν ένας κοινωνικός στόχος, για άλλους μία προσπάθεια διοικητικής μεταρρύθμισης, για τους εγκληματίες μια ευκαιρία λεηλασίας, για τους καταπιεσμένους μια διαμαρτυρία ενάντια στην ηλιθιότητα, για τον πατριώτη μια ευκαιρία ενάντια στους όρους της συνθηκολόγησης». ³⁷

Στη θέση του αυτή αντανakλάται και η ανομοιογένεια και η ιδεολογική διαπάλη που υπήρχε στην Κομμούνα και για την οποία κάνει λόγο και ο Μαρξ λέγοντας πως «τα

³⁶ Jones, Ο.π., σελ. 715

³⁷ Chapman, G. (1962). The Third Republic of France. London: Palgrave Macmillan., σελ. 12

μέλη της Κομμούνιας χωρίζονταν σε μια πλειοψηφία, τους μπλανκιστές,³⁸ που επικρατούσαν και στην Κεντρική Επιτροπή της εθνοφυλακής, και σε μία μειοψηφία - μέλη της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών, κυρίως οπαδούς της σοσιαλιστικής σχολής του Προυντόν.»³⁹

Από τη μία μεριά η πλειοψηφία πίστευε λιγότερο στις κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις και δεν προχώρησε τις τομές αλλά επιδίωκε τη συγκρότηση ενός νέου τύπου κράτους που θα ήταν συγκεντρωτικό και θα επιβαλλόταν στους αντιπάλους του. Από την άλλη οι υποστηρικτές του Προυντόν προωθούσαν τις αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία – έστω και πολλές φορές από μικροαστική σκοπιά – αλλά δεν υποστήριζαν την εφαρμογή αποτελεσματικών μέτρων που θα κατέπνιγαν τις αντιδράσεις των εχθρών της Κομμούνιας.

Ο δημοσιογράφος Jules Vallès (1832-1885) στην εφημερίδα που εξέδιδε με τίτλο *Le Cri du Peuple* στις 22 Μάρτη χρησιμοποιεί τον όρο «εργαζόμενη αστική τάξη» (*bourgeoisie travailleuse*), την οποία θεωρεί «αδερφή του προλεταριάτου» (*soeur du proletariat*)⁴⁰:

«Υπάρχει μία εργαζόμενη αστική τάξη και μία παρασιτική αστική τάξη. [...] Δεν παράγουν τίποτα εκτός από αφρό. Μέσα από τα σκιώδη τραπεζικά συστήματα και την ντροπιαστική αγορά μετοχών αρπάζουν τα κέρδη που παράγονται από αυτούς που δουλεύουν – είναι ξεδιάντροποι κερδοσκόποι που ληστεύουν τους φτωχούς και δανείζουν σε βασιλιάδες [...] Αλλά υπάρχει και μία εργαζόμενη αστική τάξη, αυτή είναι έντιμη και γενναία. Πηγαίνει στο εργαστήριο φορώντας καπέλο, περιπλανιέται με ξύλινα τσόκαρα μέσα στην λάσπη των εργοστασίων [...] Καταπίνει σκόνη και καπνό, καίγεται πίσω από τον πάγκο ή το σιδηρουργείο

³⁸ Ο Louis Auguste Blanqui (1805-1881) ήταν Γάλλος σοσιαλιστής που θεωρούσε πως η επανάσταση ήταν υπόθεση μιας μικρής ομάδας ένοπλων επαναστατών που θα καταλάμβανε αιφνιδιαστικά την εξουσία.

³⁹ Μαρξ, Ό.π., σελ. 17-18

⁴⁰ Tombs, R. (1984). Harbingers or Entrepreneurs? a Worker's Cooperative during the Paris Commune. *The Historical Journal*, 27(4), σελ. 975

βοηθώντας όποτε χρειάζεται. Είναι, με το κουράγιο του και τους φόβους του, η αδερφή του προλεταριάτου»⁴¹

Η άποψη του Vallès έρχεται σε αντίθεση με εκείνη του Μαρξ που θεωρούσε την αστική τάξη παρασιτική στο σύνολό της ανεξάρτητα με το αν η δραστηριότητά της επικεντρωνόταν στην βιομηχανική παραγωγή ή τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Ο αστός εκμεταλλευόταν την εργασία των εργατών σε κάθε περίπτωση ανεξάρτητα με τον τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνταν.

Τέτοιου είδους διαφορές ήταν σοβαρές και καθόριζαν και την ίδια την δράση της Κομμούνιας. Χαρακτηριστική είναι και η επισήμανση του Hobsbawm για την ανομοιογένεια της Διεθνούς που τελικά κάτω από το βάρος των ιδεολογικών αντιθέσεων διαλύθηκε.⁴² Μετά την ήττα της Κομμούνιας υπήρξε εκτεταμένη συζήτηση πάνω στο ζήτημα του αν ήταν σωστή η επιλογή να μην δημευθούν τα αποθέματα της κεντρικής τράπεζας της Γαλλίας και η ιδιοκτησία των καπιταλιστικών επιχειρήσεων.

Αυτό που οφείλει κανείς να επισημάνει είναι πως ανεξάρτητα με το τι αντιλαμβάνονταν οι πρωταγωνιστές της Κομμούνιας, όλοι και όλες που έδωσαν την μάχη σ' αυτήν, είναι ότι κινήθηκαν με βάση τις αντικειμενικές εξελίξεις της εποχής τους. Η ανάγκη για μεταρρύθμιση, η φτώχεια, η ανέχεια και η καταπίεση αλλά και η ταπεινωτική ήττα στον πόλεμο που βάση του αποτέλεσαν οι συγκρούσεις οικονομικών συμφερόντων ήταν παράγωγα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, είχαν κοινή βάση. Ήταν, όπως προαναφέρθηκε, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις τάξεις, η ταξική πάλη, που οδήγησε στην Κομμούνια. Αυτό δε σημαίνει πως μπορεί να υποτιμάται η ιδεολογική διαπάλη, με άλλα λόγια ο προσανατολισμός που θα έχει ο αγώνας που εντέλει κρίνει και την έκβαση του πολλές φορές.

⁴¹ Abidor, M. (Επιμ.). (2015). *Voices of Paris Commune*. Oakland: PM., σελ. 20

⁴² Hobsbawm, Ό.π., σελ. 171-172

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^Η: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑ – ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου ο Μαρξ αναφέρεται στο ζήτημα της μαζικής εισόδου της γυναίκας στην κοινωνική παραγωγή, στην παραγωγή έξω από τα όρια του νοικοκυριού, στην παραγωγή, δηλαδή, εμπορευμάτων στα πλαίσια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής:

«Στο μέτρο που οι μηχανές κάνουν περιττή τη μυϊκή δύναμη, γίνονται μέσο χρησιμοποίησης εργατών χωρίς μυϊκή δύναμη ή εργατών με ανώριμη σωματική ανάπτυξη, με μεγαλύτερη όμως ευστροφία των μελών. Εργασία των γυναικών και των παιδιών ήταν, λοιπόν, η πρώτη λέξη της κεφαλαιοκρατικής χρησιμοποίησης των μηχανών! Έτσι αυτό το τεράστιο υποκατάστατο της εργασίας και των εργατών μετατράπηκε αμέσως σε μέσο αύξησης του αριθμού των μισθωτών εργατών με την ένταξη όλων των μελών της εργατικής οικογένειας, χωρίς διάκριση φύλου και ηλικίας, κάτω από την άμεση εξουσία του κεφαλαίου.»⁴³

Η τεχνολογία, το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, λοιπόν είναι που επέτρεψε στη γυναίκα να μπορεί να κάνει εργασίες από τις οποίες παλαιότερα λόγω των βιολογικών της χαρακτηριστικών αποκλειόταν. Αλλά και ιδιαιτερότητες όπως η «ευστροφία των μελών» της την έκαναν ιδανικό εργατικό δυναμικό για κλάδους όπως η υφαντουργία. Η μαζική είσοδος της στην παραγωγή άλλαξε δραματικά την ζωή της.

Οι γυναίκες αποτελούσαν το 1866 το 30% του ενεργού βιομηχανικού πληθυσμού. Η γυναίκα εξακολουθούσε να μην εμπλέκεται σε τομείς όπως η μεταλλουργία ή η κατασκευή μηχανών λόγω του ότι αποτελούσαν βαριάς μορφής εργασία. Σε τομείς όμως όπως η παραγωγή υφασμάτων το γυναικείο δυναμικό ξεπερνούσε το 51% του

⁴³ Μαρξ, Κ. (2002). Το Κεφάλαιο (Τόμ. Ι). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 409-410

συνολικού δυναμικού του κλάδου. Ενδιαφέρον έχει πως στην βιομηχανία ρουχισμού το 87% του δυναμικού ήταν γυναίκες. Κατά τον Price, ο πληθυσμός των εργατριών στο Παρίσι το 1860 ήταν 105,087 ενώ των ανδρών 234,442.⁴⁴

Οι εξελίξεις στον κλάδο των υφασμάτων ήταν αυτές που καθόρισαν σε ένα βαθμό και την πορεία της γυναικείας ριζοσπαστικοποίησης. Είναι ενδεικτικό πως μέχρι τον 19^ο αιώνα ο μόνος τομέας που είχε πλήρως εκβιομηχανιστεί ήταν η παραγωγή νήματος για υφάσματα. Οι περισσότερες γυναίκες του κλάδου έγνεθαι με χειροκίνητο αδράχτι στα πλαίσια της οικιακής παραγωγής και έτσι βρέθηκαν σε πολύ σύντομο διάστημα χωρίς εργασία. Πολλές γυναίκες μετακινήθηκαν προκειμένου να επιβιώσουν στις πόλεις όπου ήταν εγκατεστημένες παραγωγικές μονάδες που χρησιμοποιούσαν υδροκίνητους αργαλειούς νέου τύπου (*spinning jennies*). Ένας νέος τύπος αργαλειού, η «ράφτρα» (*tricoteuse*) που μπορούσε να την προμηθευτεί η εργάτρια στο σπίτι αντέστρεψε αυτή την πορεία εν μέρει και ξαναγύρισε τις γυναίκες στο σπίτι και στην δουλειά με το κομμάτι. Είναι χαρακτηριστικό πως το 1900 στη βιομηχανία των πλεκτών από τους 56.000 εργαζομένους το 70% ήταν γυναίκες που εργάζονταν στο σπίτι με αυτή την μηχανή.⁴⁵ Οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν άμεσα τις γυναίκες και τις συνθήκες ζωής τους.

Η Γαλλίδα δημοσιογράφος και πρώτη γυναίκα που απέκτησε το *baccalauréat*, Julie Daubié (1824-1874) στο έργο της με τίτλο “*La Femme Pauvre au XIXth Siècle*” (1867) περιγράφει αναλυτικά τις άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των εργατριών της εποχής της. Αναφέρει ενδεικτικά πως οι συνθήκες ήταν τέτοιες που εξωθούσαν τη γυναίκα προκειμένου να επιβιώσει ακόμα και στην πορνεία:

«Ο ανεπαρκής μισθός της εργάτριας της πόλης κάποιες φορές την οδηγεί, ακόμα και κατά τη διάρκεια μιας περιόδου βιομηχανικής ευημερίας⁴⁶, στο να

⁴⁴ Price, R. (2004). *People and Politics in France 1848-1870*. Cambridge : Cambridge University Press., σελ. 298

⁴⁵ Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 57-61

⁴⁶ Η παρατήρηση αυτή έχει την ιδιαίτερη σημασία της. Η Γαλλική ιστορία του μακρού 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από περιόδους ταχείας ανάπτυξης. Το βιοτικό επίπεδο και οι μισθοί των εργατών δεν

ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της πουλώντας το σώμα της· αυτό αποκαλείται πέμπτο τέταρτο της μέρας. Κατά τη διάρκεια περιόδων ανεργίας αυτό το είδος δουλειάς γεμίζει όλη την ημέρα. Σε πολλές πόλεις [...] οι γυναίκες που είχαν οριστικά χάσει κάθε αίσθημα τιμής υποχρεώνονταν σε ατίμωση καθώς στερούνταν κάθε μέσου διαβίωσης [...] Γενικά η φτώχεια των γυναικών είναι τέτοια που ανάμεσα στις 6 χιλιάδες εγγεγραμμένες στο Παρίσι μόνο 2 χιλιάδες είχαν έστω ένα περιουσιακό στοιχείο».⁴⁷

Τον Φλεβάρη του 1865, ένα περιοδικό με τον τίτλο “Journal des Demoiselles”⁴⁸ απευθυνόμενο στις ευκατάστατες γυναίκες τις καλεί να δείξουν συμπόνια στις εργάτριες. Ανάμεσα σε άλλα πληροφορεί τον αναγνώστη πως οι εργάτριες για περίπου 13 ώρες εργάσιμης ημέρας έπαιρναν 2 φράγκα και αν δεν αρρώσταιναν ποτέ έβγαζαν 500 τον χρόνο. Αυτό σήμαινε πως τους έμεναν μόνο 200 φράγκα – μετά την αφαίρεση των άλλων εξόδων – για την διατροφή τους γι’ αυτό και τρέφονταν συχνά μόνο με ψωμί και γάλα. Αδυνατούσαν να πληρώσουν κάποιον γιατρό σε περίπτωση που ασθενούσαν ενώ η εργασία γινόταν σκληρότερη μέρα με την μέρα. Κάτι στο οποίο συνέβαλε και ο τεράστιος ανταγωνισμός από τα μοναστήρια που μπορούσαν και πωλούσαν 25% φθηνότερα τα εμπορεύματά τους.⁴⁹ Αυτό συνέβαινε γιατί οι μοναχές δεν αμείβονταν και το μόνο που τους παρέχονταν ήταν στέγη και τροφή. Επίσης, αποτελούσαν αυστηρά ελεγχόμενο και πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό. Με αυτό τον τρόπο μειωνόταν η τιμή της εργατικής δύναμης και κατά συνέπεια οι μονές είχαν την δυνατότητα να διαμορφώνουν με μεγαλύτερη ευελιξία τις τιμές.

Ο Schulkind κάνει μια συνοπτική καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες και συμπυκνώνει την κατάσταση μιλώντας για «απουσία επιλογών στην ζωή»

βρέθηκαν ποτέ σε αντιστοιχία με την κερδοφορία των επιχειρήσεων τις περιόδους ευημερίας. Αντίθετα, όλη αυτή η ευημερία βασίστηκε πάνω στην μεγαλύτερη συμπίεση των πραγματικών μισθών. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός πως σε γενικές γραμμές η κατάσταση της εργατικής τάξης παρουσιάζει βελτίωση και κάτω από την πίεση του συνδικαλιστικού – εργατικού κινήματος.

⁴⁷ Thomas, E. (1971). *The Women of Commune*. *The Massachusetts Review*, 12(3), σελ. 410

⁴⁸ Το περιοδικό αυτό κυκλοφορούσε στο Παρίσι από το 1833 μέχρι το 1922.

⁴⁹ Thomas, Ό.π., σελ., 410

και για «εξάντλησή» τους. Οι γυναίκες υφίσταντο διπλή καταπίεση. Από τη μία βίωναν την υπερεκμετάλλευση στον χώρο εργασίας. Ήταν μαζί με τα παιδιά το πιο φθινό και «κατώτερο» εργατικό δυναμικό. Λόγω των υποχρεώσεων που είχαν αλλά και του ότι προέρχονταν από εξαθλιωμένες οικογένειες ήταν ευάλωτες σε μειώσεις μισθών και στην πίεση. Από την άλλη ήταν αντιμέτωπες με την καταπίεση στο σπίτι τους. Ήταν εκείνες με άλλα λόγια που έπρεπε να φροντίσουν και για τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και το νοικοκυριό. Αλλά ήταν και εκείνες που υφίσταντο την βία από τον σύζυγό τους. Ο αλκοολισμός ήταν επίσης μία συνήθης κατάσταση ανάμεσα στους εργάτες. Ταυτόχρονα, ελάχιστες γυναίκες μπορούσαν και πήγαιναν στα σχολεία άρα οι περισσότερες παρέμεναν εργάτριες με χαμηλή ή ανύπαρκτη ειδικευση, χωρίς δεξιότητες με παράλληλη στέρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων.⁵⁰

Έρευνες έχουν φέρει στο φως και μεγάλο αριθμό γυναικών που είχαν σοβαρά γυναικολογικά προβλήματα ως συνέπεια των συνεχών γεννήσεων. Το ίδιο συνέβαινε και με τις εκτρώσεις που είχαν αυξηθεί αισθητά. Συχνά μία εγκυμοσύνη σήμαινε πως η γυναίκα δε μπορούσε να συνεχίσει να δουλεύει και συνεπώς να συντηρήσει την οικογένειά της.⁵¹ Πολλές φορές λόγω του υποσιτισμού, της χαμηλής ποιότητας και διατροφικής αξίας των τροφών και της σκληρής δουλειάς οι γυναίκες γεννούσαν άρρωστα παιδιά, τα οποία έχαναν τη ζωή τους κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους. Η Gullickson διαπιστώνει με αφορμή την μετακίνηση της παραγωγής εκτός του σπιτιού και την αύξηση της κλίμακας της παραγωγής πως το ζήτημα «ανάμεσα στην φροντίδα των παιδιών και στη συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα»⁵² επιλυόταν συχνά με το να τίθεται ως προτεραιότητα η εργασία και όχι η οικογένεια. Η μισθωτή εργασία ήταν για πολλές γυναίκες μονόδρομος προκειμένου να μπορούν να επιβιώσουν ακόμα και αν αυτό ήταν εις βάρος των παιδιών και του άνδρα τους. Στην ίδια διαπίστωση φτάνει και η Linton λέγοντας πως τα παιδιά παραμελούνταν σε τέτοιο βαθμό που αυξήθηκε

⁵⁰ Schulkind, E. (1985). Socialist Women during the 1871 Paris Commune. *Past & Present*, 106, σελ. 133-134

⁵¹ Price, Ό.π., σελ., σελ. 314

⁵² Gullickson, G. L. (1996). *Unruly Women of Paris: Images of the Commune*. Ithaca: Cornell University Press., σελ. 5

αισθητά η παιδική θνησιμότητα. Στην 14ωρη και υπαμειβόμενη εργασία έρχεται να προστεθεί και η αυξανόμενη ανεργία, ειδικά μετά το 1866-1867, και την υποχώρηση της γυναικείας απασχόλησης λόγω της εισόδου νέων τεχνολογιών.⁵³

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ – ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Η αντιφατική κίνηση της βιομηχανικής ανάπτυξης επηρέασε ποικιλοτρόπως τη ζωή των γυναικών. Η σημαντικότερη διαπίστωση που μπορεί να γίνει είναι πως αν και τους προσέφερε διέξοδο και εργασία τις έθιγε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η αβεβαιότητα, οι επαγγελματικές ασθένειες, οι άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης, οι συνεχείς μετακινήσεις, η υποτίμηση της αξίας της εργασίας τους, η επακόλουθη ανέχεια και εξάντληση δεν οδήγησαν αυτόματα σε ριζοσπαστικοποίηση. Αντίθετα, πολλές γυναίκες μπροστά στον φόβο συντηρητικοποιήθηκαν ακόμα περισσότερο.

Η κίνηση των γυναικείων μαζών ως επί το πλείστον δεν ήταν αυθόρμητη και τυχαία. Έκανε την εμφάνισή της εκεί όπου υπήρχε κίνηση του εργατικού και του επαναστατικού κινήματος. Σημαντικοί σταθμοί αποτέλεσαν οι επαναστάσεις του 1830 και του 1848 αν και ολόκληρος ο 19^ο αιώνας αποτέλεσε πεδίο εντονότατων συγκρούσεων στην Γαλλική κοινωνία.

Οι γυναίκες τον Ιούλη του 1830 συμμετείχαν στο πλευρό των ανδρών τους στην Επανάσταση. Εναντιώθηκαν κι αυτές στις ενέργειες του μονάρχη Καρόλου του 10ου(1757-1846), ο οποίος επιχείρησε να επαναφέρει τα προνόμια των αριστοκρατών και της φεουδαρχικής τάξης. Συνέβαλαν στην διαμόρφωση του νέου πολιτεύματος που ήταν πλέον η αστική μοναρχία δίνοντας βοήθεια στην αστική τάξη να εδραιώσει την εξουσία της και πολιτικά. Τις μέρες της επανάστασης μετέφεραν κρυφά μηνύματα, έκρυβαν φυλλάδια και όπλα και έδιναν καταφύγιο σε πολιτικούς φυγάδες. Αναλάμβαναν επίσης την φιλοξενία παράνομων συναντήσεων.⁵⁴

⁵³ Linton , M., & Hivet, C. (1997). Les femmes et la Commune de Paris de 1871. *Revue Historique*, 298(1), σελ. 27-28

⁵⁴ Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 115-116

Λίγα χρόνια αργότερα, τον Φλεβάρη του 1848, όταν και πάλι κομμάτι της αστικής τάξης με την υποστήριξη των εργατών και των αγροτών εναντιώθηκε στην μοναρχία του Λουδοβίκου Φιλίππου (1773 –1850) οι γυναίκες ήταν παρούσες. Αυτή τη φορά τις βλέπει κανείς να στήνουν οδοφράγματα, να περιθάλλουν τους τραυματισμένους αλλά και να συμμετέχουν σε πολιτικές λέσχες και να εκδίδουν εφημερίδες.

Οι μορφές των Pauline Roland (1805-1852), Jeanne - Désirée Gay (1810-1891), Eugénie Niboyet (1796-1883) και Jeanne Deroin (1805-1894) είχαν ξεχωριστό ρόλο στο γυναικείο κίνημα. Δραστηριοποιήθηκαν και μέσα από την εφημερίδα “*La Politique des Femmes*” που αργότερα μετονομάστηκε στην “*L’ Opinion des Femmes*”(«*Η γνώμη των γυναικών*»). Ζητούσαν μερίδιο στην «λαϊκή κυριαρχία» και πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Ενώ ήταν τέτοια η επιρροή τους που ακόμα και εργατικά μανιφέστα, όπως αναφέρει ο Foley, αντιμετώπισαν την παραχώρηση ψήφου στις γυναίκες ως την «ακρογωνιαία λίθο» των γυναικείων δικαιωμάτων.⁵⁵

Μετά τη νικηφόρα έκβαση της επανάστασης και την ανατροπή της Ιουλιανής Μοναρχίας οι εργάτες αντιμετώπισαν για ακόμα μία φορά την άρνηση των αστών να ικανοποιήσουν τα αιτήματά τους. Στα ίδια πλαίσια κινήθηκε και η αντιμετώπιση των γυναικείων αιτημάτων. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι ρεπουμπλικάνοι, ενώ διακήρυσσαν την «ισότητα στην δημόσια ζωή» και απέρριπταν τις μέχρι τότε ιεραρχικές δομές, δεν συμπεριελάμβαναν με προκλητικό τρόπο τις γυναίκες στις διεκδικήσεις τους. Ενδεικτικό είναι πως ο Alphonse de Lamartine (1790-1869), μέλος της προσωρινής κυβέρνησης το 1848 και υπουργός εξωτερικών, ανέφερε πως η «δημόσια εκπαίδευση είναι κατάλληλη μόνο για όσους προορίζονται, όπως εμείς, για τη δημόσια ζωή».⁵⁶ Η γυναίκα δεν προοριζόταν για την δημόσια ζωή άρα στερούνταν και του δικαιώματος για εκπαίδευση.

⁵⁵ Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 123

⁵⁶Ο.π., σελ. 116

Σ’ αυτό το σημείο παρατίθεται και ένα άρθρο της André Léο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *La Sociale* στις 8 Μάη του 1871:

«Μπορούμε να πιστέψουμε πως είναι πως είναι δυνατό να κάνουμε την Επανάσταση χωρίς τις γυναίκες; Για είκοσι χρόνια αυτό επιχειρήθηκε και η Επανάσταση δεν επιτεύχθηκε. Η πρώτη επανάσταση (1789) έδωσε στις γυναίκες τον τίτλο των γυναικών – πολιτών (citoyennes), αλλά δε τους έδωσε τα δικαιώματα των πολιτών. Οι γυναίκες έμεινες αποκλεισμένες από την ελευθερία και την ισότητα. Απορριφθείσες από την Επανάσταση, οι γυναίκες γύρισαν στον Καθολικισμό και κάτω από την επιρροή της εκκλησίας σχημάτισαν αυτή την τεράστια αντιδραστική δύναμη, εμποτισμένη από το πνεύμα του παρελθόντος που πνίγει την Επανάσταση κάθε φορά που θέλει να αναβιώσει.»

Η Léο δεν καταγγέλλει απλώς τον αποκλεισμό αλλά αναδεικνύει στο παραπάνω κείμενο και τις επιπτώσεις που αυτός έχει στον σκοπό της Επανάστασης. Παράλληλα, επιτίθεται και στους αστούς που είχαν προδώσει τόσο τους εργάτες όσο και τις εργάτριες που τους στήριξαν:

«Πότε ο λαός θα συνειδητοποιήσει πως αυτό κράτησε αρκετά; Πότε η ευφυΐα των ανδρών ρεπουμπλικάνων θα μεγαλώσει τόσο ώστε να καταλάβουν τις αρχές τους και να υπηρετήσουν τα συμφέροντά τους; Ζητάνε να μην είναι οι γυναίκες κάτω από την επιρροή των ιερέων αλλά ακόμα δεν τους αρέσει να βλέπουν τις γυναίκες να σκέφτονται ελεύθερα. Σίγουρα δε θέλουν οι γυναίκες να δουλεύουν ενάντια σ’ αυτούς, απορρίπτουν την βοήθεια των γυναικών που προσφέρεται. Γιατί συμβαίνει αυτό; Ο λόγος είναι πως πολλοί άνδρες ρεπουμπλικάνοι – εξαιρώ τους έξυπνους – έχουν αποκαθλώσει τον Αυτοκράτορα και τον καλό Κύριο... μόνο για να βάλουν τους εαυτούς τους στις

θέσεις τους. Φυσικά, σ’ αυτό το ρόλο χρειάζονται υποκείμενα, ή τουλάχιστον θηλυκά υποκείμενα.»⁵⁷

Εδώ βέβαια η Λέο δεν μπορεί να δει καθαρά το ότι πολλοί «ρεπουμπλικάνοι» δεν ήθελαν την γυναίκα να συμμετέχει γιατί έτσι μπορούσαν και διατηρούσαν την εργατική τάξη διασπασμένη, ζήτημα που εξετάζεται παρακάτω. Επίσης, προβληματική είναι η χρήση του όρου «φυσικά» (naturally) καθώς στο κείμενο δείχνει σε ένα βαθμό πως υπήρχε η αντίληψη πως η κατάσταση πήγαζε από την «φυσική» τάση του άνδρα να εξουσιάζει τη γυναίκα. Μία τάση που σε καμία περίπτωση δεν είναι «φυσική». Αντίθετα, όπως αντιλαμβανόταν και η Union, ήταν σαφώς κοινωνική και μάλιστα προϊόν των ταξικών αντιθέσεων. (βλ. αναφορές στο ζήτημα της αντίληψης του γυναικείου ζητήματος από την Union)

Στο άρθρο της για τη γυναίκα και το εργατικό κίνημα στην Γαλλία του 19^{ου} αιώνα, η P. Hilden υπογραμμίζει, μιλώντας συνολικά για το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα, πως η γυναικεία συμμετοχή αποτελεί την εξαίρεση. Επιχειρεί να εντοπίσει τα αίτια της χαμηλής συμμετοχής. Αφενός αναφέρει το γεγονός πως οι γυναίκες και οι άνδρες τους επηρεάζονταν από την αστική ιδεολογία που ήθελε την γυναίκα να ασχολείται αποκλειστικά με τις υποθέσεις του σπιτιού. Οι περισσότερες γυναίκες είχαν αποδεχτεί αυτό τον ρόλο. Ενδεικτικό των αντιλήψεων που επικρατούσαν είναι αυτό που αναφέρει η Lucile Sauvan στις “Directions” μιλώντας για τις αξίες της «νηφαλιότητας, της υπομονής, της αγάπης της εργασίας, της παραίτησης, του μετριασμού των επιθυμιών και της απλότητας στο γούστο» που έπρεπε να έχουν οι γυναίκες.⁵⁸

Αφετέρου υπογραμμίζει την εχθρότητα των ανδρών που δραστηριοποιούνταν στο κίνημα.⁵⁹ Για το ζήτημα η Αλεξάνδρα Κολοντάι (1872-1952)⁶⁰ σημειώνει:

⁵⁷ Fortescue, W. (2000). *The Third Republic in France 1870-1940, Conflicts and Continuities*. London: Routledge., σελ. 50

⁵⁸ McMillan, J. (2000). *France and Women 1789-1914: Gender, Society and Politics*. New York: Routledge., σελ. 98

⁵⁹ Hilden, P. J. (1986). *Women and the Labour Movement in France, 1869-1914*. *The Historical Journal*, 29(4), σελ. 809

«Στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, ο εργάτης αντιμετώπιζε με αποστροφή κι εχθρότητα τον αντίπαλό του στην αγορά εργασίας. Οι διάφορες οργανώσεις που είχαν στόχο την υπεράσπιση των συμφερόντων όλου του προλεταριάτου αρνούσαν βασικά την είσοδο σε θηλυκά μέλη».⁶¹

Πολλοί αστοί κατηγόρησαν τις γυναίκες πως «εγκατέλειψαν τα σπίτια και τις οικογένειές τους». Ο Adolphe Thiers (1797-1877) έλεγε πως «ο χριστιανισμός, που έχει κάνει τόσα πολλά για την κοινωνία, υποχρεώνει τον άνδρα να σέβεται την αδυναμία της γυναίκας που είναι σαν εκείνη του σκλάβου». Παράλληλα, τοποθετεί το ρόλο της γυναίκας ανάμεσα σε μία «θεϊκή ιεραρχία – την οικογένεια, την πατρίδα, την ανθρωπότητα και τον θεό».⁶²

Εξετάζοντας, όμως, θεωρητικά κείμενα της εποχής και άρθρα που δημοσιεύονταν σε εργατικές εφημερίδες είναι φανερό πως ακόμα και αυτά διαπνέονταν από αντιλήψεις εχθρικές για την γυναικεία εργασία. Δηλαδή, ακόμα και οι ίδιοι οι εργάτες είχαν υιοθετήσει τέτοιες απόψεις.

Κατά την Tombs:

«Ο μισογυνισμός είναι ένα παλιό, σχεδόν βιολογικό αντανάκλαστικό, που βρέθηκε ανάμεσα στους αντιδραστικούς των Βερσαλλιών αλλά και ανάμεσα στους επαναστάτες της Κομμούνιας»⁶³

Υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις που αναδεικνύουν ανάγλυφα τόσο τις αντιλήψεις όσο και τις πρακτικές των εργατών απέναντι στις γυναίκες. Η εξέτασή τους μπορεί να

⁶⁰ Η Αλεξάνδρα Κολοντάι (1872-1952) ήταν ρωσίδα επαναστάτρια. Το 1920 τέθηκε επικεφαλής του Γυναικείου Τμήματος της ΚΕ του ΚΚ Ρωσίας (Μπ.). Το διάστημα 1921-1922 ήταν Γραμματέας της Παγκόσμιας Γραμματείας Γυναικών και το 1923 διορίστηκε πρέσβειρα της ΕΣΣΔ στην Νορβηγία. Ήταν η πρώτη γυναίκα στον κόσμο που είχε αυτή την θέση. Το έργο της που αξιοποιείται από την παρούσα μελέτη είναι «Το γυναικείο ζήτημα από την πρωτόγονη κοινωνία στην σύγχρονη εποχή» (1925). Ένα έργο που αποτελεί την έκδοση σειράς 12 διαλέξεων που έδωσε η ίδια στο πανεπιστήμιο Σβερντλόβ στο Λένινγκραντ το 1922.

⁶¹ Κολοντάι, Α. Μ. (2016). Το γυναικείο ζήτημα από την πρωτόγονη κοινωνία στη σύγχρονη εποχή. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 152

⁶² Gluckstein, D. (2006). The Paris Commune, A Revolution in Democracy. London: Bookmarks., σελ. 32

⁶³ Thomas, E. (1980). Louise Michel. Montreal: Blackrose., σελ. 88

φωτίζει τα βαθύτερα αίτια του γιατί οι άνδρες αποτελούσαν έναν σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα στην γυναικεία ριζοσπαστικοποίηση. Τα αίτια αυτά δεν έχουν καμία σχέση με «βιολογικά αντανεκλαστικά» αλλά έχουν συγκεκριμένη υλική βάση.

Μία περίπτωση είναι εκείνη των *onalistes* της Λυών.⁶⁴ Επρόκειτο για εργάτριες που ετοιμάζαν νήμα από μετάξι και που αναγκάζονταν να δουλεύουν κάτω από άθλιες συνθήκες. Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1869 κατέβηκαν σε απεργία με κύριο αίτημα να οριστεί κατώτατος μηνιαίος μισθός 2 φράγκα και να μην πληρώνονται με το κομμάτι. Η πληρωμή με το κομμάτι εντατικοποιούσε την εργασία σε τεράστιο βαθμό καθώς για να επιβιώσουν οι εργάτριες δούλευαν πολλές ώρες και δε μπορούσαν ούτε να αρρωστήσουν. Την απεργία την στήριξαν και οι άνδρες μεταξουργοί ζητώντας με την σειρά τους 3 φράγκα μισθό. Η συμμετοχή ήταν πολύ μεγάλη και υπολογίζεται πως έφτασε τους 8.000 εργαζομένους.

Μια ομάδα από τις απεργούς, αφότου ήρθε σε επαφή με αγωνιστές της Διεθνούς που παρακολουθούσαν τον απεργιακό αγώνα, διατύπωσε την άποψη να εγγράψουν το σωματείο τους στην Διεθνή. Η απεργιακή επιτροπή έκανε δεκτό το αίτημα και κάτω από την διαβεβαίωση των αντιπροσώπων της Διεθνούς πως θα λάμβαναν απεργιακό βοήθημα 1 φράγκο την ημέρα. Η επιτροπή άλλαξε τα αιτήματα προτάσσοντας εκείνα των ανδρών ίσως γιατί είχαν εκλεγεί σ' αυτήν άνδρες.

Το τμήμα της Διεθνούς στο Παρίσι έκρινε την έκβαση του αγώνα θετική καθώς δόθηκε μία σχετική αύξηση στον μισθό 400 εργατών. Το κύριο αίτημα των εργατριών όχι μόνο δεν ικανοποιήθηκε αλλά δόθηκε η οδηγία οι γυναίκες να διαπραγματευτούν χωριστά την τιμή ανά κομμάτι προϊόντος · να κάνουν δηλαδή αυτό ακριβώς που τις οδήγησε στο

⁶⁴ Μπροστά στον αγώνα των γυναικών αυτών ο ταξικός τους αντίπαλος εμφάνισε κάθε ιδεολογικό μέσο που διέθετε για να τις χτυπήσει. Διάφορες εφημερίδες, τοπικοί αξιωματούχοι μαζί με την αστυνομία παρουσίαζαν τις γυναίκες αυτές να αγωνίζονται μόνο και μόνο γιατί ήθελαν περισσότερα χρήματα για να αγοράζουν ρούχα και αξεσουάρ. Η «ελευθεριακή συμπεριφορά» που είχαν θεωρούσαν ότι πήγαζε από την δουλειά στο εργοστάσιο που τις έφθειρε. Hilden, P. J. (1986). *Women and the Labour Movement in France, 1869-1914*. *The Historical Journal*, 29(4), σελ. 812-813

να κατέβουν σε απεργία. Η οικονομική βοήθεια, αν και συγκεντρώθηκε τελικά, κατευθύνθηκε σε άλλους αγώνες στην Λυών.⁶⁵

Άλλη ενδεικτική περίπτωση είναι πως το 1867 οι τυπογράφοι του Παρισιού διατύπωσαν το αίτημα ο εργάτης να παίρνει έναν «οικογενειακό μισθό». Έναν μισθό δηλαδή που θα του επέτρεπε να ζει την οικογένειά του και να κρατάει τη γυναίκα του σπίτι. Αποδέχονταν επομένως το ιδεολόγημα των χωριστών σφαιρών, της σφαίρας του άνδρα και της εργασίας και εκείνης της γυναίκας και του νοικοκυριού. Το αίτημα αυτό δείχνει επίσης και την ανησυχία που υπήρχε καθώς η γυναικεία εργασία ήταν πιο φθηνή και ανταγωνιστική και έριχνε συνολικά τους μισθούς.⁶⁶ Οι εργάτες είχαν δίκιο πως η γυναικεία συμμετοχή στην παραγωγή έριχνε τον μισθό αλλά το ζήτημα δεν ήταν να εναντιωθούν στις γυναίκες.⁶⁷ Ο λόγος βρίσκεται στον τρόπο λειτουργίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δεν είναι επιλογή ούτε του χωριστού εργοδότη ούτε απόφαση της κάθε εργάτριας. Ο Μαρξ στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου κάνει εκτενή αναφορά στο ζήτημα:

«Η αξία της εργατικής δύναμης καθοριζόταν όχι μόνο από τον εργάσιμο χρόνο που ήταν αναγκαίος για τη συντήρηση του ενήλικου εργάτη σαν ατόμου, μα και από τον εργάσιμο χρόνο που ήταν αναγκαίος για τη συντήρηση της εργατικής οικογένειας. Οι μηχανές, ρίχνοντας όλα τα μέλη της εργατικής οικογένειας στην αγορά εργασίας, κατανέμουν την αξία της εργατικής δύναμης του άνδρα σ' όλα τα μέλη της οικογένειάς του. Γι' αυτό κατεβάζουν την αξία της εργατικής του δύναμης. Η αγορά της κομματιασμένης λ.χ. σε 4 εργατικές δυνάμεις οικογένειας μπορεί να κοστίζει περισσότερο απ' ό,τι κόστιζε προηγουμένα η αγορά της εργατικής δύναμης του αρχηγού της οικογένειας, σαν αντιστάθμισμα όμως στη θέση της μιας μπαίνουν 4 εργάσιμες μέρες, και η τιμή τους πέφτει στην ίδια

⁶⁵ Hilden, P. J. (1986). Women and the Labour Movement in France, 1869-1914. *The Historical Journal*, 29(4), σελ. 814-815

⁶⁶ Barry, D. (1996). *Women and Political Insurgency, France in the Mid-Nineteenth Century*. London: MacMillan Press., σελ. 109

⁶⁷ Μαρξ, Κ. (2002). Το Κεφάλαιο (Τόμ. Ι). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 410-411

αναλογία που αυξάνεται η υπεραξία των τεσσάρων πάνω από την υπεραξία του ενός. Για να ζει τώρα μια οικογένεια είναι υποχρεωμένα τέσσερα άτομα να προσφέρουν όχι μονάχα εργασία, μα και υπερεργασία στο κεφάλαιο. Έτσι, οι μηχανές από την αρχή μαζί με το πλάτεμα του ανθρώπινου εκμεταλλεύσιμου υλικού, αυτού του πιο καθαυτού πεδίου εκμετάλλευσης του κεφαλαίου, αυξάνουν ταυτόχρονα και το βαθμό εκμετάλλευσης.»

Κάνει επίσης την σημείωση πως:

«Με τη διαρκώς αυξανόμενη αντικατάσταση της δουλειάς των ανδρών με τη δουλειά των γυναικών, και προπάντων με την αντικατάσταση της δουλειάς των ενηλίκων με τη δουλειά των παιδιών, έχει αυξηθεί πολύ ο αριθμός των εργατών. Τρία κορίτσια ηλικίας 13 χρόνων με μισθό 6 ως 8 σελίνια τη βδομάδα έχουν εκτοπίσει έναν ενήλικο άνδρα με μισθό 18 ως 45 σελίνια» [...] Επειδή δεν μπορούν να καταργηθούν πέρα για πέρα ορισμένες λειτουργίες της οικογένειας, λ.χ. η περιποίηση και το θήλασμα των παιδιών κ.λπ., οι μητέρες που αποσπά το κεφάλαιο από την οικογένεια αναγκάζονται να μισθώνουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αντικαταστάτριες. Οι δουλειές του σπιτιού που απαιτεί η κατανάλωση της οικογένειας, όπως το ράψιμο, το μπάλωμα κ.λπ., πρέπει να αντικατασταθούν με την αγορά έτοιμων εμπορευμάτων. Επομένως, στη μειωμένη δαπάνη της δουλειάς του σπιτιού αντιστοιχεί αυξημένη δαπάνη σε χρήμα. Γι' αυτό αυξάνουν τα έξοδα παραγωγής της εργατικής οικογένειας και ισοφαρίζουν την αύξηση του εισοδήματός της. Σ' όλα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι γίνεται αδύνατη η οικονομία και η σκοπιμότητα στην κατανάλωση και την παρασκευή των μέσων συντήρησης.»

Προσεγγίζοντας το θέμα της συνολικής υποτίμησης της γυναικείας εργασίας από οικονομική σκοπιά η Κολοντάι την συνδέει με το ζήτημα του αν είναι παραγωγική ή όχι⁶⁸:

«Στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, η πλειοψηφία των γυναικών δεν εργαζόταν στην παραγωγή, αλλά, όπως και στο παρελθόν, εργαζόταν στο σπίτι, αφοσιωμένη σε καθήκοντα μη παραγωγικά. Αυτό επέτρεψε την εξαγωγή του λαθεμένου συμπεράσματος πως η γυναικεία εργασία είναι λιγότερο παραγωγική.

Το γεγονός ότι, για να υπολογίσουν το μισθό, έπαιρναν υπόψη την υποχρέωση του συζύγου να εξασφαλίσει τη συντήρηση της οικογένειάς του, συνέβαλε επίσης στο να υποπληρώνεται το γυναικείο εργατικό δυναμικό». ⁶⁹

Μεγάλο ενδιαφέρον έχει η αντιπαράθεση που έγινε στο εσωτερικού της Διεθνούς για το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών. Στην εργατικό κίνημα της Γαλλίας και το Παρισινό τμήμα της Διεθνούς βάραιναν οι αντιλήψεις του Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865). Ο Proudhon στο έργο του “De la justice dans la Révolution et dans l’*église*” (1858) διατύπωσε την άποψη πως η θέση της γυναίκας ήταν στο σπίτι και πως μία γυναίκα μπορούσε να είναι «είτε νοικοκυρά είτε πόρνη». ⁷⁰

Οι θέσεις ενάντια στην συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή ⁷¹ παρουσιάστηκαν και από την πλειοψηφία των Γάλλων αντιπροσώπων στο συνέδριο της Γενεύης (1866). Οι 5 από τους 8 αντιπροσώπους κατέθεσαν κείμενο που μεταξύ άλλων ανέφερε πως:

«από την φυσική, ηθική και κοινωνική πλευρά, η εργασία των γυναικών και των παιδιών στα εργοστάσια πρέπει ενεργητικά να καταδικαστεί από θέση αρχής ως

⁶⁸ Παραγωγική είναι η εργασία που εκτός από αξίες χρήσης παράγει και αξία. Δηλαδή εκείνη η εργασία που παράγει προϊόντα που εκτός από το ότι καλύπτουν κάποια ανθρώπινη ανάγκη, προορίζονται και για την αγορά, για ανταλλαγή. Πρόκειται για παραγωγή εμπορευμάτων.

⁶⁹ Κολοντάι, Ό.π., σελ., σελ. 150

⁷⁰ Jones, K., & Vergès, F. (1991). “Aux Citoyennes!”: Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 711

⁷¹ Thomas, E. (1971). Ό.π., σελ., 410-411

μία από τις πιο σοβαρές αιτίες του εκφυλισμού του ανθρώπινου είδους, και ως ένα από τα πιο ισχυρά μέσα απώλειας της ηθικής που χρησιμοποιεί η κάστα των καπιταλιστών»

Ένας από τους αντιπροσώπους ο Louis Palix δήλωσε πως «έπειτα προκύπτει το ότι η πνευματική φτώχεια που σύντομα τις μετατρέπει σε ηθικά όσο και πνευματικά υποβαθμισμένα πλάσματα [...] γι' αυτό ένας μεγάλος αριθμός τους βρίσκεται σε νοσοκομεία και πολλές άλλες καταδικάζονται για παιδοκτονία». Υπήρχε η άποψη πως τις γυναίκες έπρεπε να τις λυπούνται λόγω του ότι για να επιβιώσουν ήταν αναγκασμένες να εργάζονται.⁷² Επιπρόσθετα, ο οπαδός του Proudhon, ο Henri Tolain (1828-1897), ιδρυτικό μέλος της Διεθνούς, είχε δηλώσει πως «η πορνεία αυξάνεται στα βιομηχανικά έθνη όπου οι γυναίκες μπαίνουν στο εργοστάσιο. Η υγεία μιας γυναίκας καταστρέφεται, το εργοστάσιο προκαλεί υστερία».⁷³

Μία ερμηνεία που θα απέδιδε στην ανάλυση των προυντονιστών ανεπαρκή ή εσφαλμένη προσέγγιση θα ήταν άστοχη. Η ίδια η πραγματικότητα τους διέψευδε, είχαν το περιθώριο να αλλάξουν στάση αλλά ελάχιστοι υποχώρησαν.⁷⁴ Ο λόγος φωτίζεται από την Linton, η οποία στην κατεύθυνση της Κολοντάι εντοπίζει την κοινωνική ρίζα αυτών των απόψεων.

Λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική σύνθεση της Γαλλικής κοινωνίας στην οποία ήταν ισχυρά τα μικροαστικά στοιχεία και ο αγροτικός πληθυσμός αναφέρει για τον Proudhon: «είχε βασίσει τον σοσιαλισμό του στα δικαιώματα των μικρών ιδιοκτητών και των τεχνιτών και επέμεινε στις οικογενειακές δομές και στον καταμερισμό της εργασίας που είχε κληρονομήσει από την παράδοση».⁷⁵ Σ' αυτούς προσθέτει ο Hobsbawm και τους «ειδικευμένους, αλλά σχετικά αυτοδύναμους εργάτες που αντιστέκονταν στην προλεταριοποίηση, ανθρώπους που ζούσαν σε μεγαλουπόλεις

⁷² Hilden, Ό.π., σελ., 815-816

⁷³ Eichner, C. J. (2004). *Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune*. Bloomington: Indiana University Press., σελ. 76

⁷⁴ Ο Benoît Malon έγραφε πως «μόνο οι ποντίφικες του Προυντόν παραμένουν αμετάπειστοι»

⁷⁵ Linton, Ό.π., σελ. 26

αλλά είχαν περάσει τα παιδικά τους χρόνια σε αγροτικές περιοχές ή κωμοπόλεις και δεν είχαν ξεχάσει αυτό το παρελθόν». ⁷⁶

Δε πρέπει, ωστόσο, σε καμία περίπτωση να παραγνωρίζεται το γεγονός πως υπήρχε διαπάλη μέσα στην Διεθνή και τις οργανώσεις – μέλη της. Η πίεση των γυναικών και η ίδια τους η στάση στο κίνημα ήταν αυτή που τροφοδοτούσε μια εντονότατη θεωρητική συζήτηση που ανάγκασε πολλούς να ταχθούν με την μεριά τους. Ενδεικτική είναι η θέση του Benoît Malon (1841-1893), ο οποίος γράφει σε επιστολή του στην André Léo(1824-1900)⁷⁷ το 1868:

«δεν ξεχνάμε την γυναικεία χειραφέτηση και λαμβάνουμε καινούρια υποστήριξη κάθε μέρα. Έχουμε πείσει σχεδόν ολόκληρη την Union για την ιδέα· μόνο οι ποντίφικες του Προυντόν παραμένουν αμετάπειστοι». ⁷⁸

Ο Schulkind παραθέτει και απόσπασμα του προγράμματος του Τμήματος της Διεθνούς στην περιοχή Batignolles που το υπέγραφαν 17 ηγετικά μέλη: «Είναι καιρός να έχουμε και τις γυναίκες να συμμετέχουν στην δημοκρατία αντί για να τις κάνουμε εχθρό μας μέσω του άνευ νοήματος αποκλεισμού». ⁷⁹

Οι ουτοπικοί σοσιαλιστές, οι Henri de Saint-Simon (1760-1825) και Charles Fourier (1772-1837) έπαιξαν σημαντικό ρόλο καθώς αποδέχτηκαν πολλά από τα γυναικεία αιτήματα. Η Κολοντάι αναφέρει, έχοντας μελετήσει τις θέσεις του Ένγκελς, πως:

«δε μπόρεσαν φυσικά ν’ ανακαλύψουν τις πραγματικές αιτίες της καταπίεσης των γυναικών, ήταν δηλαδή ανίκανοι ν’ αναγνωρίσουν πως η σκλαβιά της γυναίκας προήλθε ακριβώς από το γεγονός ότι έπαψε να παράγει μια εργασία χρήσιμη και παραγωγική για το σύνολο. Για το λόγο αυτό, δεν έβλεπαν τη λύση

⁷⁶ Hobsbawm, E. J. (2012). Η εποχή του κεφαλαίου. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 244

⁷⁷ Η Victoire Léodile Béga γνωστή με το ψευδώνυμο André Léo (από τα ονόματα των δύο παιδιών της) ήταν σοσιαλίστρια δημοσιογράφος και μέλος της Διεθνούς Ένωσης Εργατών που προσέγγισε τις ιδέες του αναρχισμού. Ήταν από τις ηγετικές γυναικείες μορφές της Κομμούνιας.

⁷⁸ Schulkind, Ό.π., σελ. 142

⁷⁹ Ό.π., σελ. 142

του γυναικείου προβλήματος στην υποχρεωτική της εργασία για την κοινωνία.»⁸⁰

Οι οπαδοί του Saint-Simon πίστευαν πως όλες οι λειτουργίες της κοινωνίας προκειμένου να εκτελούνται ολοκληρωμένα απαιτούσαν ένα ζευγάρι. Τον συνδυασμό, δηλαδή, της ανδρικής λογικής με το γυναικείο συναίσθημα. Ο Fourier στην ουτοπική του «Αρμονία» υποστήριξε τη θέση πως υπήρχαν γυναικεία και ανδρικά χαρακτηριστικά που μπορούσε να τα έχει τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα.⁸¹ Σε κάθε περίπτωση αποδέχονται σε ένα βαθμό τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την γυναικεία φύση.

Επηρεασμένη από τις θεωρίες του Saint-Simon μια ομάδα γυναικών το διάστημα 1832-1833 εκδίδει ένα περιοδικό με τους τίτλους “*La Femme Libre*” («*Η Ελεύθερη Γυναίκα*»), “*La Femme Nouvelle*” («*Η Καινούρια Γυναίκα*») και “*La Tribune des Femmes*” («*Το Βήμα των Γυναικών*»). Μέσα από τις σελίδες του οι γυναίκες ζητούσαν επαγγελματική εκπαίδευση και αξιοπρεπή πληρωμή για την εργασία τους ώστε να μπορούν να είναι οικονομικά ανεξάρτητες. Τα άρθρα του έκαναν λόγο για «σκλαβιά στο σπίτι» και ζητούσαν αναμόρφωση του νοικοκυριού και της παραγωγής. Ξεχωριστό αίτημα αποτελούσε η συγκρότηση επαγγελματικών εργαστηρίων όπου θα απασχολούνταν οι ανύπαντρες γυναίκες. Το περιοδικό χρησίμευσε και για την δημοσιοποίηση βιασμών και περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης γυναικών.⁸²

Ξεχωριστή βαρύτητα έχει, ωστόσο, η θέση του Fourier, την οποία ο Ένγκελς αποδέχεται και αναδεικνύει στο έργο του «Αντι – Ντίρινγκ» (1877): «[Ο Fourier] Ήταν ο πρώτος που δήλωσε ότι σε οποιαδήποτε δοσμένη κοινωνία ο βαθμός της γυναικείας χειραφέτησης είναι το φυσικό μέτρο της γενικότερης χειραφέτησης».⁸³ Αυτή η θέση

⁸⁰ Κολοντάι, Ό.π., σελ. 206

⁸¹ Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 116-118

⁸² Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan., σελ. 120

⁸³ Marx, K., & Engels, F. (1987). *Collected Works* (Τόμ. 25). New York: International Publishers., σελ. 248

έπαιξε κεντρικό ρόλο στην μαρξιστική ανάλυση του γυναικείου ζητήματος. Ήταν μία από τις θέσεις που ανέδειξαν τη σημασία της συμπόρευσης της γυναίκας εργάτριας με το εργατικό επαναστατικό κίνημα. Ο επαναστατικός μετασχηματισμός της κοινωνίας, σύμφωνα με την σκέψη των δύο θεωρητικών του διαλεκτικού υλισμού, ήταν ο μόνος δρόμος για την πραγματική χειραφέτηση της γυναίκας και της εργασίας της.

Η αλληλογραφία του Μαρξ στον φίλο του, δόκτορα Κούγκελμαν, είναι ενδεικτική για το ζήτημα. Γράφει ο Μαρξ στις 12 Οκτώβρη του 1868:

«Η Διεθνής Ένωση Γυναικών, η δούκισσα φράου Gögg (διάβαζε Geck) έστειλε επιστολή στο Συνέδριο των Βρυξελλών, διερευνώντας την ενδεχόμενη ένταξη κυριών στην οργάνωση. Η απάντηση, βεβαίως, ήταν ευγενώς καταφατική.»⁸⁴

Στην επιστολή του στις 12 Δεκέμβρη του ίδιου έτους αναφέρει κάνοντας οξεία κριτική στους Γάλλους αγωνιστές:

«Παρεμπιπτόντως, οι κυρίες δε θα πρέπει να έχουν παράπονο απ’ τη Διεθνή, γιατί έχει εκλέξει μία κυρία, την κυρία Λο, ως μέλος του Γενικού Συμβουλίου.

Πέρα από τ’ αστεία, τεράστια πρόοδος φαίνεται να έχει σημειωθεί στο τελευταίο συνέδριο των αμερικανικών «Εργατικών Συνδικάτων», όπου μεταξύ άλλων, οι εργάτριες αντιμετωπίστηκαν πλήρως ισότιμα σε αντίθεση με τους Άγγλους και, σε μεγαλύτερο βαθμό, τους ιπποτικούς Γάλλους, οι οποίοι επιδεικνύουν ένα έντονα στενόμυαλο πνεύμα απ’ αυτή την άποψη.»

Η πιο σημαντική θέση που διατυπώνει στην ίδια επιστολή είναι η αποδοχή της καθοριστικής σημασίας της γυναικείας συμμετοχής στο επαναστατικό κίνημα:

«Οποιοσδήποτε γνωρίζει έστω και λίγο από Ιστορία, ξέρει ότι οι μεγάλες κοινωνικές αλλαγές είναι αδύνατες χωρίς το γυναικείο ξεσηκωμό. Η κοινωνική πρόοδος μπορεί να μετρηθεί με ακρίβεια μέσω της κοινωνικής θέσης που

⁸⁴ Μαρξ, Κ. (2015). Επιστολές στον Κούγκελμαν. (Β. Παπαρήγα, Μεταφρ.) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 119

κατέχει το ωραίο φύλο (συμπεριλαμβανομένων και των άσχημων εκπροσώπων του).»⁸⁵

Η Hilden εικάζει πως ο Μαρξ ενδιαφέρθηκε για το γυναικείο ζήτημα για λόγους τακτικής. Κρίνει πως προσπάθησε να αξιοποιήσει το γεγονός πως οι οπαδοί του Proudhon ήταν μισογύνηδες. Γι' αυτό τον εμφανίζει να ενθάρρυνε τους υποστηρικτές του να φροντίσουν να αποσταλούν αντιπρόσωποι από την Γαλλία που θα ήταν υπέρ της υπόθεσης των γυναικών ώστε να απομονώσει τους αντιπάλους του.⁸⁶ Στην πραγματικότητα η προσέγγισή της είναι αυθαίρετη και διαψεύδεται από τις ίδιες τις πηγές. Ο Μαρξ έβλεπε το γυναικείο ζήτημα με τα εργαλεία του διαλεκτικού υλισμού και όχι με βάση κάποια έμφυλη προκατάληψη. Κάτω από την πίεση και του Μαρξ η Διεθνής αναγκάστηκε να αποδεχτεί τον ότι δε μπορούσε να μην υπάρχει γυναικεία εργασία. Αναγνώρισε τις βιολογικές ιδιαιτερότητες της γυναίκας λόγω του αναπαραγωγικού της ρόλου και διεκδίκησε να αλλάξει η νομοθεσία προκειμένου να προστατεύεται η γυναίκα και η υγεία της αλλά και η γυναίκα ως μητέρα.⁸⁷

Εκτός από τους ουτοπικούς σοσιαλιστές, τους υποστηρικτές του Μαρξ και τον ίδιο υπήρξαν και γυναίκες οι οποίες αντιτάχθηκαν σ' αυτά τα ιδεολογήματα που τις ήθελαν κλεισμένες στο σπίτι. Η Juliette Lamber γράφει το έργο με τον χαρακτηριστικό τίτλο “*Idées anti-proudhoniennes sur l' amour, la femme et le mariage*” («Ιδέες αντιπrouντονικές για τον έρωτα, τη γυναίκα και τον γάμο», 1858), η Jenny d' Héricourt το έργο “*La femme affranchie*” («Η γυναίκα που ψηφίζει», 1860) και η Maria Deraismes το “*Les Femmes et les moeurs*” («Οι Γυναίκες και τα ήθη», 1869), όπου κάνει λόγο για ίσα δικαιώματα.⁸⁸

Μία περίπτωση που είναι ενισχυτική της άποψης πως μέσα από την οργανωμένη διαπάλη και την στάση τους οι γυναίκες αποσπούσαν κατακτήσεις ήταν εκείνη του

⁸⁵ Μαρξ, Ό.π., σελ. 128-129

⁸⁶ Hilden, Ό.π., σελ. 815-816

⁸⁷ Κολοντάι, Ό.π., σελ. 208

⁸⁸ Barry, D. (1996). *Women and Political Insurgency, France in the Mid-Nineteenth Century*. London: MacMillan Press., σελ. 110

καταστατικού της *Γενικής Ένωσης των Ραφτών του Παρισιού* (Association générale de la corporation des ouvriers tailleurs de Paris). Όπως διαβάζουμε στην εφημερίδα *L'ouvrier de l'avenir* («Ο εργάτης του μέλλοντος») στο φύλλο της 12^{ης} Μάρτη 1871, το ίδιο καταστατικό ίσχυε και για τους υποδηματοποιούς. Αναφέρει μεταξύ άλλων:

«Κάθε άνδρας ή γυναίκα που απασχολείται ως ράφτης καλείται να έρθει στην Ένωση. Θεωρώντας ότι οι γυναίκες – μέλη παράγουν ακριβώς ότι και οι άνδρες και πως έχουν τις ίδιες ανάγκες, θα πρέπει να μοιράζονται εξίσου και τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την Ένωση· καλούνται λοιπόν να γίνουν μέλη και συνεπώς να παρακολουθούν τις γενικές συνελεύσεις, αλλά μπορούν μόνο να εκφράσουν παρατηρήσεις ή προτάσεις για την Ένωση γραπτά ή μέσω κάπου από τα άλλα μέλη»⁸⁹

Παίρνει δηλαδή ως δεδομένη την αναγκαιότητα και το δικαίωμα συμμετοχής των γυναικών. Αυτό συνιστά κατάκτηση. Δεν είναι κάτι που έγινε χωρίς να έχει προηγηθεί συζήτηση και διαπάλη. Είναι άξιο καταγραφής το γεγονός πως το συγκεκριμένο συνδικάτο, ενώ φαίνεται να έχει καταλάβει πως η γυναίκα είναι ισότιμη από τη στιγμή που μπαίνει στην παραγωγή, επιμένει να μη μπορεί να έχει εξολοκλήρου τα ίδια δικαιώματα με τον άνδρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι μία εβδομάδα αργότερα στις 19 Μάρτη ξαναδημοσιεύεται το καταστατικό με την διάταξη που στερούσε τον άμεσο λόγο της γυναίκας να έχει αποσυρθεί.⁹⁰

Μια παρατήρηση που μπορεί να γίνει σ' αυτό το σημείο έχει να κάνει με τον «μισογυνισμό» γενικότερα. Το φαινόμενο αυτό έγινε παραπάνω προσπάθεια να εξηγηθεί ιστορικά και να συνδεθεί με την οικονομική του βάση ώστε να ερμηνευτεί πληρέστερα. Σα φαινόμενο δε πρέπει να αντιμετωπίζεται χωρίς να εξεταστεί από ταξική σκοπιά. Δεν ήταν ίδιος στην ουσία του ο μισογυνισμός που έβγαζε ένας εργάτης που έβλεπε το μισθό του να μειώνεται με εκείνον που καλλιεργούσε πολλές φορές σκόπιμα ο αστός. Μπορεί να φαίνεται ο ίδιος σε λεκτικό και πρακτικό επίπεδο αλλά

⁸⁹ Schulkind, E. (1985). Socialist Women during the 1871 Paris Commune. Past & Present, 106, σελ. 141

⁹⁰ Ό.π., σελ. 141

στην πραγματικότητα σε πολλές περιπτώσεις αξιοποιείται από τον αστό με τον έναν ή τον άλλο τρόπο προκειμένου να επιβάλει τα συμφέροντά του. Αυτό ισχύει ακόμα και αν κανείς δε το κάνει συνειδητά. Η μη συμμετοχή των εργατριών λόγω της παρεμπόδισής τους από τις αντιδραστικές αντιλήψεις των συζύγων τους ή των συναδέλφων τους εν τέλει εξυπηρετούσε τους αστούς. Η διάσπαση της εργατικής τάξης και με βάση το φύλο κρατούσε μακριά από την διεκδίκηση και τον αγώνα ένα κομμάτι εργατών ζωτικής σημασίας, όπως αποδείχτηκε. Στη γυναικεία συμμετοχή στο εργατικό κίνημα οφείλονται πολλές και ιστορικές κατακτήσεις.

Παρά τα εμπόδια, λοιπόν, που αναφέρθηκαν οι Γαλλίδες εργάτριες δε σταμάτησαν τους αγώνες. Τα κοινά υλικά και ηθικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες έγιναν αντικείμενο του δημόσιου λόγου και απασχολούσαν εφημερίδες και λέσχες συζητήσεων. Παράλληλα με την συζήτηση μεγάλωνε και ο βαθμός οργάνωσης των γυναικών που αν και δυσανάλογα παρακολουθούσε εκείνο των ανδρών.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1860 άρθηκαν οι περιορισμοί για τις συγκεντρώσεις και την λειτουργία των συνδικάτων. Επιτράπηκε και η απεργία ως μέσο διεκδίκησης. Αυτή η εξέλιξη σαφώς και συνέβαλε στο να εκδηλωθεί με μαζικότερους όρους η αντίδραση της εργατικής τάξης. Βέβαια, ισχύει αυτό η επισήμανση του Tuma πως «οι ενώσεις των εργατών ήταν ανεκτές όσο δεν έρχονταν σε αντίθεση με τον ανταγωνισμό και την οικονομική ελευθερία».⁹¹

Η Μαρίνου παραθέτει στοιχεία για τους απεργούς το διάστημα 1864-1871 που δείχνουν μεγάλη αύξηση. Το 1864 οι απεργοί ήταν 27.465 και το 1871 ο αριθμός έφτασε τους 88.232 με 116 απεργίες που δεν περιορίστηκαν στο Παρίσι αλλά επεκτάθηκαν και στην επαρχία.⁹² Το 1870 οι οργανωμένοι σε ενώσεις εργάτες ήταν 150.000 και οι μισοί από αυτούς βρίσκονταν στον Παρίσι.⁹³ Ο αριθμός αυτός δεν

⁹¹ Tuma, Ό.π., σελ. 703

⁹² Μαρίνου, Ξ. (2015). Αναζητώντας οδοφράγματα: Αστικός Τύπος και ελληνικές συμμετοχές στον Γαλλοπρωσικό πόλεμο και την Παρισινή Κομμούνα. Αθήνα: ΚΨΜ., σελ. 41

⁹³ Tuma, Ό.π., σελ. 671

πρέπει να υποτιμάται. Ήταν μία κρίσιμη μάζα στον συνολικό πληθυσμό του 1.800.000 κατοίκων της πόλης.

Η παράθεση ορισμένων χαρακτηριστικών σταθμών πριν την Κομμούνα δείχνει πως υπήρχε έντονη κίνηση και των γυναικείων μαζών κάτω από το βάρος των προβλημάτων. Το 1866 ιδρύθηκε η *Société pour la Revendication du Droit des Femmes*. Η πρώτη συνάντηση της οργάνωσης έγινε στο σπίτι της André Léo και συμμετείχαν μεταξύ άλλων η Paule Minck, η Louise Michel, η ουτοπική σοσιαλίστρια Eliska Vincent (1841-1914), ο αναρχικός Élie Reclus (1827-1904), ο Jules Simon (1814-1896) και η Caroline de Barrau (1828–1888). Η οργάνωση λόγω της ανομοιογένειας που είχε κατέληξε σε ένα μίνιμουμ πρόγραμμα που αφορούσε την βελτίωση της εκπαίδευσης των γυναικών.⁹⁴

Το 1869, από την συγγραφέα Maria Deraismes (1828-1894) και τον δημοσιογράφο Léon Richer (1824-1911) ιδρύεται η εφημερίδα “*Le Droit des Femmes*”. Η εφημερίδα περιελάμβανε άρθρα, τα οποία διεκδικούσαν το «δίκαιο μερίδιο» των γυναικών στα δικαιώματα και τις ελευθερίες. Ζητούσαν εκπαίδευση και υψηλότερους μισθούς για τις γυναίκες αλλά και να μπορούν να ελέγχουν οι ίδιες την περιουσία τους.⁹⁵

Το 1870 η Deraismes, ο Richer μαζί με την Paule Minck, την André Léo και τον Jules Simon ιδρύουν την Ένωση για τα Δικαιώματα των Γυναικών (*Association pour le Droit des Femmes*). Γίνεται αμέσως αντιληπτό από τα ονόματα των ιδρυτών της πως επρόκειτο για μία ανομοιογενή ένωση. Στις γραμμές της είχε και ρεπουμπλικάνους με αποτέλεσμα να υιοθετήσει μία γραμμή που αποδεχόταν την πατριαρχικά δομημένη κοινωνία αποδεχόμενη μάλιστα και τις αρχές του *laissez – faire*. Στα αιτήματά της κεντρικό ρόλο είχε μεταρρύθμιση του γάμου με σκοπό να είναι μονογαμικός ώστε να

⁹⁴ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ., 130

⁹⁵ Ο.π., σελ., 131

διαφυλάσσεται η περιουσία και είναι, επίσης, προϊόν απόφασης δύο μορφωμένων συζύγων, δύο συζύγων που θα ήταν ίσοι.⁹⁶

Στο Κρεζώ, στην εταιρεία του Schneider τον Μάρτη – Απρίλη του 1870, έγινε απεργία. Η εταιρεία αυτή απασχολούσε 12.500 εργαζομένους, δηλαδή τον μισό πληθυσμό της πόλης, όπως αναφέρει ο Hobsbawm. Στην απεργία αυτή οι πηγές αναφέρουν πως το γυναικείο στοιχείο είχε πολύ έντονη παρουσία.

Άμεση ήταν η αντίδραση της André Léo και της δημοσιογράφου Adèle Esquiros (1819-1886) με συλλογή υπογραφών ενάντια στην ανακοίνωση της επιβολής θανατικής ποινής για τον Blanqui, τον Eudes⁹⁷ και τον Flourens (1838-1871). Η ποινή αυτή επιβλήθηκε ερήμην των κατηγορούμενων και ακολούθησε μετά την αποτυχία της επίθεσης στον πυροσβεστικό σταθμό της La Villette (4 Αυγούστου 1870).⁹⁸

Η ΠΡΩΣΙΚΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

Η πολιορκία της πόλης του Παρισιού που κράτησε από τις 19 Σεπτέμβρη του 1870 μέχρι τις 28 Γενάρη του 1871 έπαιξε καταλυτικό ρόλο για τις μετέπειτα εξελίξεις. Οι ήδη άθλιες συνθήκες διαβίωσης των εργατών επιδεινώθηκαν ραγδαία. Λόγω του στρατιωτικού αποκλεισμού, οι τιμές εκτινάχθηκαν στα ύψη, άνοιξε η μαύρη αγορά και η εξασφάλιση τροφής αποτέλεσε καθημερινό Γολγοθά για τις γυναίκες.⁹⁹ Περίμεναν για ώρες στις ουρές προκειμένου να εξασφαλίσουν έστω και μια μικρή μερίδα φαγητού για τα παιδιά τους.¹⁰⁰

Πριν την έναρξη της πολιορκίας, η οποία αναμενόταν, οι εργάτες με πρωτοβουλία της Διεθνούς ξεκίνησαν να ετοιμάζονται. Το Παρισινό Τμήμα της Διεθνούς από τις 5 του Σεπτέμβρη προχώρησε σε οργάνωση επιτροπών «επαγρύπνησης» σε κάθε διαμέρισμα. Αρμοδιότητα των επιτροπών αυτών ήταν να επιβλέπουν την εξέλιξη του πολέμου, να

⁹⁶ Barry, Ό.π., σελ. 110

⁹⁷ Ο Émile Eudes (1843-1888) ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της Κομμούνας και οπαδό του Blanqui.

⁹⁸ Barry, D Ό.π., σελ. 111-112

⁹⁹ Είναι χαρακτηριστικό πως λόγω της πείνας στην μαύρη αγορά βγήκε στην πώληση κρέας από τα ζώα που φιλοξενούνταν στον ζωολογικό κήπο της πόλης.

¹⁰⁰ Thomas, Ό.π., σελ. 411-412

παρέχουν φαγητό και καταφύγιο σε όποιον βρισκόταν σε άμεση ανάγκη. Οι επιτροπές αυτές λειτουργούσαν κάτω από τον έλεγχο μιας κεντρικής επιτροπής και αποτελούνταν και από γυναίκες. Στην Μονμάρτη οι γυναίκες είχαν ιδρύσει χωριστή επιτροπή στην οποία μετείχε και η Louise Michel, ενώ παράλληλα ήταν μέλος και της ανδρικής.¹⁰¹

Στις 22 Γενάρη στην πλατεία του Δημαρχείου οργανώθηκε διαμαρτυρία ενάντια στην ταπεινωτική παράδοση της πόλης στους Πρώσους.¹⁰²

Η Sophie Poigier, σύζυγος του επικεφαλής της επιτροπής επαγρύπνησης του 18^{ου} διαμερίσματος, έστησε εργαστήριο που έφτιαχνε στολές για την Εθνοφρουρά. Η André Léo έφτιαξε την ένωση La Solidarité («Η Αλληλεγγύη») με σκοπό να καταγράψει στο 17^ο διαμέρισμα όσους είχαν ανάγκη βοήθειας.¹⁰³

Η μαζική, για τα μέχρι τότε δεδομένα, δραστηριοποίηση των γυναικών κατά τη διάρκεια της πολιορκίας ενίσχυσε το αίσθημα αλληλεγγύης. Η κατάσταση απαιτούσε συλλογική δράση και οργάνωση προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιβίωση. Η συμμετοχή σε αγαθοεργίες, στα συνεταιριστικά εργοστάσια αλλά και στις διάφορες λέσχες, πέρα από το ότι έμαθε στις γυναίκες να εκφέρουν δημόσιο λόγο, τις εξόπλισε με πείρα για το πώς να συζητάνε και να διεκδικούν συλλογικά.¹⁰⁴ Τα εργαλεία που απέκτησαν τα αξιοποίησαν, όπως θα ειπωθεί αργότερα, κατά τις μέρες της Κομμούνας.

Στα πλαίσια αυτά κινήθηκε και η πρωτοβουλία της βιβλιοδέτριας Nathalie Lemel. Η Lemel μετά την οργάνωσή της στην Διεθνή, με τη βοήθεια του Eugène Varlin συνέβαλε στην σύσταση ενός συνεταιριστικού εστιατορίου με το όνομα “La Marmite”. Το εστιατόριο βρισκόταν στο 6^ο διαμέρισμα και προσέφερε πολύ φθηνό φαγητό σε εργάτες ενώ παράλληλα αποτελούσε χώρο πολιτικής ζύμωσης και συναντήσεων. Το 1870 επεκτάθηκε και άλλα 3 παραρτήματα άνοιξαν με αποτέλεσμα το Υπουργείο

¹⁰¹ Barry, Ό.π., σελ. 113

¹⁰² Thomas, Ό.π., σελ. 411-412

¹⁰³ Barry, Ό.π., σελ. 114

¹⁰⁴ Schulkind, Ό.π., σελ. 135

Δικαιοσύνης να εκφράζει την ανησυχία του σε μία αναφορά όπου μεταξύ άλλων καταγράφεται πως:

«Η Μαρμίτα δεν άργησε να γίνει παρακλάδι της Διεθνούς. Αυτή (η Lemel) συνδύασε το πόστο της στην Μαρμίτα ως ταμίας με εκείνο του γραμματέα σε μια επιτροπή που σκόπευε να ιδρύσει ομόσπονδες ενώσεις διανομής, κατανάλωσης και παραγωγής φαγητού... ήταν απασχολημένη περισσότερο με την πολιτική απ’ ότι με το να παρέχει φαγητό.»

Ο συνεταιρισμός αυτός έπαιξε ξεχωριστό ρόλο κατά την πρωσική πολιορκία καθώς βοήθησε στον επισιτισμό και την πολιτική συνειδητοποίηση ενός σεβαστού αριθμού εργατών. Η δράση του συνεχίστηκε και τις μέρες της Κομμούνας.¹⁰⁵ Δεν υπάρχουν πληροφορίες αν παρόμοιες κινήσεις στον τομέα της σίτισης υπήρξαν και με άλλη μορφή.

Με αφορμή την «Μαρμίτα» μπορεί να γίνει μία υπογράμμιση. Οι μορφές αυτές που αξιοποιήθηκαν κατά την πρωσική πολιορκία είναι σημαντικό να τις δει κανείς ως προσπάθεια εφαρμογής συγκεκριμένων πολιτικών θεωριών που δεν είναι σκοπός της παρούσας ενότητας να αναλυθούν. Δεν συνιστούσαν αυθόρμητες – πρωτότυπες κινήσεις. Έκρυβαν πίσω τους συγκεκριμένες αντιλήψεις για το πώς πρέπει να είναι οργανωμένη η παραγωγή και η κοινωνία ολόκληρη.

¹⁰⁵ Η Lemel πήγε στο Παρίσι το 1861. Πήρε μέρος στις απεργίες του κλάδου της τα έτη 1864-1865. Έγινε το 1866 μέλος της Διεθνούς. Eichner, ό.π., σελ. 83-84

ΕΝΟΤΗΤΑ 2^Η : Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ UNION DE FEMMES ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ

Η Union des femmes pour la défense de Paris et les soins aux blessés ιδρύθηκε στις 11 Απρίλη του 1871. Ιδρύτρια της ένωσης ήταν το μέλος της Διεθνούς Elisabeth Dmitrieff (1851-1910)¹⁰⁶. Η Dmitrieff είχε κάνει σπουδές στην Ρωσία, την Ελβετία και την Αγγλία. Το καλοκαίρι του 1870 πήγε στην Γενεύη της Ελβετίας και εκεί εντάχθηκε στο Ρωσικό Τμήμα της Διεθνούς.

Τον Δεκέμβρη του ίδιου έτους πήγε ως απεσταλμένη στο Λονδίνο. Εκεί έδωσε αναλυτική αναφορά στο Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς για τις εξελίξεις που αφορούσαν το κίνημα στην Ελβετία ενώ ήρθε σε επαφή με τον Μαρξ προκειμένου να τον ενημερώσει για το Ρωσικό Τμήμα. Ως απεσταλμένη της Διεθνούς έφτασε στο Παρίσι λίγες μέρες πριν την κήρυξη της Κομμούνας. Άλλες πηγές αναφέρουν πως η ίδια ήταν αυτή που ζήτησε να πάει στο Παρίσι αφότου κηρύχθηκε η Κομμούνα.¹⁰⁷

Ο λόγος της παρουσίας της ήταν πιθανώς να συμβάλει στην καθοδήγηση εργατριών του Παρισιού καθώς ήταν γνωστός στην Διεθνή ο αναβρασμός που υπήρχε στην εργατική τάξη της Γαλλίας. Είναι ίσως λογικό, αλλά δεν υπάρχουν στοιχεία γι' αυτό, να υπήρξε συζήτηση για κάποια επικείμενη εξέγερση – επανάσταση στο Παρίσι την περίοδο που συνομιλούσε με τον Μαρξ. Παραμένει βεβαίως το ενδεχόμενο να ήταν τυχαία η παρουσία της τις μέρες των γεγονότων.¹⁰⁸

Μόλις έφτασε στο Παρίσι συνάντησε τον δημοσιογράφο, μετέπειτα μέλος του Συμβουλίου της Κομμούνας και δήμαρχο του διαμερίσματος των Batignolles, Benoît Malon (1841-1893) που τον είχε γνωρίσει στην Γενεύη. Ακολούθησαν συνομιλίες με

¹⁰⁶ Το πραγματικό της επώνυμο ήταν Tomonovskaya.

¹⁰⁷ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ., 150-151

¹⁰⁸ Schulkind, E. (1985). *Socialist Women during the 1871 Paris Commune. Past & Present*, 106, σελ. 154

αγωνίστριες εργάτριες όπως με τη ράφτρα Marie Leloup, την καπελού Blanche Lefebvre και μια εργάτρια Collin.¹⁰⁹

Η Union αποτελούσε σύμφωνα με τα ντοκουμέντα της «μία υπεύθυνη οργάνωση ανάμεσα στις γυναίκες-πολίτες του Παρισιού που είναι αποφασισμένες να υποστηρίξουν και να υπερασπιστούν τον σκοπό του λαού, την Επανάσταση και την Κομμούνα». Είχε «μόλις ιδρυθεί για να βοηθήσει τη δουλειά των κυβερνητικών επιτροπών και να υπηρετήσει στους σταθμούς τραυματιών, στα σημεία τροφοδοσίας και τα οδοφράγματα».¹¹⁰

Τα έγγραφα που σώζονται δείχνουν πως κύριος στόχος της οργάνωσης ήταν η αναδιοργάνωση της εργασίας των γυναικών. Οι περισσότερες ενέργειες που σχεδιάστηκαν και έγιναν από τα μέλη της αφορούσαν το πώς θα οικοδομούνταν μια διαφορετική εργασιακή πραγματικότητα για την γυναίκα.¹¹¹

Δεν ήταν μόνο πρόθεση των ιδρυτριών της αλλά και πραγματικότητα ότι η Union des femmes είχε επίσημη σχέση με την Κομμούνα. Λειτουργούσε, κατά τον Tombs, ως μεσολαβητής εκ μέρους των γυναικών και της Κεντρικής Επιτροπής της Κομμούνας.¹¹²

Η επαφή με την Κομμούνα γινόταν επίσημα μέσα από μία εκ των εννέα επιτροπών της που ήταν εκείνη της Εργασίας και των Ανταλλαγών. Σύνδεσμο αποτελούσαν και τα Δημαρχεία κάθε διαμερίσματος, στα οποία άλλωστε βρισκόνταν και οι διαμερισματικές επιτροπές της.¹¹³

Οι γυναίκες – ακόμα και τα μέλη της Union – απουσίαζαν από τα κεντρικά όργανα της Κομμούνας. Ωστόσο, όπως σωστά αναδεικνύει η Jones, η Κομμούνα ανταποκρινόταν με αξιοσημείωτο τρόπο στις απαιτήσεις των γυναικών. Πήρε μέτρα για την εκπαίδευσή τους, στήριξε την οργάνωση γυναικείων συνεταιρισμών, κέντρων για φροντίδα των

¹⁰⁹ Eichner, C. J. (2004). *Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune*. Bloomington: Indiana University Press., σελ. 70-71

¹¹⁰ Thomas, E. (1971). *The Women of Commune*. *The Massachusetts Review*, 12(3), σελ. 414

¹¹¹ Eichner, Ο.π., σελ. 72

¹¹² Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 135

¹¹³ Schulkind, E. (1985). *Socialist Women during the 1871 Paris Commune*. *Past & Present*, 106, σελ. 125

παιδιών και των ηλικιωμένων που μέχρι τότε ήταν αποκλειστική ευθύνη της γυναίκας. Στήριξε το εισόδημα των γυναικών που ήταν χήρες.

Ειδικότερα, στις 13 Μάη ίδρυσε επαγγελματικό σχολείο που θα εκπαίδευε νέες εργάτριες ενώ στις 16 Μάη κάλεσε άνδρες και γυναίκες σε συνάντηση με στόχο την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης. Εκεί συζητήθηκε το πώς θα καλυφθούν οι θέσεις δασκάλων στα σχολεία. Για τις βιβλιοδέτριες, στις 13 Μάη, οργάνωσε ειδικό γραφείο εύρεσης εργασίας. Αποφάσισε την παροχή οικονομικής βοήθειας με τη μορφή σύνταξης σε όλες τις χήρες και των παιδιά των πολιτών που έδωσαν την ζωή τους για την υπόθεση του λαού. Υιοθέτησε, τέλος, όλα τα ορφανά και ανέλαβε την ανατροφή τους.¹¹⁴

Η ανταπόκριση αυτή ήταν προϊόν και της πίεσης των γυναικών, αποτέλεσμα της προσπάθειάς τους να αντιπαλέψουν τις προκαταλήψεις που υπήρχαν και να προωθήσουν τα αιτήματά τους. Ο Malon και ο επικεφαλής της Επιτροπής Εργασίας, Léo Frankel (1844-1896), στήριζαν τις γυναίκες εξαρχής. Αλλά έχει δίκιο η Eichner όταν σημειώνει πως χωρίς την συνεχή πίεση των γυναικών τα ζητήματά τους δε θα απασχολούσαν στον ίδιο βαθμό.¹¹⁵ Υπήρχε μεγάλη απόσταση μεταξύ της διατύπωσης μιας θεωρητικής θέσης, μιας θετικής άποψης για τη γυναικεία συμμετοχή μέχρι την λήψη ουσιαστικών μέτρων. Η Union ίσως έπαιζε και τον ρόλο της γεφύρωσης αυτής της απόστασης.

Αδιαμφισβήτητος είναι ο δεσμός της Union με τη Διεθνή Ένωση Εργατών. Η Gullickson, μάλιστα, θεωρεί την Union ως το γυναικείο τμήμα του Γαλλικού τμήματος της Διεθνούς.¹¹⁶ Έχει διασωθεί και επιστολή της Dmitrieff στο Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς με την οποία ενημέρωνε για την κατάσταση. Επομένως, υπήρχε επαφή με την Διεθνή έστω και με τέτοιο τρόπο.

¹¹⁴ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 716

¹¹⁵ Eichner, Ο.π., σελ. 73

¹¹⁶ Gullickson, G. L. (1996). *Unruly Women of Paris: Images of the Commune*. Ithaca: Cornell University Press., σελ. 125

Τα μέλη της Ένωσης σύμφωνα με το καταστατικό της γίνονταν αυτόματα μέλη και της Διεθνούς:

«κάθε μέλος κάποιου παραγωγικού συνεταιρισμού της Ένωσης Γυναικών είναι αυτόματα μέλος και της Διεθνούς Ένωσης Εργατών και θα αναμένεται να πληρώνει μηνιαία συνδρομή...»¹¹⁷

Αυτό, όμως, στο οποίο πρέπει να δοθεί προσοχή, όπως τονίζει και ο Schulkind, είναι πως το να είναι μέλος μιας οργάνωσης στην Διεθνή δε σημαίνει ότι αποδεχόταν και το σύνολο του προγράμματος και των θέσεων της. Η Διεθνής δεν επέβαλε την υποχρεωτική αποδοχή και εφαρμογή των αποφάσεών της στις οργανώσεις – μέλη. Άλλωστε, όπως ειπώθηκε, ήταν τέτοια η ιδεολογική της ανομοιογένεια που ήταν αδύνατο να γίνει κάτι τέτοιο.

Στην εξέταση της σχέσης Union – Διεθνούς συμβάλει η κατανόηση της αύξησης του κύρους που απέκτησε σε μια πορεία αρκετών χρόνων το Παρισινό Τμήμα της Διεθνούς. Η πορεία αυτή κορυφώθηκε κατά την πρωσική πολιορκία, κατά την οποία η συμβολή των μελών της Διεθνούς ήταν ζωτικής σημασίας. Το αίτημα για «απελευθέρωση της εργατικής τάξης από την μισθωτή εκμετάλλευση», της αντικατάστασης της «αυταρχικής κυβέρνησης» από ένα «δημοκρατικό κράτος οδηγούμενο από αντιπροσώπους της εργατικής τάξης» αποκτούσε ολοένα και μεγαλύτερη βάση στην εργατική τάξη της Γαλλίας. Αυτό αντανακλάται και στην συγχώνευση του Παρισινού Τμήματος με την ομοσπονδία των συνδικάτων του Παρισιού (Chambre fédérale des sociétés ouvrières)¹¹⁸ και με την Κεντρική Δημοκρατική Επιτροπή των 20 διαμερισμάτων του Παρισιού¹¹⁹ (Comité central républicain des Vingt arrondissements).¹²⁰

¹¹⁷ Schulkind, Ό.π., σελ. 148-145

¹¹⁸ Chambre fédérale des Sociétés ouvrières: ιδρύθηκε τον Δεκέμβρη του 1869 με σκοπό να λειτουργήσει σαν συνομοσπονδία των εργατικών οργανώσεων, είχε επαναστατική κατεύθυνση και έκανε λόγο για «Χειραφέτηση των εργατών από τους ίδιους τους εργάτες», Μαρίνου, ό.π., σελ. 46

¹¹⁹ Ήταν το όργανο που δημιουργήθηκε μετά την κήρυξη της Δημοκρατίας στις 13/9/1870 κάτω από την πίεση των συνδικάτων με στόχο την απόσπαση κοινωνικών και φιλολαϊκών πολιτικών μέτρων.

¹²⁰ Schulkind, Ό.π., σελ. 141

Στη συνέχεια είναι σημαντικό να γίνει λόγος για την κοινωνική σύνθεσή της Union. Σ’ αυτήν συχνά αντανakλάται και ο κοινωνικός και πολιτικός χαρακτήρας μιας οργάνωσης ενώ ταυτόχρονα είναι αυτή που μπορεί αποτελεσματικότερα να χρησιμεύσει ως εργαλείο κατανόησης της εσωτερικής διαπάλης. Ο Christiansen βρίσκοντας στοιχεία για ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 60 κεντρικών μελών της Union εντοπίζει:

«δεκαπέντε ράφτρες, εννέα κατασκευάστριες γιλέκων, πέντε πωλήτριες λινών, δύο κατασκευάστριες μποτών, δύο κατασκευάστριες χαρτονιών, δύο πλύστρες, μία ράφτρα που διακοσμούσε στρατιωτικά ρούχα, μία πλέκτρια, μία δασκάλα, μία αρωματοποιό, μία κοσμηματοποιό, μία χρυσοχόο, μία βιβλιοδέτρια και μία που έφτιαχνε τις ράχες των βιβλίων».¹²¹

Το προσωρινό όργανο της Union περιλάμβανε 7 εργάτριες¹²² και η εκλεγμένη Κεντρική επιτροπή της είχε παρόμοια σύνθεση. Οι εργάτριες αυτές ήταν ως επί το πλείστον ειδικευμένες.

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Εξετάζοντας τον τρόπο που ήταν δομημένη, τον τρόπο λειτουργίας της και δράσης καταλήγει κανείς στην διαπίστωση του Schulkind πως πρόκειται για μία οργάνωση με «αξιοσημείωτο βαθμό οργανωτικής και προγραμματικής συνοχής».¹²³ Μιας συνοχής που οφείλει πολλά στην κεκτημένη πείρα από την συμμετοχή των γυναικών στις επαναστάσεις και το εργατικό κίνημα αλλά και στην διεθνή πείρα που έφτανε σ’ αυτές μέσω της Διεθνούς.

Η δομή της Union, ειδικότερα, ήταν συγκεντρωτική καθώς η κεντρική της επιτροπή ήταν το ανώτερό της όργανο, στο οποίο αναφέρονταν οι επιτροπές διαμερισμάτων. Ταυτόχρονα, όμως η λειτουργία της ήταν δημοκρατική γιατί τόσο τα όργανα όσο και οι αποφάσεις διαμορφώνονται κατά πλειοψηφία και δημοκρατικά.

¹²¹ Christiansen, R. (1996). Paris Babylon: The Story of the Paris Commune . London: Penguin., σελ. 315

¹²² Eichner, C. J. (2004). Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune. Bloomington: Indiana University Press., σελ. 70

¹²³ Schulkind, Ό.π., σελ. 133

Χάρη στην ιδεολογική της συγκρότηση και καθαρότητα αλλά και στα οργανωτικά μέτρα που είχαν πάρει οι ιδρύτριές της η Union αναπτύχθηκε Η δραστηριότητά της πολύ γρήγορα απλώθηκε μέσω των επιτροπών της σε ολόκληρη την πόλη.¹²⁴

Αν και ο ακριβής αριθμός των μελών της Union δεν είναι γνωστός αυτός συχνά υποτιμάται. Η ίδια η Dmitrieff σε επιστολή της στον Hermann Jung (1830-1901)¹²⁵ αναφέρει πως τις βραδινές συναντήσεις της Union παρακολουθούσαν 3 με 4 χιλιάδες γυναίκες. Αυτός ο αριθμός θεωρείται υπερβολικός.¹²⁶ Η Jones εικάζει με βάση τα αρχεία πως πρέπει να αριθμούσε πάνω από 1000 μέλη καθώς 130 ήταν τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής και μόνο στο 7^ο διαμέρισμα σώζεται κατάσταση 365 μελών.¹²⁷

Από τους καταλόγους των συναντήσεων που έγιναν κατά τη σύντομη ζωή της επιβεβαιώνεται η εκτίμηση του Schulkind για ανομοιομορφία στον βαθμό συμμετοχής των μελών. Κάποιες γυναίκες παρακολούθησαν έναν αριθμό από τις 25 συναντήσεις που διοργάνωσε η Κεντρική επιτροπή στα διαμερίσματα τις πόλεις, άλλες μόνο μία ή και καμία. Πολλές γυναίκες απλώς εγγράφηκαν σε κάποια λίστα στρατολογίας νοσοκόμων ή τροφοδοτριών. Η εκτίμηση είναι πως περίπου χίλιες με δύο χιλιάδες γυναίκες είχαν ενεργή συμμετοχή. Πρόκειται για έναν σημαντικό αριθμό αλλά η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών δεν συμμετείχε στην Union αν και την αντιμετώπιζε θετικά. Ήταν άλλωστε τέτοια η δράση της που στήριζε με κάθε τρόπο τις γυναίκες των λαϊκών στρωμάτων. Είναι αξιοσημείωτη η συμβολή της Union στην σίτιση των γυναικών, την προστασία των παιδιών και την περίθαλψη.¹²⁸

¹²⁴ Ο.π., σελ. 125

¹²⁵ Ο Jung ήταν Ελβετός σοσιαλιστής και μέλος της Διεθνούς. Το επάγγελμά του ήταν ωρολογοποιός, ένα επάγγελμα στις τάξεις του οποίου οι σοσιαλιστικές θεωρίες είχαν μεγάλη απήχηση. Οι ωρολογοποιοί πρωταγωνιστούσαν στο σοσιαλιστικό κίνημα και τη Διεθνή. Συμμετείχε στην επανάσταση του 1848/9 στην Γερμανία.

¹²⁶ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 152

¹²⁷ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 715

¹²⁸ Schulkind, E. (1985). *Socialist Women during the 1871 Paris Commune*. *Past & Present*, 106, σελ. 156

Με την «Ειδοποίηση» που δημοσιεύτηκε στις 11 Απρίλη¹²⁹ η Union ανήγγειλε τη συγκρότηση επιτροπών σε κάθε διαμέρισμα της πόλης. Τα αρχεία δείχνουν με σαφήνεια ποιες θα ήταν η αρμοδιότητες των επιτροπών. Ο Schulkind τις απαριθμεί και ήταν: α) η παροχή λαϊκού προσωπικού για ορφανοτροφεία ή ξενώνες για ηλικιωμένους, β) η στρατολόγηση νοσοκόμων, τροφοδοτών της Εθνοφρουράς και νοσοκόμων για τους σταθμούς πρώτων βοηθειών, γ) η οργάνωση δημόσιων συναντήσεων, δ) η επάνδρωση δημαρχείων για πληροφορίες και βοήθεια κάθε μέρα, ε) ο χειρισμός των εσωτερικών υποθέσεων, η τήρηση των οικονομικών, των μητρώων κτλ.¹³⁰

Η κάθε επιτροπή αποτελούνταν από 11 μέλη, τα οποία λάμβαναν μισθό στο ύψος του μισθού του εργάτη που ήταν 2 φράγκα την ημέρα. Διαπιστώνεται λοιπόν πως τα μέλη της ακολουθούσαν τις γενικές κατευθύνσεις που είχε η Κομμούνα για το ζήτημα αυτό. Άλλο σημείο ομοιότητας ήταν και η ανακλητότητα των μελών των επιτροπών, τα οποία εκλέγονταν δημοκρατικά από τα μέλη της Union σε κάθε διαμέρισμα.¹³¹ Προβλεπόταν η ανάκληση μέλους της επιτροπής διαμερίσματος εφόσον τέσσερα μέλη της Union το ζητούσαν και το ενέκρινε η πλειοψηφία των μελών της επιτροπής.¹³² Ανακλητά ήταν και τα μέλη της εκτελεστικής επιτροπής εφόσον υπέβαλε σχετική πρόταση η πλειοψηφία μιας επιτροπής διαμερίσματος ή 8 μέλη της εκτελεστικής επιτροπής.¹³³

Τα μέλη των επιτροπών είχαν μεταξύ άλλων την υποχρέωση να υποβάλλουν καθημερινές αναφορές στην Εκτελεστική Επιτροπή, να φροντίζουν για τις εγγραφές νέων μελών, την οικονομική κατάσταση της επιτροπής, τη διανομή πρώτων υλών και τη συλλογή των προϊόντων των συνεταιρισμών.

¹²⁹ Βλ. Παράρτημα , Έγγραφο 1

¹³⁰ Schulkind, Ό.π., σελ. 148-149

¹³¹ Οι πρακτικές αυτές, η αμοιβή δηλαδή των εκλεγμένων σε αξιώματα, η υποχρέωσή τους να απολογούνται στο σώμα που τους εξέλεξε και η ανακλητότητά τους ήταν βασικές αρχές της Διεθνούς. Στόχευαν στο να μη εμποδίζεται ο εκλεγμένος να απομακρύνεται τόσο υλικά όσο και ιδεολογικά από καθήκον που του είχε ανατεθεί που ήταν η υπεράσπιση των εργατικών συμφερόντων.

¹³² Schulkind, Ό.π., σελ. 148-146

¹³³ Ό.π., σελ. 148-147

Σε οργανωτικό της έγγραφο προβλεπόταν η συγκρότηση αντιπροσωπείας 100 μελών από τις 11 διαμερισματικές επιτροπές. Η αντιπροσωπεία αυτή θα χωριζόταν σε πέντε οργανωτικές επιτροπές. Την επιτροπή Σχεδιασμού Καταστατικού της Ομοσπονδίας γυναικείων συνεταιρισμών που σχεδίαζαν να ιδρύσουν, την επιτροπή Αγορών, την επιτροπή επιλογής Στυλ (αφορούσε τον σχεδιασμό, την επιλογή μοντέλων, σχεδίων και σχημάτων των εμπορευμάτων), την επιτροπή Ταμείων και Λογιστών και εκείνη της Έρευνας Εγκαταλελειμμένων Κτιρίων.¹³⁴

Κατά την συνάντηση ορίστηκε προσωρινή κεντρική επιτροπή αποτελούμενη από την Dmitrieff και άλλες επτά εργάτριες. Αυτές ήταν η Adélaïde Valentin, η Noémie Colleville, η Sophie Graix, η Joséphine Pratt, η Céline Delvainquier, η Aimée Delvainquier και μία γνωστή ως Marcand.¹³⁵

Μετά τη συγκρότηση των επιτροπών σε κάθε διαμέρισμα έγινε και η δημοκρατική εκλογή της Κεντρικής Επιτροπής, η οποία αποτελούνταν από την βιβλιοδέτρια Nathalie Lemel¹³⁶, την καπελού Blanche Lefebvre, τις ράφτρες Marceline Leloup και Adèle Gauvin, την επίσης βιβλιοδέτρια Aline Jacquier, την Aglaé Jarry της οποίας το επάγγελμα δεν είναι γνωστό και την Dmitrieff.¹³⁷

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ UNION

Τα όρια της δράσης της Union είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Σύμφωνα με τις πηγές που σώζονται, τα μέλη της ήταν παρόντα στις περισσότερες κινήσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια της Κομμούνας. Ήταν τέτοιος ο προσανατολισμός και η οργανωτική της δομή που δε μπορούσε παρά να βρίσκεται κοντά σε κάθε αγώνα που εκτυλισσόταν διατηρώντας και παράλληλα διαδίδοντας τις αρχές της.

¹³⁴ Eichner, Ό.π., σελ. 85

¹³⁵ Eichner, Ό.π., σελ. 70

¹³⁶ Η Nathalie Le Mel (1827-1921) ήταν μέλος της Διεθνούς. Δραστηριοποιήθηκε στα πλαίσια της Union κατά την Κομμούνα επικεντρώνοντας στον τομέα της καθημερινής δραστηριότητάς της που σχετιζόταν με την ίδρυση και τη λειτουργία συνεταιρισμών. Schulkind, Ό.π., σελ. 154-155

¹³⁷ Eichner, C. J. (2004). *Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune*. Bloomington: Indiana University Press., σελ. 81

Η δράση αυτή βασίστηκε, όπως ειπώθηκε, στην πείρα που είχαν αποκτήσει οι γυναίκες από τη συμμετοχή τους στο επαναστατικό και εργατικό κίνημα των προηγούμενων ετών. Πολύτιμη ήταν και η πείρα της πολιορκίας αλλά και των πρώτων ημερών της Κομμούνας.

Στις 18 Μάρτη η συμβολή των γυναικών ήταν καθοριστική.¹³⁸ Οι γυναίκες ήταν εκείνες που πρώτες αντιλήφθηκαν την παρουσία των στρατευμάτων των Βερσαλλιών που είχαν σταλεί να αποσύρουν τα κανόνια από την πόλη. Στην μαρτυρία της η Louise Michel περιγράφει παραστατικά το πώς οι γυναίκες στάθηκαν μπροστά στους στρατιώτες του 88^{ου} τάγματος, οι οποίοι τελικά ενώθηκαν με το πλήθος:

«Ομάδες νοικοκυρών με τα παιδιά τους – απλά από περιέργεια ή περιπαικτικά στην αρχή - συγκεντρώθηκαν και έγιναν απειλητικές. Τώρα, ανάμεσα στους στρατιώτες του 88^{ου} Τάγματος και της Εθνοφρουράς, έφτιαξαν ένα γνήσιο «ανθρώπινο οδόφραγμα». Ο στρατηγός Lecomte έδωσε εντολή να ανοίξουν πυρ. Τότε οι γυναίκες είπαν στους στρατιώτες: «Δε θα πυροβολήσετε τον λαό». Έτσι, λοιπόν, οι στρατιώτες του 88^{ου} τάγματος, απ’ όσο μπορώ να δω, και από ένα άλλο τάγμα βρέθηκαν περικυκλωμένοι και δεν είχαν την δύναμη να αντισταθούν στις ενθουσιώδεις κραυγές που τους απεύθυναν.»¹³⁹

Παρόμοια περιστατικά καταγράφονται και στην οδό Houdon, στις πλατείες Blanche, Pigalle, στην Belleville, την Βασίλη, στο Chateau – d’ Eau και στους κήπους του Λουξεμβούργου.¹⁴⁰ Οι γυναίκες αξιοποίησαν τη θέση που είχαν στην κοινωνία ως μητέρες επικαλούμενες το συναίσθημα και τη λογική των στρατιωτών προκειμένου να τους πάρουν με το μέρος τους. Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη πως αυτή η μορφή πάλης ήταν ιδιαίτερα ριψοκίνδυνη. Όπως αποδείχτηκε την «Ματωμένη Εβδομάδα»¹⁴¹

¹³⁸ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 134

¹³⁹ Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 3

¹⁴⁰ Thomas, E. (1971). *The Women of Commune*. *The Massachusetts Review*, 12(3), σελ. 412-413

¹⁴¹ Η «Ματωμένη Εβδομάδα» (“*Semaine Sanglante*”) είναι η περίοδος από τις 21 Μάη μέχρι τις 28 Μάη του 1871. Με τον όρο αποδίδονται τα γεγονότα που σφράγισαν το τέλος της Κομμούνας. Επί της ουσίας είναι η καταστολή της επαναστατικής κίνησης των μαζών του Παρισιού. Η μάχη δόθηκε μεταξύ του στρατού των Βερσαλλιών και των κομμουνάρων που ήταν οχυρωμένοι πίσω από οδοφράγματα.

ο στρατός δε δίστασε ούτε στιγμή να δολοφονήσει ένα πλήθος άμαχων γυναικών και παιδιών. Αλλά και στα γεγονότα του Φλεβάρη και του Ιούλη του 1848 πάλι ο στρατός χτύπησε τους επαναστάτες χωρίς να κάνει διάκριση.

Υπάρχουν στοιχεία πως και άνδρες από την μεριά τους αντιλαμβάνονταν την σημασία της στήριξης των γυναικών τους. Ένα ενδεικτικό περιστατικό καταγράφει ο Lissagaray. Στις 24 Μάρτη ένας κομμουνάρος συνάντησε τα στρατεύματα του 1^{ου} διαμερίσματος και πέτυχε να τους πείσει να ρίξουν τα όπλα τους λέγοντάς τους το εξής: «Πιστέψτε με, δε μπορείτε να κρατήσετε· οι γυναίκες σας είναι γεμάτες δάκρυα και οι δικές μας δεν έχουν ξεσπάσει ούτε σε ένα λυγμό».¹⁴²

Η Union, όπως σωστά τονίζει ο Schulkind, δεν ήταν λέσχη συζητήσεων και αυτό αποτελεί ένα από τα στοιχεία που την διακρίνουν από άλλες γυναικείες οργανώσεις. Τα μέλη της συνέβαλαν στην οργάνωση συσσιτίων με ιδιαίτερη φροντίδα για τα παιδιά και ανέλαβαν τον επισιτισμό των ανδρών που αγωνίζονταν στα οδοφράγματα. Στελέχωσαν τα νοσοκομεία, οργάνωσαν νέα και παρείχαν φροντίδα στους τραυματισμένους ακόμα και την ώρα της μάχης απαιτώντας να είναι κοντά στους κομμουνάρους στην πρώτη γραμμή. Ακόμα, πρωτοστάτησαν στην κατασκευή οδοφραγμάτων βοηθώντας παράλληλα ως ράφτρες στην ετοιμασία στρατιωτικών ειδών. Γυναικεία συμμετοχή καταγράφεται και στα πλοία της Κομμούνας στον Σηκουάνα που μετέφεραν προμήθειες, εξοπλισμό και στρατιώτες αλλά και πολεμούσαν.¹⁴³

Η Κομμούνα επιφόρτισε τις γυναίκες της Union ακόμη και με διευθυντικές κι επιτελικές αρμοδιότητες. Για παράδειγμα, τις τοποθέτησε στην διοίκηση διαφόρων οργανισμών που έκαναν αγαθοεργίες (νοσοκομεία, συσσίτια κ.ά.), τις έστειλε στην επαρχία προκειμένου να βρουν υποστηρικτές για το εγχείρημα και να ενημερώσουν για τις εξελίξεις στο Παρίσι αλλά και ζήτησε την αρωγή τους κατά τις συζητήσεις για την

¹⁴² Lissagaray, P. -O. (2012). *History of the Paris Commune of 1871*. London: Verso., σελ. 168

¹⁴³ Schulkind, E. (1985). *Socialist Women during the 1871 Paris Commune*. *Past & Present*, 106, σελ. 148-139

αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης.¹⁴⁴ Η Marguerite Tinayre ήταν η πρώτη γυναίκα σχολική επιθεωρήτρια.¹⁴⁵

Στην βιβλιογραφία υπάρχει αντιπαράθεση για το κατά πόσο οι γυναίκες συμμετείχαν στον ένοπλο αγώνα. Η κάθε άλλο παρά συμβολική θέση της Union λίγες μέρες πριν την εισβολή των στρατευμάτων στο Παρίσι ήταν:

«Όλες ενωμένες και αποφασισμένες, μεγαλοπρεπείς και φωτισμένες από τα βάσανα που οι κοινωνικές κρίσεις πάντοτε φέρνουν, βαθιά πεπεισμένες πως η Κομμούνα, αντιπροσωπεύοντας τις διεθνείς και επαναστατικές αρχές των λαών, φέρνει μέσα της τους σπόρους της κοινωνικής επανάστασης, οι Γυναίκες του Παρισιού θα αποδείξουν στην Γαλλία και τον κόσμο πως ξέρουν, τη στιγμή του υπέρτατου κινδύνου – στα οδοφράγματα, στις οχυρώσεις του Παρισιού, εάν η αντίδραση καταλάβει τις πύλες – να δώσουν όπως τα αδέρφια τους το αίμα και την ζωή τους για την υπεράσπιση και τον θρίαμβο της Κομμούνας, δηλαδή του Λαού!»

Πρόκειται για ένα κάλεσμα σε ένοπλη πάλη που απευθυνόταν στις γυναίκες. Ο Tombs εκτιμά πως οι γυναίκες ήταν παρούσες στις μάχες αλλά όχι με την έννοια πως είχαν όπλα και πολεμούσαν στο πλάι των ανδρών. Αμφισβητεί την παρουσία τους ως μαχήτριες και χαρακτηρίζει «μύθο» την υπεράσπιση της πλατείας Blanche. Εκεί παρούσες ήταν κατά τη γνώμη του μόνο *cantinières*. Μάλιστα, κρίνοντας από τα στοιχεία των συλληφθέντων γυναικών συμπεραίνει πως «η φύση και η κλίμακα της ανάμειξής τους πιθανά δεν ξεπέρασε αυτή των προηγούμενων επαναστάσεων μετά τον Ιούνη του 1848». Το 1848 καταδικάστηκαν 118 γυναίκες ενώ μετά τον Μάη του 1871 αριθμός ήταν 133.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Schulkind, Ό.π., σελ. 136

¹⁴⁵ Moses - Goldberg, C. (1984). *French Feminism in Nineteenth Century*. New York: State University of New York Press., σελ. 53

¹⁴⁶ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 142

Ο Barry κάνει το σχόλιο πως τον Ιούνη του 1848 και τον Δεκέμβρη του 1851 οι γυναίκες μαχήτριες ήταν λίγες. Ο τρόπος που έδρασαν ήταν αυθόρμητος και ατομικός. Δεν ίσχυε, όμως το ίδιο και το 1871. Στα γεγονότα του Μάη του 1871 «υπήρχε συλλογικό πνεύμα [...] αγωνίστηκαν οργανωμένα και με την μορφή του τάγματος».¹⁴⁷ Αυτή η ποιοτική διαφορά οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη της Union, η οποία σύμφωνα με τα στοιχεία κατεύθυνε τα μέλη της στα οδοφράγματα και λειτουργούσε βάσει κάποιου υποτυπώδους σχεδίου χωρίς αυτό να αποκλείει και την έντονη αυθόρμητη δράση των μελών της.¹⁴⁸

Ο Lissagaray αναφέρει πως οι γυναίκες που βρίσκονταν στην περιοχή του Châtillon ήταν οι τελευταίες που απάντησαν στα πυρά, ενώ δεκάδες cantinières που ήταν ντυμένες σαν εργάτριες σκοτώθηκαν. Κάνει λόγο για μία cantinières του 66^{ου} τάγματος, την Lachaise, η οποία ολόκληρη την μέρα της 3^{ης} Απρίλη παρέμεινε στο πεδίο της μάχης. Εκεί φρόντιζε χωρίς τη βοήθεια γιατρού τους τραυματισμένους.¹⁴⁹

Ξεχωριστή σημασία έχει η υπεράσπιση του οδοφράγματος και η μάχη στην πλατεία Blanche στις 23 Μάη. Στο οδόφραγμα της πλατείας υπήρχε μεγάλος αριθμός γυναικών – μελών της Union. Μετά από τις πρώτες συγκρούσεις οι κομμουνάριες υποχώρησαν στην πλατεία Pigalle και τέλος στην λεωφόρο Magenta, στο οδόφραγμα της οποίας σκοτώθηκαν όλες. Το ίδιο συνέβη και στην πλατεία του Château d’ Eau.

Γυναίκες ήταν υπεύθυνες για την ανέγερση των οδοφραγμάτων στο Πάνθεο ενώ οι γυναίκες της αγοράς των Les Halles έφτιαξαν στο σημείο οδόφραγμα μήκους 65 ποδιών.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Barry, D. (1996). *Women and Political Insurgency, France in the Mid-Nineteenth Century*. London: MacMillan Press., σελ. 123

¹⁴⁸ Δεν μπόρεσε φυσικά να ξεπεράσει το γεγονός πως η Κομμούνα δεν ήταν έτοιμη στρατιωτικά να υπερασπιστεί την πόλη. Ούτε διέθετε τα πυρομαχικά, ούτε κατασκευάστηκαν όλες οι γραμμές άμυνας, δηλαδή τα οδοφράγματα που είχαν αρχικά σχεδιαστεί.

¹⁴⁹ Lissagaray, Ό.π., σελ. 168 - 169

¹⁵⁰ Barry, Ό.π., σελ. 124-126

Υπό αμφισβήτηση τίθεται και το αν οι γυναίκες είχαν επιλέξει τη μορφή του «τάγματος».¹⁵¹ Ο Barry σύμφωνα με τις πηγές φαίνεται να έχει δίκιο που απαντάει θετικά. Την άποψή του ενισχύουν ορισμένα συμβάντα που καταγράφονται παρακάτω. Καταρχάς, στις 2 Απρίλη, ένα πλήθος περίπου 300 γυναικών πραγματοποίησε πορεία στα Ιλίσια Πεδία κρατώντας κόκκινες σημαίες ζητώντας από την κυβέρνηση της Κομμούνιας να τους επιτραπεί να πάρουν μέρος στις επικείμενες μάχες.¹⁵² Τον Μάη σώζονται μαρτυρίες που αναφέρουν πως μια ομάδα 500 γυναικών πραγματοποίησε πορεία το Δημαρχείο (*Hôtel de Ville*) ζητώντας να της δοθούν όπλα για την υπεράσπιση της πόλης. Ένα μέλος της Επιτροπής Δημόσιας Ασφάλειας της Κομμούνιας τους παρέδωσε τα όπλα που ζήτησαν. Άλλο περιστατικό είναι η προσπάθεια μιας ομάδας γυναικών που συνδεόταν με την Διεθνή και με την ομάδα της εκκλησίας του Saint Eloi να συγκροτήσει μια «λεγεώνα». Ένα ένοπλο τάγμα δηλαδή που θα συμμετείχε σε οδοφράγματα. Ο Tombs αναφέρει πως δεν είναι γνωστό αν επρόκειτο για μεμονωμένη περίπτωση.¹⁵³

Όπως καταγράφεται και στις μαρτυρίες, μεγάλη βαρύτητα είχε η γυναικεία συμμετοχή για τους άνδρες. Οι γυναίκες που ήταν κλεισμένες στο σπίτι, που ασχολούνταν με το νοικοκυριό και τα παιδιά, που δεν είχαν φωνή τώρα πρωτοστατούσαν στους αγώνες. Αυτό συνέβαλε στο να ενθαρρύνονται από την στάση τους. Ένας ενδιαφέρων ρόλος που είχαν οι γυναίκες ήταν και το να καταδιώκουν τους λιποτάκτες. Διασώζεται η περίπτωση της Joséphine Marchais που βλέποντας έναν άνδρα να φεύγει από το οδόφραγμα, όπου πολεμούσε, του φώναξε: «Εσύ δειλέ! Πήγαινε και πολέμα! Αν σκοτωθώ θα είναι επειδή πρώτα θα έχω σκοτώσει μερικούς».¹⁵⁴

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην στάση της ηγεσίας της Union. Έχει μεγάλη σημασία το γεγονός ότι τα μέλη της Κεντρικής επιτροπής ήταν σε όλα τα μέτωπα πάλης παρόντα στο πλευρό των μαχητριών. Αυτό, πέρα από την πρόθεση των μελών της,

¹⁵¹ Magraw, R. (2002). *France 1800-1914: A Social History*. London: Longman., σελ. 333

¹⁵² Barry, Ό.π., σελ. 123

¹⁵³ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 136-137

¹⁵⁴ Barry, Ό.π., σελ. 127

επιβαλλόταν και από τον ίδιο τον τρόπο που λειτουργούσε η Union. Η ηγεσία εκλεγόταν δημοκρατικά και ήταν ανακλητή, επομένως κάθε μέλος μπορούσε να υποβληθεί σε κριτική για την στάση του. Σαφή ρόλο έπαιξε και η σχετικά αυξημένη ιδεολογική ενότητα και συνοχή που υπήρχε.

Για την Dmitrieff συγκεκριμένα, την οποία ο Lissagaray παρομοίασε με την Théroigne de Méricourt, την θρυλική μορφή της Γαλλικής Επανάστασης, είναι γνωστό πως έκανε περιοδείες καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας στο Παρίσι. Επισκεπτόταν τους συνεταιρισμούς και ενθάρρυνε τις ράφτρες, τις πλύστρες και τις άλλες εργάτριες που έφτιαχναν στολές και έραβαν επιδέσμους. Προσπάθησε να βρει εργασία για τις πρώην πόρνες και ιατρική βοήθεια για όσες την χρειάζονταν.¹⁵⁵

Αναφέρει επίσης μιλώντας παράλληλα και για την Louise Michel:

«Η Louise Michel ήταν εξαίρεση. Μπροστά στους δικαστές ήταν όσο επιθετική ήταν και στην μάχη και πήρε το ρόλο του κατηγορου. Μία άλλη, που το όνομά της ήταν Dmitrieff, ήταν ένα φανταστικό πλάσμα με τραγικό υπόβαθρο. Ήρθε από την Ρωσία, όπου είχε αφήσει τον άνδρα της. Κατά την Κομμούνα την είδαν σε ένα εκπληκτικό κόκκινο φόρεμα, η ζώνη της ήταν εξοπλισμένη με πιστόλια. Ήταν 24 χρονών και όμορφη. [...] πήρε τον τραυματισμένο Frankel στους ώμους της στο οδόφραγμα, γιατί ήταν στα οδοφράγματα, όπου η γενναιότητά της ήταν μαγευτική.[...]».¹⁵⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζει σαν πηγή και η αναφορά ενός Ρώσου διπλωμάτη για την δράση της Dmitrieff:

«Αυτή η επικίνδυνη γυναίκα, μία Ρωσίδα υπήκοος, είναι καιρό ενεργή στο σοσιαλιστικό κίνημα. Την ενδιέφεραν πολύ περισσότερο οι πράξεις της Κομμούνας παρά η περίθαλψη των τραυματισμένων, και πήρε ενεργά μέρος

¹⁵⁵ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 151

¹⁵⁶ Abidor, M. (Επιμ.). (2010). *Communards, The Story of the Paris Commune of 1871 as told by those who fought for it*. Pacifica: Marxists Internet Archive., σελ. 76

στις κινητοποιήσεις των συναδέλφων της στο Δημαρχείο. Οργάνωσε μία γυναικεία κεντρική επιτροπή στο 10^ο διαμέρισμα και θα μπορούσε να είχε προβλεφθεί το ότι θα έπαιζε έναν αξιοσημείωτο ρόλο στην τελική περίοδο της εξέγερσης. Και πράγματι, στις 23 Μάη, κατά την επίθεση του στρατού σ’ αυτό το διαμέρισμα, είδαν την Elisabeth Dmitrieff πίσω απ’ τα οδοφράγματα ενθαρρύνοντας τους ομοσπονδιακούς στην αντίστασή τους, διανέμοντας πυρομαχικά, και πυροβολώντας ενώ ήταν επικεφαλής μιας συμμορίας Μεγαϊρών»¹⁵⁷

Τέλος, η Dmitrieff, αξιοποιώντας τις επαφές που είχε με τον Frankel προσπάθησε κατά καιρούς να προωθήσει ορισμένα αιτήματα που αντανάκλυσαν και την κατάσταση που επικρατούσε στον γυναικείο πληθυσμό της πόλης. Πρότεινε έναν ειδικό σχεδιασμό για την οργάνωση συνεταιρισμών για τις άνεργες εργάτριες που απορρίφθηκε. Διεκδίκησε την αύξηση των τιμών που πλήρωνε η Κομμούνα για τις στρατιωτικές στολές που φτιάχνονταν από τους συνεταιρισμούς, διεκδίκησε που πάγωσε ενόψει των τεράστιων δυσκολιών που υπήρχαν. Τέλος, μέσω της Union, πέτυχε να οριστεί ελάχιστο ημερομίσθιο αλλά και να υλοποιηθεί το αίτημα για 8 ώρες εργασίας για τις γυναίκες. Τα μέτρα αυτά προστάτευαν τη γυναίκα και την μητρότητα. Αποτέλεσαν, επίσης, ιστορικές κατακτήσεις για την ιστορία του εργατικού κινήματος της Γαλλίας.¹⁵⁸

¹⁵⁷ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 153

¹⁵⁸ Moses - Goldberg, C. (1984). *French Feminism in Nineteenth Century*. New York: State University of New York Press., σελ. 193

ΕΝΟΤΗΤΑ 3^Η: ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ UNION DE FEMMES

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ UNION

Όπως αναφέρθηκε και εισαγωγικά, η Union άφησε πίσω της πληθώρα ντοκουμέντων που επιτρέπουν στον ερευνητή να έρθει πιο κοντά στην δράση της και στον ρόλο που πραγματικά διαδραμάτισε κατά τα γεγονότα της Κομμούνιας. Δεν είναι τυχαία άλλωστε η διαπίστωση της κυβέρνησης του Thiers πως «η Dmitrieff και η οργάνωσή της φέρουν την ευθύνη για τις περισσότερες επαναστατικές πράξεις».¹⁵⁹ Είναι λογικό επομένως να υπάρχουν πολλές αναφορές και μαρτυρίες για την δράση των μελών της.

Στις 11 Απρίλη δημοσιεύεται στην *Journal Officiel* το κείμενο της ομάδας γυναικών που ανέλαβε την ίδρυση της Union des femmes¹⁶⁰. Το κείμενο αυτό, κατά τον Tombs, διαπνέεται από τις παραδόσεις των προηγούμενων επαναστάσεων αλλά και από το «ρεπουμπλικάνικο – εθνικιστικό όραμα» πως η Γαλλία θα ηγηθεί της παγκόσμιας κοινωνικής αλλαγής. Χαρακτηρίζει τη γλώσσα του ως έμφυλη με στόχο να επικαλεστεί το συναίσθημα της αναγνώστριας, της αποδέκτριας του περιεχομένου του καλέσματος. Ενώ θεωρεί πως ίσως να ήταν συμβολικό το κάλεσμα στην ένοπλη πάλη.

161

Το κείμενο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πηγές για τον ιδεολογικό προσανατολισμό της Union. Οι γυναίκες που το έγραψαν ανάμεσά τους προφανώς και η Dmitrieff, θεωρούσαν τους εαυτούς τους συνεχιστές των Επαναστάσεων. Πολλές είχαν συμμετοχή στα γεγονότα ή είχαν μέλη της οικογένειάς τους που είχαν πάρει μέρος και χάσει την ζωή τους. Γράφουν:

«[...]μέχρι την ανάμνηση των αθάνατων κατακτήσεων που εδώ και έναν αιώνα τους προσφέρουμε το δικό μας αίμα και που ο κόσμος ονομάζει ελευθερία,

¹⁵⁹ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 152

¹⁶⁰ Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 1

¹⁶¹ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 135

ισότητα, αδελφότητα...[...]] και «[...]Γυναίκες πολίτες του Παρισιού, απόγονοι των γυναικών της μεγάλης Επανάστασης, που, στο όνομα του λαού και της δικαιοσύνης βάδιζαν προς της Βερσαλλίες, φέρνοντας πίσω αιχμάλωτο τον Λουδοβίκο τον 16ο,[...]».

Σαφώς προσδιορισμένο είχαν και το ποιον είχαν απέναντί τους. Θεωρούσαν ότι δεν πρόκειται για τον κατακτητή αλλά για τον εσωτερικό εχθρό:

«Οι εχθροί μας, είναι οι προνομιούχοι της σημερινής κοινωνικής πραγματικότητας, όλοι αυτοί που πάντοτε κέρδιζαν από τον ιδρώτα μας, που πάντοτε πάχαιναν από την μιζέρια μας...»

και παράλληλα αναδεικνύουν το κυριότερό αίτημά τους:

«[...]Όχι υποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα, όχι δικαιώματα χωρίς υποχρεώσεις!... Θέλουμε την εργασία, αλλά για να κρατάμε το προϊόν... Όχι πια εκμεταλλευτές, όχι πια αφεντικά!... Εργασία και ευημερία για όλους – η κυβέρνηση του λαού για τον ίδιο τον λαό – η Κομμούνα, να ζήσουμε ελεύθεροι δουλεύοντας ή να πεθάνουμε μαχόμενοι!...».

Μία άλλη πολιτική θέση που ξεχωρίζει είναι αυτή που έχει να κάνει με το εξής σημείο:

«[...]Και δεν είναι μόνο η Γαλλία που ξεσηκώνεται, όλοι οι πολιτισμένοι λαοί έχουν τα μάτια τους στο Παρίσι περιμένοντας το θρίαμβό μας, ώστε όταν έρθει η σειρά τους, να απελευθερωθούν. Αυτή η ίδια η Γερμανία – της οποίας ο στρατός καταστρέφει την πατρίδα μας, που έχει ορκιστεί θάνατο για τις δημοκρατικές και σοσιαλιστικές τάσεις – είναι αυτή η ίδια που έχει χτυπηθεί και δουλευτεί από τον επαναστατικό άνεμο! Επίσης, εδώ και έξι μήνες είναι σε κατάσταση πολιορκίας, και οι εργατικοί της αντιπρόσωποι είναι στην φυλακή. Η Ρωσία εξίσου βλέπει να σκοτώνονται οι υπερασπιστές της ελευθερίας μόνο για να χαιρετίσει μια νέα γενιά, με τη σειρά της είναι έτοιμη να αγωνιστεί και να πεθάνει για την Δημοκρατία και τον κοινωνικό μετασχηματισμό!».

Από το παραπάνω συνάγεται πως η Union δεν είχε κάποιο «εθνικιστικό» όραμα αλλά διεθνιστικό.¹⁶² Το κείμενο διαπνέεται από την αντίληψη πως το εργατικό – επαναστατικό κίνημα δεν είναι υπόθεση μίας χώρας. Σαφώς και αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως πρωτοπορία αλλά παράλληλα αντιλαμβάνονταν και το ότι πρωτοπορία και κίνημα υπήρχε στην ίδια την χώρα που τους προκαλούσε όλα τα δεινά που ζούσαν. Δεν στρέφονται ενάντια στην Γερμανία συνολικά αλλά στην Γερμανία των εκμεταλλευτών.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται το περιεχόμενο μιας επιστολής της Dmitrieff από το οποίο μπορεί να βγει το συμπέρασμα πως η συζήτηση για το διεθνιστικό καθήκον δεν ήταν γενικής – θεωρητικής φύσης. Αντίθετα, η Dmitrieff έβλεπε την Διεθνή ως τον φορέα του διεθνισμού και στην ενίσχυσή της βασιζόταν και η διάδοση του διεθνισμού:

«Αν η Κομμούνα είναι νικηφόρα, η πολιτική μας οργάνωση θα μετατραπεί σε κοινωνική και θα δημιουργήσει Τμήματα της Διεθνούς. Αυτή η ιδέα είχε μεγάλη επιτυχία όπως είχε γενικά η διεθνιστική προπαγάνδα που διεξάγω με το βλέμμα στο να αναδείξω το πώς όλες οι χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, είναι στην αυγή μιας κοινωνικής επανάστασης».¹⁶³

Τον Μάη κάνει την εμφάνισή της στους δρόμους του Παρισιού μία αφίσα που την υπογράφει μια ανώνυμη ομάδα γυναικών – πολιτών. Η αφίσα αυτή έχει μεγάλο ενδιαφέρον όχι τόσο για το περιεχόμενό της που ήταν σαφώς επηρεασμένο από ένα κλίμα «συμφιλίωσης» - υποταγής που επιδίωκαν να καλλιεργήσουν οι Βερσαλλίες αλλά κυρίως λόγω της απάντησης που προκάλεσε από την πλευρά της Union.

Η ανώνυμη αυτή ομάδα μιλούσε στο όνομα της «πατρίδας, της τιμής» ακόμα και στο όνομα της «ανθρωπότητας» καλώντας σε συνθηκολόγηση τον εξεγερμένο λαό. Η έκκλησή τους αυτή απευθυνόταν στις γυναίκες προσπαθώντας να αξιοποιήσει τις

¹⁶² Γίνεται η υπόθεση πως ο Tombs το εννοεί με την έννοια του εθνικού κινήματος και όχι με την σύγχρονη έννοια του εθνικισμού.

¹⁶³ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 152

υπαρκτές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν, το ρόλο τους ως μητέρες και τη συναισθηματική τους φόρτιση. Έγραφαν πως απευθύνονται σε «όλες τις γυναίκες», σε:

«όλες εκείνες που έχουν μικρά παιδιά που οι βόμβες μπορούν να βρουν στις κούνιες τους, που οι σύζυγοί τους πολεμούν από πεποίθηση, των οποίων οι άνδρες ή οι γιοι βγάζουν το καθημερινό τους ψωμί στα χαρακώματα, όλες όσες που μόνες τους φυλάνε τα σπίτια τους, ... εύχονται για Ειρήνη! Ειρήνη!»¹⁶⁴

Η Union απαντάει την μεθεπόμενη ημέρα από την ανάρτηση της αφίσας, στις 6 Μάη δηλαδή, με ένα Μανιφέστο.¹⁶⁵ Οι γυναίκες της Union επικαλούνται με την σειρά τους το όνομα της «κοινωνικής επανάστασης», της «διεκδίκησης των δικαιωμάτων της εργασίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης» δίνοντας εξ αρχής το στίγμα των ιδεών τους στο Μανιφέστο. Χαρακτηρίζουν «ανάξια» την προκήρυξη της ομάδας των γυναικών και τις χαρακτηρίζουν ως «αντιδραστικές».

Κεντρική απάντηση στη θέση αυτών των γυναικών αποτελεί η εξήγηση πως ο συμβιβασμός με τις Βερσαλλίες θα ήταν ένας συμβιβασμός «ανάμεσα στην ελευθερία και τον δεσποτισμό, ανάμεσα στον Λαό και τους δήμιούς του». Γι' αυτό ακριβώς θεωρήθηκε ως προδοσία:

«Σήμερα, ένας συμβιβασμός θα ήταν μία προδοσία!... Θα ήταν αποκήρυξη όλων των εργατικών φιλοδοξιών που ζητούν μια απόλυτη κοινωνική ανανέωση, τον εκμηδενισμό όλων των κοινωνικών και νομικών σχέσεων που υπάρχουν σήμερα, την κατάπιξη όλων των προνομίων, όλης της εκμετάλλευσης, την αντικατάσταση του βασιλείου του κεφαλαίου από εκείνου της εργασίας, και με μία λέξη, την χειραφέτηση του εργάτη από τον εαυτό του!...»

Το ζήτημα της προδοσίας δε τίθεται χωριστά από τη βάση του και χωριστά από τα αιτήματα της Union. Η απάντηση δεν είναι μια μόνο συναισθηματικά φορτισμένη

¹⁶⁴ Gullickson, G. L. (1996). *Unruly Women of Paris: Images of the Commune*. Ithaca: Cornell University Press., σελ. 127

¹⁶⁵ Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 3

απάντηση στις γυναίκες που ζητούν συμφιλίωση του θύτη με το θύμα. Αποτελεί μια μορφή επιθετικής απάντησης – αντεπίθεσης με στόχο να ενθαρρύνει ακόμα περισσότερες γυναίκες να στρατευτούν στο σκοπό της οργάνωσης. Αυτό δηλώνει και το κάλεσμα για πόλεμο: «Όχι, δεν είναι η ειρήνη, αλλά ο πόλεμος που με ζήλο οι εργάτριες του Παρισιού θα απαιτήσουν!» και το κάλεσμα για: «Πράξεις, ενέργειες!... Το δέντρο της ελευθερίας θα ποτίσει το αίμα τον εχθρών του!...».

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

Με διάταγμα της Κομμούνας στις 16 Απρίλη τα εγκαταλελειμμένα εργοστάσια περνούσαν στην ευθύνη παραγωγικών συνεταιρισμών αποτελούμενων από τους εργάτες που δούλευαν σε αυτά πριν κλείσουν:

«Λαμβάνοντας υπόψη ότι ένας αριθμός εργοστασίων εγκαταλείφθηκε από αυτούς που ήταν υπεύθυνοι για την λειτουργία τους προκειμένου να αποφύγουν τις πολιτικές τους υποχρεώσεις, και χωρίς καμία έγνοια για τα συμφέροντα των εργατών·

Λαμβάνοντας υπόψη πως ως αποτέλεσμα αυτής της δειλής εγκατάλειψης, πολλές ζωτικές για την ζωή των πολιτών δραστηριότητες σταμάτησαν και πως ο βιοπορισμός των εργατών διακινδυνεύει,

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ, [...] Οι ενώσεις των εργατών καλούνται να συστήσουν επιτροπή έρευνας, η οποία θα: [...] 2. Παρουσιάσει μία αναφορά που να δείχνει πρακτικά τις πιθανότητες αυτά τα εργοστάσια να τεθούν σε λειτουργία, όχι από αυτούς που τα εγκατέλειψαν αλλά από συνεταιριστικές ενώσεις εργατών που απασχολούνταν σε αυτά [...]»¹⁶⁶

¹⁶⁶ βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 5

Μία από τις εφημερίδες της Κομμούνας, η *Le Venguer*, χαρακτηρίζει το μέτρο αυτό ως «την πιο σημαντική διεκδίκηση της Κομμούνας για χάρη των εργατών».¹⁶⁷

Η σύσταση συνεταιρισμών δεν ήταν καινοτομία της Κομμούνας. Πρόκειται για μια κίνηση με μακρά παράδοση στην Γαλλία. Αυτό συνέβαινε γιατί αποτελούσαν κεντρικό στοιχείο στις θεωρητικές επεξεργασίες των Buchez, Fourier, Proudhon και Blanc, όπως σημειώνει και ο Tombs που παρακολουθεί την εξέλιξη του φαινομένου μέχρι και την Κομμούνα. Αρχικές προσπάθειες εφαρμογής τους έγιναν το 1848 ενώ κατά την Β' Δημοκρατία υπήρχαν 300 συνεταιρισμοί στο Παρίσι που αριθμούσαν 50 χιλιάδες μέλη από δώδεκα επαγγέλματα, ενώ το 1851 υπήρχαν 200.

Ενδιαφέρον έχει η πληροφορία πως τα συνδικάτα (*Chambres syndicales*) κατά την Β' Αυτοκρατορία διέθεταν οικονομικούς πόρους για την οργάνωση συνεταιρισμών. Η κίνηση αυτή έγινε με στόχο την αντιμετώπιση της ανεργίας αρχικά αλλά και με προοπτική να είναι η μορφή που θα αντικαταστήσει την μισθωτή σκλαβιά. Μέχρι το 1865 πάνω από 50 συνδικάτα είχαν τέτοιο σχέδιο. Το 1868, εντοπίζονται 50 συνεταιρισμοί στο Παρίσι και ένας παρόμοιος αριθμός στην επαρχία. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Παρισιού από τους Πρώσους, η κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας ενθάρρυνε την σύσταση συνεταιρισμών.¹⁶⁸

Σε γενική συνάντηση των εργατών, στις 15 Απρίλη, αποφασίζεται η σύσταση συνεταιρισμού σιδηρουργών. Ο συνεταιρισμός αυτός αφότου πήρε εξουσιοδότηση από την Κομμούνα, στις 20 Απρίλη, επάνδρωσε το πρώτο εργοστάσιο. Το δεύτερο ακολούθησε στις 3 Μάη και απασχολούσε 250 εργάτες. Κατασκεύαζε κάλυκες για σφαίρες.¹⁶⁹

Η Linton επισημαίνει πως οι θέσεις του Μαρξ για συνολικό πόλεμο στον καπιταλισμό και την αστική τάξη δεν υιοθετήθηκαν από τους Κομμουνάρους. Η αστική τάξη του

¹⁶⁷ Tombs, R. (1984). Harbingers or Entrepreneurs? a Worker's Cooperative during the Paris Commune. *The Historical Journal*, 27(4), σελ. 969

¹⁶⁸ Tombs, Ό.π., σελ. 970

¹⁶⁹ Ό.π., σελ. 971

Παρισιού, οι τράπεζες και άλλοι οικονομικοί οργανισμοί μπόρεσαν σχεδόν ανενόχλητοι να συνεχίσουν την λειτουργία τους.¹⁷⁰ Έτσι, για το πρώτο εργοστάσιο των σιδηρουργών που ανήκε στον Guillot και βρισκόταν στο 11^ο διαμέρισμα υπήρχε η πρόθεση να δοθεί νοίκι. Το ίδιο ίσχυε και για το δεύτερο εργοστάσιο που βρισκόταν στον 15^ο διαμέρισμα. Οι σιδηρουργοί είχαν επίσης πάρει 30 τόνους σίδηρο από τους αδερφούς Plichon, το οποίο και πλήρωσαν.¹⁷¹ Η απόφαση της Κομμούνιας ανέφερε με σαφήνεια:

«Να ορίσουν μια επιτροπή διαιτησίας που θα καθορίσει, κατά την επιστροφή των ιδιοκτητών των εγκαταλελειμμένων εργοστασίων, τους όρους με τους οποίους τα εργοστάσια θα περάσουν μόνιμα στις ενώσεις των εργατών και το ύψος της αποζημίωσης που θα πληρωθεί από τις ενώσεις στους πρώην ιδιοκτήτες.»¹⁷²

Οι μισθοί τους που τελικά πήραν οι εργάτες ήταν μεγαλύτεροι από εκείνους των Εθνοφρουρών και αρκούσαν για την επιβίωσή τους. Ήταν, επίσης, ανώτεροι από εκείνους των γυναικών. Ωστόσο ήταν οι μισοί απ’ όσα έπαιρναν οι εργάτες στα εργαστήρια του Λούβρου. Φαίνεται πως ο λόγος ήταν ο ανταγωνισμός με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις για τις παραγγελίες.¹⁷³ Οι εργάτες του συνεταιρισμού δεν είχαν τρόπο να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του ανταγωνισμού.

Στην Union επί της ουσίας ανατέθηκε η οργάνωση των γυναικείων συνεταιρισμών. Η ευθύνη αυτή είναι ζήτημα το αν ήταν επίσημη ή αναλήφθηκε αυθόρμητα από την Union. Δεν υπάρχουν στοιχεία δηλαδή για το αν αυτό έγινε κατόπιν αιτήματος των γυναικών ή αν έγινε προσχεδιασμένα με κεντρική πρωτοβουλία της Κομμούνιας. Αυτό που είναι γνωστό και ενισχύει την πρώτη εκδοχή είναι πως υπήρχε η αντίληψη πως η μορφή με την οποία θα έπρεπε να εργάζονται οι γυναίκες θα έπρεπε να είναι η δουλειά με το κομμάτι. Αυτή η άποψη υπήρχε προκειμένου να μπορεί η γυναίκα να

¹⁷⁰ Linton, M., & Hivet, C. (1997). Les femmes et la Commune de Paris de 1871. *Revue Historique*, 298(1), σελ. 34

¹⁷¹ Tombs, Ό.π., σελ. 971

¹⁷² Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο 5

¹⁷³ Tombs, Ό.π., σελ. 976

μένει στο σπίτι και να φροντίζει την οικογένειά της. Οι γυναίκες της Union, όμως, πήραν διαφορετική θέση για το ζήτημα. Θεωρούσαν ότι το πρόβλημα της οργάνωσης της εργασίας ήταν εκείνο με τον μεγαλύτερη βαρύτητα.¹⁷⁴

Γι' αυτό τον λόγο η Dmitrieff έστειλε στην Επιτροπή Εργασίας και Ανταλλαγών αναλυτική αναφορά στην οποία καταγράφεται η διαφωνία με την παραμονή της γυναίκας στο σπίτι. Στην αναφορά καταγράφονται και οι θέσεις της Union για το ζήτημα της αναδιοργάνωσης της γυναικείας εργασίας. Αναφέρει:

«Η αναδιοργάνωση της εργασίας, που τείνει να διασφαλίζει το προϊόν στον παραγωγό, μπορεί να υλοποιηθεί μόνο με τους ελεύθερους παραγωγικούς συνεταιρισμούς, που κάνουν επωφελή χρήση των διαφόρων βιομηχανιών για το συλλογικό τους κέρδος [...] η ίδρυση τέτοιων οργανισμών θα επιτρέπει σταδιακά στους εργάτες να έχουν τις δικές τους επιχειρήσεις»

Ζητούμενο ήταν επίσης και ποικιλία στις εργασίες που εκτελούσαν οι εργάτριες που ήταν εξαιρετικά μονότονες. Σημειώνει για την μέχρι τότε οργάνωση της εργασίας πως υπήρχε μία συνεχής «επανάληψη της ίδιας μηχανιστικής κίνησης που έχει θανατηφόρα επίδραση στον οργανισμό και τον εγκέφαλο».

Ανάμεσα στα αιτήματα ήταν και η μείωση της εργάσιμης μέρας ώστε η γυναίκα να έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο, να μπορεί να ξεκουράζεται και να ζει αξιοπρεπώς. Η αναφορά κλείνει με το αίτημα για κατάργηση «κάθε ανταγωνισμού ανάμεσα στους εργάτες και των δύο φύλων» καθώς τα συμφέροντά τους είναι ταυτόσημα άρα και οι μισθοί πρέπει να είναι ίσοι για ίση εργασία.¹⁷⁵ Το αίτημα αυτό είναι ένα από τα αιτήματα που είχε υιοθετήσει και η Διεθνής.

Σχεδόν σε όλα τα διαμερίσματα της πόλης είχαν οργανωθεί και πριν την Κομμούνα εργαστήρια όπου οι γυναίκες δεν αμείβονταν με μισθό αλλά έπαιρναν μερίδιο από τα

¹⁷⁴ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 721

¹⁷⁵ Thomas, E. (1971). The Women of Commune. *The Massachusetts Review*, 12(3), 414-415

κέρδη. Ένα από αυτά ήταν και αυτό που βρισκόταν στην οδό Arras και είχε οργανωθεί από την Comité des femmes που ιδρύθηκε από τον σοσιαλιστή Jules Allix (1818-1897). Είχε ως στόχο την παροχή εργασίας στις γυναίκες.¹⁷⁶ Ο Vuillaume περιγράφει ένα συνεταιριστικό εργαστήριο όπου 500 με 600 γυναίκες έφτιαχναν πυρομαχικά ενώ ο Lissagaray αναφέρει πως επισκέφθηκε ένα εργαστήριο που απασχολούσε 1500 γυναίκες και έραβε αμμόσακους για τα οδοφράγματα.¹⁷⁷

Τα συνεταιριστικά εργοστάσια που λειτούργησαν τις μέρες της Κομμούνας ήταν πολύ λίγα και περιοριζόνταν σε δραστηριότητες που δεν ήταν ζωτικής σημασίας για την οικονομία. Η κύρια απασχόληση ήταν η παραγωγή για τον εξοπλισμό και την υποστήριξη των επαναστατών. Οι μεγάλες επιχειρήσεις εξακολουθούσαν με τον καθιερωμένο τρόπο παραγωγής να παράγουν και η Κομμούνα αγόραζε από αυτές τα είδη πρώτης ανάγκης. Η Thomas σωστά τονίζει την αδυναμία των συνεταιρισμών αυτών να εμποδίσουν την μείωση των μισθών στις ανταγωνιστικές επιχειρήσεις και να τις υποχρεώσουν σε σταθεροποίηση των τιμών πώλησης.¹⁷⁸

Ο Μαρξ είχε θέσει κάποιες προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες οι συνεταιρισμοί θα μπορούσαν να απελευθερώσουν την παραγωγή. Επισήμανε τον κίνδυνο που ελλόχευε από την αρχή:

«Ωστόσο, οι εκπρόσωποι εκείνοι των κυρίαρχων τάξεων – κι αυτοί είναι πολλοί – που είναι αρκετά έξυπνοι για να καταλάβουν ότι είναι αδύνατο να διαιωνίζεται το σημερινό σύστημα, εμφανίστηκαν σαν οχληροί και μεγαλόστομοι απόστολοι της συνεταιριστικής παραγωγής. Αλλά αν η συνεταιριστική παραγωγή δεν πρόκειται να παραμείνει άδειος τύπος και ξεγέλασμα, αν πρόκειται να παραμερίσει το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, αν το σύνολο των συνεταιρισμένων πρόκειται να ρυθμίζει την εθνική παραγωγή σύμφωνα με ένα κοινό σχέδιο, παίρνοντάς την έτσι κάτω από την καθοδήγησή

¹⁷⁶ Thomas, E. (1971). The Women of Commune. The Massachusetts Review, 12(3), σελ. 412

¹⁷⁷ Moses - Goldberg, C. (1984). French Feminism in Nineteenth Century. New York: State University of New York Press., σελ. 191

¹⁷⁸ Thomas, Ό.π., σελ. 415

του και βάζοντας τέλος στη διαρκή αναρχία και τις περιοδικά επαναλαμβανόμενες αναταραχές, που αποτελούν την αναπόφευκτη μοίρα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής – τι άλλο θα ήταν αυτό, κύριοί μου, εκτός από κομμουνισμός, από «κατορθωτός» κομμουνισμός;»¹⁷⁹

Αναδεικνύει λοιπόν την αναγκαιότητα μιας κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας. Την αναγκαιότητα οι συνεταιρισμοί να μη δρουν παράλληλα με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αλλά να τον αμφισβητήσουν στην ουσία του, στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Ο Μαρξ πίστευε πως η Κομμούνια σκόπευε να απαλλοτριώσει τους απαλλοτριωτές. Πως με αφετηρία τους συνεταιρισμούς θα προχωρήσει το έργο της. Ωστόσο, απ’ ότι φάνηκε δε μπόρεσε να ξεπεράσει την πίεση του μικροαστικού στοιχείου που δεν έβλεπε το πρόβλημα στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας συνολικά αλλά εναντιωνόταν μόνο σε ένα κομμάτι της αστικής τάξης.

Η διαπίστωση που κάνει η Eichner είναι εύστοχη:

«Ωστόσο, ακόμα η Union λειτουργούσε σε έναν καπιταλιστικό κόσμο: οι επιλογές στην παραγωγή, το ύψος των μισθών και τα επίπεδα των τιμών εξαρτιόνταν από τη ζήτηση της αγοράς και τον ανταγωνισμό. Η οργάνωση πρότεινε την απαλλοτρίωση των εγκαταλελειμμένων ιδιοκτησιών, αλλά, όπως κυβέρνηση της κομμούνιας, εν τέλει σεβάστηκε το ιδιωτικό κεφάλαιο και την ιδιοκτησία.»

Η Dmitrieff και η ηγεσία της Union πίστευε πως οι εργατικοί συνεταιρισμοί θα μπορούσαν αποτελεσματικά να ανταγωνιστούν τους καπιταλιστές παραγωγούς σε μία κατά κάποιο τρόπο ρυθμισμένη αγορά».¹⁸⁰

Στις 15 Μάη η επιτροπή Εργασίας και Ανταλλαγών σχεδιάζει μια συνάντηση εργατών, στην οποία επιδίωκε να γίνει συζήτηση για τα καταστατικά των συνεταιρισμών. Στις 19

¹⁷⁹ Μαρξ, Κ. (2011). Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ.75

¹⁸⁰ Eichner, C. J. (2004). Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune. Bloomington: Indiana University Press., σελ. 94

Μάη, η μέρα για την οποία ήταν προγραμματισμένη η συνάντηση, στο δημαρχείο του 1^{ου} διαμερίσματος, εμφανίζονται αντιπρόσωποι μόνο από 27 συνεταιρισμούς. Η ίδια η Κομμούνια είχε κατάλογο με 46 συνεταιρισμούς. Φάνηκε λοιπόν οι ίδιοι οι εργάτες να εγκαταλείπουν το εγχείρημα των συνεταιρισμών. Την εξήγηση πως υπήρχε η άποψη πως ήταν ξεπερασμένοι οι συνεταιρισμοί λόγω του ότι είχαν δοκιμαστεί αρκετές φορές ο Tombs την θεωρεί πιθανή. Προτάσσει ωστόσο την άποψη πως οι Κομμουνάροι δεν είχαν στο επίκεντρο την κοινωνική και οικονομική μεταρρύθμιση αλλά το να διασφαλίσουν την πολιτική εξουσία σε πρώτη φάση.¹⁸¹

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ UNION

Εξετάζοντας κανείς τα ιδεολογικά στοιχεία της Union διαπιστώνει πως δε μπορεί να γίνει λόγος για μία μονολιθική οργάνωση από ιδεολογικής πλευράς. Γι' αυτό άλλωστε αποφεύγεται και η χρήση του όρου «ιδεολογία». Η εσωτερική ιδεολογική διαπάλη στην Διεθνή και στην ίδια την κυβέρνηση της Κομμούνιας δε μπορούσε να μην επηρεάσει την Union. Άλλωστε, η διαπάλη αυτή εδραζόταν στην ίδια την κοινωνική σύνθεση της Γαλλίας.¹⁸²

Ο Taithe κάνει την διαπίστωση πως η Union επιχείρησε να συνδυάσει μια γυναικεία πολιτική θεωρία με τον σοσιαλισμό. Θεωρεί χαρακτηριστικό παράδειγμα που τεκμηριώνει τη θέση του τον θεσμό των τραυματιοφορέων (ambulancières). Αποτελούσε θεσμό που συνδύαζε την «φιλανθρωπική» δράση με την πολιτική και λειτουργούσε επί της ουσίας ως μέσο προπαγάνδας.¹⁸³

Τόσο για την περίπτωση της Γαλλίας όσο για το παγκόσμιο κίνημα είναι η πρώτη φορά που μία μεγάλη γυναικεία οργάνωση ερμηνεύει την κατώτερη θέση της γυναίκας με ταξικούς όρους.¹⁸⁴ Σε ντοκουμέντο της Union που κυκλοφόρησε στις 2 Μάη

¹⁸¹ Tombs, R. (1984). Harbingers or Entrepreneurs? a Worker's Cooperative during the Paris Commune. *The Historical Journal*, 27(4), σελ. 976

¹⁸² Έγιναν για παράδειγμα εκτενείς αναφορές σε προηγούμενη ενότητα για το πώς επέδρασαν τα αιτήματα των μικροαστικών στρωμάτων σε σειρά από εξελίξεις στη συμμετοχή των γυναικών στο κίνημα.

¹⁸³ Taithe, B. (2001). *Citizenship and Wars, France in turmoil, 1870-1871*. London: Routledge., σελ. 88

¹⁸⁴ Schulkind, E. (1985). Socialist Women during the 1871 Paris Commune. *Past & Present*, 106, σελ. 139

υποστηρίζεται η θέση πως εφόσον πολιτική αρχή της Κομμούνας ήταν η εξάλειψη όλων των προνομίων και των ανισοτήτων θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη τα αιτήματα ολόκληρου του πληθυσμού «χωρίς κάποια διάκριση ανάμεσα στα φύλα, μία διάκριση που δημιουργήθηκε και διατηρήθηκε από τον ανταγωνισμό πάνω στον οποίο βασίζεται το προνόμιο των κυρίαρχων τάξεων».¹⁸⁵ Έβλεπε, λοιπόν, στην κατάργηση του ανταγωνισμού των τάξεων την χειραφέτηση των γυναικών και όχι στην διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση της Union για το ζήτημα των βρεφικών σταθμών. Όπως προαναφέρθηκε, η ανατροφή των παιδιών ειδικά σε συνθήκες εξαθλίωσης και συνεχούς ανασφάλειας ήταν ένα εξαιρετικά δύσκολο καθήκον. Για την άμεση ανακούφιση των γυναικών η Union πρότεινε τη δημιουργία ημερήσιων βρεφικών σταθμών. Δεν έμεινε όμως σε αυτή την πρόταση. Σε αντίθεση με τις φεμινίστριες της εποχής που θεωρούσαν πως έπρεπε να αναλάβει ευθύνες και ο άνδρας, δηλαδή να λυθεί το πρόβλημα σε οικογενειακό επίπεδο, αντιμετώπιζε το ζήτημα ευρύτερα. Η ανατροφή των παιδιών έπρεπε να είναι κοινωνική ευθύνη και η γυναίκα να είναι απελευθερωμένη από αυτό το καθήκον.¹⁸⁶ Το ίδιο συνέβη και με τους ηλικιωμένους.

Η κατάργηση του διαζυγίου το 1816 είχε επιβαρύνει ακόμα περισσότερο τη θέση της γυναίκας. Αν και ελάχιστες ήταν εκείνες που μπορούσαν και έπαιρναν διαζύγιο μέχρι τότε, υπό προϋποθέσεις, μπορούσε να λειτουργήσει υπέρ μια γυναίκας ειδικά αν της ασκούσε υπερβολική βία ο σύζυγός της. Η Κομμούνα θέσπισε τον πολιτικό γάμο και επανέφερε το διαζύγιο. Μετέτρεψε τον γάμο από επίσημο συμβόλαιο σε μία γραπτή δέσμευση ανάμεσα στον άνδρα και την γυναίκα πως θα ζουν στο εξής μαζί. Αυτή η δέσμευση μπορούσε να διαλυθεί με κοινή συναίνεση και με μία γραπτή δήλωση. Οι

¹⁸⁵ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 718

¹⁸⁶ Ο.π., σελ. 721

δηλώσεις θα έπρεπε να γνωστοποιούνται στο δημαρχείο του ανάλογου διαμερίσματος.¹⁸⁷

Ο Hunt τοποθετεί την εκκλησία ως έναν από τους παράγοντες που καταπίεζαν την γυναίκα μαζί με την αστική ιδεολογία και τον αντιφεμινισμό των εργατών.¹⁸⁸ Είναι χαρακτηριστική η στάση της εργάτριας Morel, η οποία στην Λέσχη του Eloi στις 19 Μάη δήλωσε το εξής: «απαιτώ να ρίξουμε όλες τις καλόγριες στον Σηκουάνα, ώστε να τελειώσουμε μ’ αυτές». Η εκκλησία αντιπροσώπευε την οικονομική και ηθική καταπίεση των γυναικών.¹⁸⁹

Η Κομμούνα σε σχέση με το ζήτημα της θρησκείας έκανε σοβαρές και ιστορικές τομές. Προχώρησε σε διαχωρισμό της εκκλησίας από το κράτος. Αυτό σήμαινε πως η Κομμούνα σταμάτησε να δίνει χρηματικά ποσά για την ενίσχυση των εκκλησιαστικών δραστηριοτήτων και πως πήρε πίσω τις κρατικές κτήσεις που είχαν παραχωρηθεί στην εκκλησία. Στις 8 του Απριλίου εκδόθηκε διάταγμα να απομακρυνθούν τα θρησκευτικά σύμβολα και οι θρησκευτικές τελετουργίες (προσευχή, εκκλησιασμός) από τα σχολεία.¹⁹⁰

Στο διάταγμα για τον διαχωρισμό εκκλησίας – κράτους της 3^η Απριλίου αναφέρονται τα εξής:

«Η Παρισινή κομμούνα: Λαμβάνοντας υπόψη ότι η πρώτη από της αρχές της Γαλλικής Δημοκρατίας είναι η ελευθερία · Λαμβάνοντας υπόψη πως η ελευθερία της συνείδησης είναι η πρώτη ανάμεσα στις ελευθερίες · Λαμβάνοντας υπόψη πως οι δαπάνες για την λατρεία είναι ενάντια σ’ αυτή την αρχή καθώς επιβάλλονται στους πολίτες ενάντια στην δικής τους πίστη · Λαμβάνοντας υπόψη ότι, στην πραγματικότητα, ο κλήρος είναι συνένοχος στα εγκλήματα της μοναρχίας ενάντια της ελευθερίας [...] Διατάσσει [...] Η εκκλησία

¹⁸⁷ Gluckstein, D. (2006). *The Paris Commune, A Revolution in Democracy*. London: Bookmarks., σελ. 33

¹⁸⁸ Hunt, P. (1971). *Feminism and Anti-clericalism under the Commune*. *The Massachusetts Review*, 12(3), σελ. 418

¹⁸⁹ Eichner, ό.π., σελ. 89

¹⁹⁰ Μαρξ, Κ., *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Γαλλία*, σελ. 14

διαχωρίζεται από το κράτος [...] Καταργούνται οι δαπάνες για την εκκλησία [...] Τα αγαθά που θεωρούνται ως *mainmorte*¹⁹¹, κινητά και ακίνητα, που ανήκουν στην εκκλησία, κηρύσσονται εθνικές ιδιοκτησίες. [...]»¹⁹²

Γίνεται λοιπόν σαφές από το παραπάνω σε ποιο κλίμα για την θρησκεία έδρασαν οι γυναίκες και αντίστροφα ποιο κλίμα τροφοδότησαν.

Μία από τις διαδικασίες που συντελέστηκαν με πρωτοβουλία της Union ήταν η απομάκρυνση των καλογριών από τα νοσοκομεία και η αντικατάστασή τους από λαϊκές γυναίκες.¹⁹³ Οι καλόγριες θεωρούνταν ότι έπαιζαν αρνητικό ρόλο καθώς συχνά νουθετούσαν τους Κομμουνάρους που περιέθαλπαν να αφήσουν τα όπλα.

Για τον ίδιο λόγο απομακρύνθηκαν και από τα σχολεία. Είναι χαρακτηριστικό πως το 1866 το 55% των κοριτσιών διδασκόταν από καλόγριες. Πρόκειται για υπολογισμό που συμπεριλαμβάνει τόσο τα κρατικά όσο και τα εκκλησιαστικά σχολεία. Ενώ το 1870 τα 2/3 των 74 *écoles normales* υπάγονταν σε κάποιο θρησκευτικό τάγμα που ήταν υπεύθυνο για το πρόγραμμα σπουδών.¹⁹⁴ Γι' αυτό το λόγο άλλωστε και η Marie – Léonie Manière που ήταν μέλος της Ένωσης και χήρα δασκάλα οργάνωσε σχολείο στην οδό Turenne. Στις 12 Μάη, επίσης, άνοιξε σχολείο για βιομηχανικό σχέδιο στην οδό Dupuytren.¹⁹⁵

Η αλήθεια είναι πως οι εργάτριες επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο στο ζήτημα του διαχωρισμού της εκκλησίας από το κράτος. Η εκκλησία και ειδικότερα τα μοναστήρια συνιστούσαν εκτός από ιδεολογικό φραγμό και οικονομικής φύσης εμπόδιο. Η εργασία που συντελούνταν στα μοναστηριακά εργαστήρια επειδή ήταν σχεδόν απλήρωτη αλλά

¹⁹¹ Πρόκειται για όρο της φεουδαλικής εποχής που αναφέρεται στο πρόβλημα της αδυναμίας κληροδότησης των περιουσιακών στοιχείων. Η ρύθμιση που γινόταν ώστε να γίνει δυνατή η αξιοποίηση της κληρονομιάς άφηγε στην εκκλησία σημαντικά έσοδα.

¹⁹² Abidor, M. (Επιμ.). (2010). *Communards, The Story of the Paris Commune of 1871 as told by those who fought for it*. Pacifica: Marxists Internet Archive., σελ. 120

¹⁹³ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 136

¹⁹⁴ McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass., σελ. 98

¹⁹⁵ Barry, Ο.π., σελ. 121

εξειδικευμένη ήταν εξαιρετικά ανταγωνιστική. Τα μοναστήρια μπορούσαν και πουλούσαν πολύ φθηνότερα από τις εργάτριες που δούλευαν με το κομμάτι. Οι εργάτριες αναγκάζονταν να δουλεύουν περισσότερες ώρες για να καλύψουν την επιβάρυνση από την αναγκαστική μείωση της τιμής πώλησης των προϊόντων τους. Η μείωση αυτή επιβαλλόταν από τον ανταγωνισμό ώστε να μη μείνουν τα εμπορεύματά τους απούλητα.

Η Union έπρεπε διαρκώς εφόσον από θέση αρχής λειτουργούσε σε συνεργασία με την Κομμούνα και ήταν αναπόσπαστο μέρος της να διεξάγει ιδεολογικό αγώνα μαζί με την δράση της. Έπρεπε να προωθεί τις θέσεις και τις προτάσεις της, να πείθει γι’ αυτές ώστε να υλοποιούνται. Αυτό δείχνει η πείρα από το πώς μπόρεσαν και συμμετείχαν οι γυναίκες στην Κομμούνα αποκτώντας μεγαλύτερο κύρος και βάρος μέρα με την μέρα. Οι απόψεις τους επικράτησαν στο ζήτημα της οργάνωσης των γυναικείων συνεταιρισμών που ήταν ζωτικής σημασίας καθώς η αναγνώριση του ότι είχαν σημαντικό παραγωγικό ρόλο ήταν ο μόνος δρόμος, όπως αποδείχτηκε, για την ισότιμη αντιμετώπισή τους.

Στην προσπάθειά τους αυτή κατά τον Taithe «ξέφυγαν από τη σοσιαλιστή ατζέντα». Αυτό το συμπέρασμα βασίζεται στην μερικά σωστή διαπίστωση πως η Κομμούνα προώθησε την υγιή οικονομική διαχείριση περισσότερο παρά την «αναδιανομή».¹⁹⁶ Μία ακόμα ενδιαφέρουσα διαπίστωσή του είναι πως η Κομμούνα «χρησιμοποίησε παλαιούς αποδιοπομπαίους τράγους αντί να καταδικάσει την ταξική ανισότητα».¹⁹⁷

¹⁹⁶ Είναι ασαφές τι εννοεί με τον όρο «αναδιανομή» (redistribution) ο Taithe. Η κοινωνικοποίηση είναι ο όρος που περιγράφει καλύτερη την μαρξιστική αντίληψη για τον σοσιαλισμό. Η οριστική στέρση δηλαδή των μέσων παραγωγής από τους καπιταλιστές, η κατάργηση με άλλα της καπιταλιστικής και ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής σε πρώτη φάση. Τα μέσα παραγωγής περνάνε στην εργατική τάξη, η οποία τα θέτει σε κίνηση με γνώμονα την κάλυψη των διευρυνόμενων κοινωνικών αναγκών. Με τον όρο αναδιανομή μπορεί να εννοεί κανείς το ξαναμοίρασμα του πλούτου κάτι το οποίο αν γίνει στα πλαίσια μιας καπιταλιστικής κοινωνίας, στα πλαίσια μίας κοινωνίας όπου ισχύουν οι νόμοι του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αργά ή γρήγορα πάλι ο πλούτος θα συσσωρευτεί στα χέρια των καπιταλιστών.

¹⁹⁷ Taithe, B. (2001). *Citizenship and Wars, France in turmoil, 1870-1871*. London: Routledge., σελ. 12-13

Την Union δε την απασχόλησε το ζήτημα της ψήφου. Στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες το ζήτημα αυτό ήταν κυρίαρχο και η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικείων οργανώσεων το έθετε ως κύριο αίτημα. Οι Γαλλίδες εργάτριες όπως επισημαίνει η Jones είδαν τον εαυτό τους « πλήρως παρόντα » στις διαδικασίες που ξεκίνησαν με την εγκαθίδρυση της επαναστατικής εργατικής κυβέρνησης. Ως κεντρικό ζήτημα έθεταν εκείνο της εκπαίδευσης και της εργασίας ως τα μόνα μέσα που θα μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν πραγματική ανεξαρτησία. Η ψήφος δε μπορούσε να αποτελέσει εγγύηση της συμμετοχής τους. Οι γυναίκες δε συμμετείχαν στις εκλογές της 26^{ης} Μάρτη ούτε ήταν υποψήφιοι.¹⁹⁸

Το ζήτημα τοποθετεί πολύ εύστοχα ο Gluckstein αναφέροντας πως:

«η τροφοδότηση των νέων κοινωνικών σχέσεων έδωσε τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες πραγματική δύναμη για να διαμορφώσουν τη μοίρα τους και αυτό πήρε προβάδισμα έναντι των επίσημων εκλογικών θεμάτων. Εφόσον επιτεύχθηκε η ενεργή συμμετοχή και διαδικασία σε τόσο πολλές πτυχές, η Κομμούνα δε θα έπρεπε να καταδικάζεται για αποτυχία να μεταρρυθμίσει τα εκλογικά δικαιώματα».¹⁹⁹

Πράγματι, ο βαθμός και η ποιότητα της συμμετοχής των γυναικών στην οργάνωση ήταν πρωτόγνωρος. Περισσότερα βήματα σε κάθε περίπτωση μπορούσαν να είχαν γίνει και η παρούσα μελέτη εκτιμάει πως σε ένα βάθος χρόνου πιθανά να είχαν ολοκληρωθεί πολλές μεταρρυθμίσεις. Αυτό δεν αναιρεί όμως πως η ψήφος σε καμία περίπτωση δε μπορεί να υποκαταστήσει την πραγματική πολιτική ελευθερία που έζησαν οι γυναίκες τις μέρες της Κομμούνας.

Καίριο ρόλο πιθανά έπαιξε και εδώ η πείρα από τις προηγούμενες επαναστάσεις. Έχει αξία να σημειωθεί πως οι εργάτριες δύο φορές είχαν στηρίξει τους αστούς στις επαναστάσεις του 1830 και του 1848, τους βοήθησαν να εδραιώσουν την πολιτική τους

¹⁹⁸ Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 717-718

¹⁹⁹ Gluckstein, D. (2006). *The Paris Commune, A Revolution in Democracy*. London: Bookmarks., σελ. 189

εξουσία αλλά δεν είδαν καμία βελτίωση στην θέση τους. Η ψήφος, ένα αίτημα που είχαν υιοθετήσει και λόγω της επιρροής των φεμινιστριών, δε του δόθηκε ακόμα και όταν δόθηκε στους άνδρες.

Με αφορμή την επισήμανση της Linton πως το αίτημα που διατύπωναν για καιρό οι γυναίκες για μεγαλύτερη πολιτική ισότητα δεν ενδιέφερε τη συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών μπορούν να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις. Πράγματι, τις περισσότερες γυναίκες τις απασχολούσε η εργασία, ο μισθός, η εκπαίδευση και η κοινωνική προστασία γι' αυτές και τα παιδιά τους. Πρέπει να αποτελέσει όμως αντικείμενο προβληματισμού το γιατί ήταν «ακόμα λιγότερες αυτές που νοιάζονταν για σύνθετες θεωρίες για την ταξική πάλη».²⁰⁰ Προσωπικότητες όπως η Dmitrieff, η Michel και η Léo ήταν αποσπασμένες από την παραγωγή. Αυτό δε σημαίνει όμως πως δεν είχαν εικόνα του πόσο επιτακτική ήταν η ανάγκη της ικανοποίησης των άμεσων αιτημάτων, της επίλυσης των άμεσων προβλημάτων όπως ήταν η επιβίωση. Η Union, ειδικότερα, όπως προαναφέρθηκε, δεν διαπίστωνε μόνο τα προβλήματα αλλά πρωτοστατούσε στην οργάνωση των γυναικών με σκοπό να προσφέρει ανακούφιση.

Το ζήτημα, ωστόσο, παρέμενε ευρύτερο. Μπορεί οι φεμινίστριες πολλές φορές να έβλεπαν την λύση όλων των προβλημάτων στην εκπαίδευση και στην διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων αλλά στην περίπτωση της Union δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Η Union είχε σαφή αντίληψη της πηγής του γυναικείου ζητήματος και έκανε κινήσεις που έκρινε πως θα συνέβαλαν στην επίλυσή του, ήταν μια επαναστατική οργάνωση που έβλεπε ότι η χειραφέτηση της γυναίκας δε μπορεί να γίνει στα πλαίσια της τότε υπάρχουσας κοινωνίας. Λίγα ωστόσο είναι τα στοιχεία που έχουμε για το αν και σε ποιο βαθμό προσπαθούσε να πείσει ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό γυναικών στην κατεύθυνση αυτή.

²⁰⁰ Linton, M., & Hivet, C. (1997). Les femmes et la Commune de Paris de 1871. *Revue Historique*, 298(1), σελ. 37-38

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη της περίπτωσης της *Union des femmes pour la défense de Paris et les soins aux blessés* επιτρέπει στον ερευνητή να προσεγγίσει συνολικά την ιστορία του εργατικού κινήματος της Γαλλίας κατά τον 19^ο αιώνα αλλά και να δει τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραμάτισαν οι γυναίκες μέσα σ’ αυτό.

Η Union αναδεικνύει το ότι καμία οργάνωση δεν εμφανίστηκε χωρίς να έχει συντελεστεί μια εξελικτική και συχνά αντιφατική διαδικασία πρώτα. Παρακολουθώντας όλη την πορεία του εργατικού και επαναστατικού κινήματος της Γαλλίας βλέπει κανείς το ότι η δράση της Union αποτελεί την κορύφωσή του για τις γυναίκες. Είναι εμφανές πως αξιοποίησαν όχι μόνο πολλές πρωτοπόρες για την εποχή τους ιδέες αλλά και την ίδια την πείρα που είχε κατακτήσει το κίνημα. Προσπάθησαν, δηλαδή, να αφομοιώσουν αυτά τα στοιχεία και να τα βάλουν στην ζωή προκειμένου να στηρίξουν τους σκοπούς της Κομμούνας. Αν δεν είχε προηγηθεί όλη αυτή η εξελικτική πορεία σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να γίνει λόγος για μία οργάνωση τέτοιας σπουδαιότητας. Θα ήταν, εν τέλει, αδύνατο να εξηγηθούν ορισμένες ιδεολογικές πτυχές και ορισμένες δράσεις της.

Η πολύπλευρη γυναικεία παρουσία στην Κομμούνα και η πρωτόγνωρη, για τα δεδομένα της εποχής, δράση της Union φέρνουν στο προσκήνιο το ζήτημα του τρόπου προσέγγισής της. Μια όσο το δυνατό πληρέστερη προσέγγιση αποδεικνύεται πως δε μπορεί να περιορίζεται στην έμφυλη διάσταση του ζητήματος. Αναλύσεις με «ανδρική», «γυναικεία» ή συνδυαστικές οπτικές δε φωτίζουν την ουσία της γυναικείας συμμετοχής στα γεγονότα. Τέτοιες προσεγγίσεις προσδίδουν στατικότητα και δεν αντανακλούν την τεράστια διαπάλη και την εξέλιξη που υπάρχει στο εργατικό κίνημα μέρος του οποίου ήταν και η Union.

Πόσα άραγε μπορεί να συμπεράνει κανείς από μία ανάλυση που αναφέρει πως «Οι γυναίκες της Κομμούνας ποτέ δεν είχαν δράση ανάλογης σημασίας με εκείνη της

πορείας προς τις Βερσαλλίες τον Οκτώβρη του 1789 καθώς οι επίσημες δομές ήταν ανδροκρατούμενες»,²⁰¹

Μπορεί οι γυναίκες της Κομμούνας, οι γυναίκες της Union, να είχαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τον ταξικό αντίπαλό τους, όχι μόνο το στρατό των Βερσαλλιών αλλά και τον ίδιο τον σύζυγό τους ή τον συνάδελφό τους στο σωματείο που τις έβλεπε με καχυποψία. Όμως, όπως επισημαίνει ο Schulkind, «έδρασαν σα να ένιωθαν πως θα ακούγονταν». Αντιμετώπισαν την κατάσταση ως είχε, ως διαρκώς μεταβαλλόμενη και όχι ως αμετάβλητη και στατική. Η ίδια τους η εργασία, η ίδια τους η δράση τις καταξίωσε. Έδωσαν μάχη για την ισότιμη αναγνώρισή τους και απέσπασαν ιστορικές κατακτήσεις.²⁰² Πρόκειται για κατακτήσεις που για πρώτη φορά ήταν ως επί το πλείστον κατακτήσεις που άνοιγαν τον δρόμο για τη συνολική χειραφέτηση της εργάτριας γυναίκας.

Κομβικής σημασίας είναι η διαπίστωση πως η βάση για την χειραφέτηση της γυναίκας τίθεται όταν αυτή μπαίνει στην παραγωγή. Όταν μπορεί και λόγω του καταμερισμού της εργασίας και του επιπέδου της παραγωγικότητας να παράγει προϊόντα ίσης αξίας με τον άνδρα. Αυτό συνέβη και με τις Γαλλίδες εργάτριες του 19^{ου} αιώνα. Σε καμία περίπτωση δε πρέπει να παραγνωρίζεται ο πόλεμος που υφίσταντο καθημερινά τόσο σε ενδοοικογενειακό επίπεδο όσο και σε ευρύτερο, η καταπίεση που βίωναν στην καθημερινότητά τους. Το βάρος των προκαταλήψεων, των αντιδραστικών και καταπιεστικών ιδεολογιών που είχαν υιοθετήσει οι άνδρες τους, οι εργοδότες τους και η κοινωνία.

Η ιστορία της Union αλλά και των άλλων οργανώσεων, των οποίων η συμβολή δε πρέπει να υποτιμάται, αναδεικνύει καθαρά το εξής: Στο βαθμό που η γυναίκα συμμετέχει στο κίνημα, στο βαθμό που πετυχαίνει τα ιδιαίτερα αιτήματά της να ενώνονται με εκείνα των ανδρών, με εκείνα του εργατικού κινήματος πετυχαίνει σημαντικές κατακτήσεις. Μπορεί και θίγει και ξεπερνά παραδόσεις αιώνων

²⁰¹ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 145

²⁰² Schulkind, E. (1985). *Socialist Women during the 1871 Paris Commune*. *Past & Present*, 106, σελ. 132

ενισχύοντας την διαπάλη υπέρ της ισοτιμίας της. Το συμπέρασμα αυτό αν και προέρχεται από πείρα λίγων ημερών γιατί τόση ήταν η διάρκεια της Κομμούνας είναι βάσιμο γιατί δείχνει την τάση, την κατεύθυνση της επίλυσης του γυναικείου ζητήματος, όπως έδειξε και την τάση για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης συνολικά.

Η Union υιοθετώντας ουτοπικές – μικροαστικές θεωρήσεις της πραγματικότητας έκανε αρκετά λάθη και δε μπόρεσε να βγει από πολλά αδιέξοδα που συνάντησε. Ακολούθησε μία πορεία που ενδεχομένως να την είχε οδηγήσει σε νέα αδιέξοδα αν η ζωή της Κομμούνας ήταν μεγαλύτερη ή να τα είχε επιλύσει ξεπερνώντας τις αδυναμίες της. Σε κάθε περίπτωση η Union έδρασε σταθερά με στόχο την υπεράσπιση της Κομμούνας και των εργατριών.

Αποδεικνύεται, επίσης, πως δεν αρκεί κανείς να μιλά για γυναικεία συμμετοχή στην Κομμούνα και να μένει εκεί. Δε συμμετείχαν όλες οι γυναίκες ούτε στάθηκαν όλες τους στο πλευρό της επανάστασης. Οι γυναίκες αποτελούν στρώμα και όχι τάξη. Άλλη στάση κράτησαν οι εργάτριες και άλλη οι γυναίκες των εκδιωγμένων αστών.

Για τις γυναίκες και την συμμετοχή τους στην Κομμούνα ο Μαρξ αναφέρει:

«Οι κοκότες ξαναβρήκαν τα ίχνη των προστατών τους που το είχαν σκάσει, τους ανθρώπους της οικογένειας, της θρησκείας και πάνω απ’ όλα της ιδιοκτησίας. Στη θέση τους ξαναβγήκαν στην επιφάνεια οι πραγματικές γυναίκες του Παρισιού – ηρωικές, ανοιχτόκαρδες και αφοσιωμένες σαν τις γυναίκες της αρχαιότητας».²⁰³

Ταυτόχρονα ασκεί οξεία κριτική στους αντιπάλους της Κομμούνας και ειρωνεύεται αυτούς που συκοφαντούν τη θυσία των γυναικών:

«ο ελεεινός αυτός πολιτισμός, που βασίζεται στην υποδούλωση της εργασίας, σ’ όλους τους αιματηρούς θριάμβους του πάνω στους γεμάτους αυτοθυσία προμάχους μιας νέας, καλύτερης κοινωνίας, πνίγει τα βογκητά των θυμάτων

²⁰³ Μαρξ, Κ. (2011). Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή., σελ. 94

του μέσα σε ουρλιαχτά συκοφαντίας που βρίσκουν πλατιά παγκόσμια απήχηση [...] Οι γυναίκες του Παρισιού δίνουν χαρούμενα τη ζωή τους στα οδοφράγματα και στον τόπο της εκτέλεσης. Τί αποδείχνει αυτό; Τίποτε άλλο εκτός από το ότι ο δαίμονας της Κομμούνιας τις μετέτρεψε σε μέγαιρες και Εκάτες!»²⁰⁴

Η στάση των γυναικών στην Κομμούνια άλλαξε τον τρόπο που έβλεπαν οι αστοί και οι υπόλοιποι εχθροί της Κομμούνιας την γυναίκα. Η γυναίκα ήταν πλέον εξαιρετικά επικίνδυνη. Ο αστός απειλούνταν σοβαρά πλέον από το γεγονός ότι η γυναίκα άλλαξε τον τρόπο που παρουσίαζε το σώμα της, ότι άλλαξαν οι χειρονομίες της, ότι οπλίστηκε, ότι έχτισε, όπως σημειώνει η Jones, μία νέα σχέση με την κουλτούρα. Οι γυναίκες και μάλιστα οι εργάτριες πλέον μιλούσαν, είχαν δημόσιο λόγο και συμμετοχή στην πολιτική.²⁰⁵ Αυτή η αλλαγή συνιστούσε ευθύ χτύπημα στα αστικά ιδεώδη που ήθελαν την γυναίκα κλεισμένη στο σπίτι να μεριμνά για την οικογένεια και το νοικοκυριό. Δεν ήθελαν ακόμα έναν εχθρό τους να διεκδικεί το δίκιο του.

Γι' αυτό και τους επιτέθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια της Κομμούνιας όσο και μετέπειτα. Είχαν κατασκευάσει μια τέτοια εικόνα για της Κομμουνάριες που ενώ μετά την Ματωμένη Εβδομάδα συνέλαβαν 1000 γυναίκες μπόρεσαν και καταδίκασαν μόλις 133 αν και έκαναν τεράστια προσπάθεια να κατασκευάσουν στοιχεία. Ήταν τόσο έντονη η «στερεότυπη εικόνα» που έφτιαξαν γι' αυτές οι αστοί και οι εφημερίδες τους που σωστά εικάζει ο Tombs πως πολλές που πράγματι είχαν ενεργή συμμετοχή στα γεγονότα δε τις συνέλαβαν ποτέ.²⁰⁶

Αναφέρει ο Lissagaray καταρρίπτοντας και τον μύθο των γυναικών – εμπρηστών του Παρισιού:

«Βλέπουμε πολλές απ' αυτές πίσω από τα οδοφράγματα. Όσο για τις *petroleuses*, αυτές είναι χίμαιρες, όπως οι σαλαμάνδρες και τα ξωτικά. Τα

²⁰⁴ Ό.π., σελ. 95

²⁰⁵ Jones, K., Ό.π., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), σελ. 713

²⁰⁶ Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman., σελ. 133

στρατιωτικά δικαστήρια δεν πέτυχαν να παρουσιάσουν έστω και μία. Αυτά τα δικαστήρια καταδίκασαν πολλές γυναίκες, λίγες από τις οποίες ήταν γνωστές κατά τα γεγονότα.»²⁰⁷

Οι γυναίκες της Κομμούνας ευτυχώς απέτυχαν να ανταποκριθούν στο «μητρικό ιδεώδες» που είχαν φανταστεί για λογαριασμό τους οι αστοί. Αντίθετα, πέτυχαν να τις «κλείσει μέσα στη μεγάλη της καρδιά η εργατική τάξη» μαζί με τους άνδρες συντρόφους τους που έδωσαν ηρωικά τη ζωή τους για να γίνει η Κομμούνα «προάγγελος της νέας κοινωνίας», της κοινωνίας του σοσιαλισμού – κομμουνισμού.

²⁰⁷ Abidor, M. (Επιμ.). (2010). *Communards, The Story of the Paris Commune of 1871 as told by those who fought for it*. Pacifica: Marxists Internet Archive., σελ. 76

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΓΓΡΑΦΟ 1: ΚΑΛΕΣΜΑ ΟΜΑΔΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ²⁰⁸

ΚΑΛΕΣΜΑ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ - ΠΟΛΙΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

Το Παρίσι είναι αποκλεισμένο, το Παρίσι είναι βομβαρδισμένο...

Γυναίκες πολίτες πού είναι τα παιδιά μας και τα αδέρφια και οι σύζυγοί μας;... Ακούτε το κανόνη που βροντάει και το κώδωνα που χτυπάει το ιερό κάλεσμα;

Στα όπλα! Η πατρίδα είναι σε κίνδυνο!...

Είναι ο ξένος που έρχεται πίσω να εισβάλει στην Γαλλία;

Είναι οι ενωμένες λεγεώνες των τυράννων της Ευρώπης που σφαγιάζουν τα αδέρφια μας, ελπίζοντας να καταστρέψουν μαζί με την μεγάλη πόλη, μέχρι την ανάμνηση των αθάνατων κατακτήσεων που εδώ και έναν αιώνα τους προσφέρουμε το δικό μας αίμα και που ο κόσμος ονομάζει ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα;...

Όχι, αυτοί οι εχθροί, αυτοί οι δολοφόνοι του λαού και της ελευθερίας είναι Γάλλοι!

Αυτός ο αδελφοκτόνος ίλιγγος που παίρνουν από την Γαλλία, αυτή η μάχη μέχρι θανάτου, είναι η τελική πράξη του αιώνιου ανταγωνισμού του δίκιου και της δύναμης, της εργασίας και της εκμετάλλευσης, του λαού και των δημιών του!...

Οι εχθροί μας, είναι οι προνομιούχοι της σημερινής κοινωνικής πραγματικότητας, όλοι αυτοί που πάντοτε κέρδιζαν από τον ιδρώτα μας, που πάντοτε πάχαιναν από την μιζέρια μας...

Είδαν ότι ο λαός ξεσηκώνεται φωνάζοντας: «Όχι υποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα, όχι δικαιώματα χωρίς υποχρεώσεις!... Θέλουμε την εργασία, αλλά για να κρατάμε το προϊόν... Όχι πια εκμεταλλευτές, όχι πια αφεντικά!... Εργασία και ευημερία για όλους – η κυβέρνηση του λαού για τον ίδιο τον λαό – η Κομμούνα, να ζήσουμε ελεύθεροι δουλεύοντας ή να πεθάνουμε μαχόμενοι!...»

Και ο φόβος να δουν τους εαυτούς τους μπροστά στο λαϊκό δικαστήριο οδήγησε τους εχθρούς μας στο να διαπράξουν το μεγαλύτερο έγκλημα, τον εμφύλιο πόλεμο!

Γυναίκες πολίτες του Παρισιού, απόγονοι των γυναικών της μεγάλης Επανάστασης, που, στο όνομα του λαού και της δικαιοσύνης βάδιζαν προς της Βερσαλλίες, φέρνοντας πίσω αιχμάλωτο τον Λουδοβίκο τον 16^ο, εμείς, μητέρες, γυναίκες και αδερφές αυτού του λαού της Γαλλίας, θα υπομένουμε για καιρό ακόμα ότι η μιζέρια και η άγνοια κάνουν εχθρούς για τα παιδιά μας, ότι

²⁰⁸ Réimpression du Journal officiel de la République française sous la Commune, du 19 mars au 24 mai 1871. Paris : V. Bunel, 1871, <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb43511094c>

ο πατέρας είναι ενάντια στον γιο, ο αδερφός ενάντια στον αδερφό, πρόκειται να σκοτωθούν μεταξύ τους μπροστά στα μάτια μας για το καπρίτσιο των καταπιεστών μας, που θέλουν τον εκμηδενισμό του Παρισιού αφού θα το έχουν παραδώσει στον ξένο;

Γυναίκες πολίτες, η αποφασιστική ώρα έφτασε. Πρέπει να ευχηθούμε να τελειώσει ο παλιός κόσμος! Θέλουμε να είμαστε ελεύθερες. Και δεν είναι μόνο η Γαλλία που ξεσηκώνεται, όλοι οι πολιτισμένοι λαοί έχουν τα μάτια τους στο Παρίσι περιμένοντας το θρίαμβό μας, ώστε όταν έρθει η σειρά τους, να απελευθερωθούν. Αυτή η ίδια η Γερμανία – της οποίας ο στρατός καταστρέφει την πατρίδα μας, που έχει ορκιστεί θάνατο για τις δημοκρατικές και σοσιαλιστικές τάσεις – είναι αυτή η ίδια που έχει χτυπηθεί και δουλεύει από τον επαναστατικό άνεμο! Επίσης, εδώ και έξι μήνες είναι σε κατάσταση πολιορκίας, και οι εργατικοί της αντιπρόσωποι είναι στην φυλακή. Η Ρωσία εξίσου βλέπει να σκοτώνονται οι υπερασπιστές της ελευθερίας μόνο για να χαιρετίσει μια νέα γενιά, με τη σειρά της είναι έτοιμη να αγωνιστεί και να πεθάνει για την Δημοκρατία και τον κοινωνικό μετασχηματισμό!

Η Ιρλανδία και η Πολωνία, δεν πεθαίνουν παρά μόνο για να αναγεννηθούν με μία καινούρια ενέργεια – η Ισπανία και η Ιταλία που ξαναβρίσκουν το χαμένο σθένος για να ενωθούν στην διεθνή πάλη των λαών – η Αγγλία, της οποίας ολόκληρος ο λαός, προλετάριοι και μισθωτοί, γίνεται επαναστατική από τη σοσιαλιστική θέση – η Αυστρία, της οποίας η κυβέρνηση πρέπει να καταπνίξει ταυτόχρονα τις εξεγέρσεις της χώρας και των σλαβικών δυνάμεων – αυτή η διαρκής σύγκρουση μεταξύ των κυρίαρχων τάξεων και του λαού δε δείχνει πως το δέντρο της ελευθερίας, που για αιώνες τρέφεται από τα κύματα αίματος που χύθηκαν, έδωσε τους καρπούς του;

Γυναίκες πολίτες, το γάντι έχει πέσει, πρέπει να νικήσουμε ή να πεθάνουμε! Οι μητέρες, οι γυναίκες, αυτές που λένε: «Τι με νοιάζει για τον θρίαμβο του σκοπού μας, αν πρέπει να τους χάσω αυτούς που αγαπώ γι' αυτόν» πείθονται τελικά πως το μόνο μέσο να σώσουν αυτούς που του είναι πολύτιμοι – τον σύζυγο που τις βοηθά, το παιδί που είναι η ελπίδα της – είναι να πάρουν ενεργά μέρος στην πάλη, που θα την κάνει να σταματήσει αυτή την αδελφοκτόνα μάχη που δε μπορεί να σταματήσει παρά μόνο με τον θρίαμβο του λαού, εκτός αν αναβιώσει στο κοντινό μέλλον!

Κρίμα στις μητέρες αν ακόμα μια φορά ο λαός υποχωρήσει! Θα είναι τα παιδιά τους που θα πληρώσουν αυτή την ήττα, καθώς τα αδέρφια μας και οι σύζυγοί μας παίζουν το κεφάλι τους και η αντίδραση θα έχει ένα καλό παιχνίδι! Επιείκεια δε θέλουμε ούτε εμείς ούτε οι εχθροί από εμάς!...

Γυναίκες πολίτες, όλες αποφασισμένες, όλες ενωμένες, φροντίζουμε για την εξασφάλιση του στόχου μας! Προετοιμαζόμαστε να υπερασπιστούμε και να εκδικηθούμε τα αδέρφια μας! Στις πύλες του Παρισιού, στα οδοφράγματα, στα χαρακώματα, στα προάστια, οπουδήποτε! Θα είμαστε έτοιμη την ώρα που πρέπει, να ενώσουμε τις δυνάμεις μας με τις δικές τους· αν οι κακόφημοι που κρατούμενους, που δολοφονούν τους ηγέτες μας, πυροβολήσουν ένα πλήθος άοπλων γυναικών τόσο το καλύτερο! Η κραυγή του τρόμου και της αγανάκτησης της Γαλλίας

και του κόσμου θα πετύχει αυτό που εμείς θα προσπαθούσαμε!... Και αν τα όπλα και οι ξιφολόγχες χρησιμοποιούνται από τα αδέρφια μας θα μας μένουν ακόμα πέτρες για να συνθλίψουμε τους προδότες!...

Μία ομάδα γυναικών πολιτών

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Οι γυναίκες – πολίτες, οι πατριώτισσες, παρακαλούνται να συναντηθούν σήμερα Τρίτη, 11 Απρίλη, στις 8 το απόγευμα, στο 79 της οδού du Temple στην αίθουσα Larched, στο μεγάλο καφέ του Nation προκειμένου να πάρουν καθοριστικές αποφάσεις για το σχηματισμό σε όλα τα διαμερίσματα επιτροπών, με σκοπό να οργανωθεί το κίνημα των γυναικών για την άμυνα του Παρισιού σε περίπτωση που η αντίδραση και οι στρατιώτες προσπαθήσουν να εισβάλουν.

Ζητάμε την ενεργή συμμετοχή όλων όσων καταλαβαίνουν πως η ευημερία της πατρίδας εξαρτάται από το θέμα αυτή της μάχης, που γνωρίζουν πως η τωρινή κοινωνική τάξη φέρνει πάνω της το σπόρο της μιζέριας και του θανάτου για την κάθε ελευθερία, για το κάθε δίκαιο, και κατά συνέπεια χαιρετίζουν το βασίλειο της εργασίας και της ισότητας, έτοιμες τη στιγμή του υπέρτατου κινδύνου, να αγωνιστούν και να πεθάνουν για τον θρίαμβο αυτής της Επανάστασης, στην οποία θυσιάζονται οι αδερφοί μας!...

**ΕΓΓΡΑΦΟ 2 : ΕΚΚΛΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ UNION
(8/5/1871)²⁰⁹**

ΓΑΛΛΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΙΣΟΤΗΤΑ – ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ

ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ

Η κεντρική Επιτροπή της Ένωσης των Γυναικών για την άμυνα του Παρισιού και την βοήθεια στους τραυματισμένους επιφορτίστηκε από την Επιτροπή Εργασίας και Ανταλλαγών με το έργο της οργάνωσης της εργασίας των γυναικών στο Παρίσι, και με την συγκρότηση συνδικαλιστικών και ομοσπονδιακών συνδικάτων εργατριών.

Κατά συνέπεια, προσκαλεί όλες τις εργάτριες να συναντηθούν, σήμερα, Πέμπτη 18Μάη, στο Χρηματιστήριο, στις 7 το απόγευμα, προκειμένου να κατονομάσουν αντιπροσώπους κάθε συνεταιρισμού για να συγκροτήσουν τα συνδικάτα που με τη σειρά τους θα στείλουν το καθένα δύο αντιπροσώπους για τη συγκρότηση του ομοσπονδιακού συνδικάτου των εργατριών.

Για όλες τις πληροφορίες απευθυνθείτε στις Επιτροπές της ένωσης, που έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν σε όλα τα διαμερίσματα.

Έδρα της κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης: οδός Faubourg – Saint Martin, στο δημαρχείο του 5^{ου} διαμερίσματος.

Παρίσι, 18 Μάη 1871

Η εκτελεστική επιτροπή της Κεντρικής Επιτροπής

NATHALIE LE MEL
ALINE JACQUIER
LELOUP
BLANCHE LEFÈVRE
COLLIN
JARRY
ELISABETH DMITRIEFF

²⁰⁹ Comité central de l'Union des femmes pour la défense de Paris (1871, May 18). Ville de Paris / Bibliothèque Marguerite Durand, <http://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000936791>

**ΕΓΓΡΑΦΟ 3: ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
(6/5/1871)²¹⁰**

ΓΑΛΛΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΙΣΟΤΗΤΑ – ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ

ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ

ΤΗΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΜΕΝΟΥΣ

Στο όνομα της κοινωνικής Επανάστασης που με ενθουσιασμό χαιρετίζουμε, στο όνομα της διεκδίκησης των δικαιωμάτων της εργασίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης, η Ένωση των Γυναικών για την άμυνα του Παρισιού και την βοήθεια στους τραυματισμένους διαμαρτύρεται με όλες της τις δυνάμεις ενάντια στην ανάξια προκήρυξη στις γυναίκες - πολίτες, που εμφανίστηκε και τοιχοκολλήθηκε προχθές από μία ομάδα ανώνυμων αντιδραστικών.

Η εν λόγω προκήρυξη εμφανίζει τις γυναίκες του Παρισιού να επικαλούνται την γενναιοδωρία των Βερσαλλιών και να ζητούν την ειρήνη με κάθε κόστος...

Την γενναιοδωρία των άνανδρων δολοφόνων!

Έναν συμβιβασμό ανάμεσα στην ελευθερία και τον δεσποτισμό, ανάμεσα στον Λαό και τους δήμιούς του!

Όχι, δεν είναι η ειρήνη, αλλά ο πόλεμος που με ζήλο οι εργάτριες του Παρισιού θα απαιτήσουν!

Σήμερα, ένας συμβιβασμός θα ήταν μία προδοσία!... Θα ήταν αποκήρυξη όλων των εργατικών φιλοδοξιών που ζητούν μια απόλυτη κοινωνική ανανέωση, τον εκμηδενισμό όλων των κοινωνικών και νομικών σχέσεων που υπάρχουν σήμερα, την κατάπιξη όλων των προνομίων, όλης της εκμετάλλευσης, την αντικατάσταση του βασιλείου του κεφαλαίου από εκείνου της εργασίας, και με μία λέξη, την χειραφέτηση του εργάτη από τον εαυτό του!...

²¹⁰ Comité central de l'Union des femmes pour la défense de Paris (1871, May 6). Ville de Paris / BHVP/ Roger-Viollet. <http://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0001486813/v0001.simple.selectedTab=record>

Έξι μήνες ταλαιπωρίας και προδοσίας κατά την διάρκεια της πολιορκίας, έξι εβδομάδες γιγάντιας πάλης ενάντια στους συνασπισμένους εκμεταλλευτές, τα κύματα αίματος που καταβλήθηκαν για το σκοπό της ελευθερίας είναι οι τίτλοι της δόξας και της εκδίκης μας!...

Η τωρινή πάλη δε μπορεί να έχει ως αντικείμενο παρά το θρίαμβο του σκοπού του λαού... Το Παρίσι δε θα γυρίσει πίσω, καθώς κρατάει τη σημαία του μέλλοντος. Η τελική ώρα έχει έρθει... τόπος στους εργάτες, πίσω στους δήμιούς τους!...

Πράξεις, ενέργειες!... Το δέντρο της ελευθερίας θα ποτίσει το αίμα τον εχθρών του!...

Όλες ενωμένες και αποφασισμένες, μεγαλοπρεπείς και φωτισμένες από τα βάσανα που οι κοινωνικές κρίσεις πάντοτε φέρνουν, βαθιά πεπεισμένες πως η Κομμούνα, αντιπροσωπεύοντας τις διεθνείς και επαναστατικές αρχές των λαών, φέρνει μέσα της τους σπόρους της κοινωνικής επανάστασης, οι Γυναίκες του Παρισιού θα αποδείξουν στην Γαλλία και τον κόσμο πως ξέρουν, τη στιγμή του υπέρτατου κινδύνου – στα οδοφράγματα, στις οχυρώσεις του Παρισιού, εάν η αντίδραση καταλάβει τις πύλες – να δώσουν όπως τα αδέρφια τους το αίμα και την ζωή τους για την υπεράσπιση και τον θρίαμβο της Κομμούνας, δηλαδή του Λαού!

Εμπρός, νικητές, έτσι ενωθείτε και καταλάβετε τα κοινά σας συμφέροντα, εργάτες και εργάτριες, όλοι αλληλέγγυοι, με μία τελευταία προσπάθεια εξολοθρεύστε για πάντα κάθε ίχνος εκμετάλλευσης και εκμεταλλευτή!...

ZHTΩ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ!....

ZHTΩ Η ΕΡΓΑΣΙΑ!...

ZHTΩ Η ΚΟΜΜΟΥΝΑ!...

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Κεντρικής Επιτροπής

LE MEL

JACQUIER

LEFÈVRE

LELOUP

DMITRIEFF

Παρίσι, 6 Μάη 1871

ΕΓΓΡΑΦΟ 4 : ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ UNION (15/5/1871)²¹¹

ΓΑΛΛΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΙΣΟΤΗΤΑ – ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ

ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

11^ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Η Κεντρική Επιτροπή της Ένωσης των γυναικών για την άμυνα του Παρισιού και την βοήθεια στους τραυματισμένους ενημερώνει τις εργάτριες όλων των κρατικών σωμάτων πως η οργάνωση της εργασίας της ανατέθηκε, κάθε επιτροπή διαμερίσματος είναι χρεωμένη να δεχτεί τις εγγραφές.

Τις δεσμεύει λοιπόν να παρουσιαστούν το συντομότερο δυνατό στο διαμέρισμα που τους αντιστοιχεί για να εγγραφούν στο Δημαρχείο.

Παρίσι, 15 Μάη 1871

Θεωρημένο και εγκεκριμένο:

Η δημοτική αντιπρόσωπος

GUILLAUME

²¹¹ Comité central de l'Union des femmes pour la défense de Paris (1871, May 15). Ville de Paris / BHVP / Roger-Viollet. <http://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0001490393>

ΕΓΓΡΑΦΟ 5: ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ ΓΙΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ

Η Κομμούνα του Παρισιού,

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ένας αριθμός εργοστασίων εγκαταλείφθηκε από αυτούς που ήταν υπεύθυνοι για την λειτουργία τους προκειμένου να αποφύγουν τις πολιτικές τους υποχρεώσεις, και χωρίς καμία έγνοια για τα συμφέροντα των εργατών·

Λαμβάνοντας υπόψη πως ως αποτέλεσμα αυτής της δειλής εγκατάλειψης, πολλές ζωτικές για την ζωή των πολιτών δραστηριότητες σταμάτησαν και πως ο βιοπορισμός των εργατών διακινδυνεύει,

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ:

Οι ενώσεις των εργατών καλούνται να συστήσουν επιτροπή έρευνας, η οποία θα:

1. Καταρτίσει λίστα με τα εγκαταλελειμμένα εργοστάσια, όπως και μια ακριβή περιγραφή της κατάστασής του και των εργαλείων και του εξοπλισμού που περιέχουν·
2. Παρουσιάσει μία αναφορά που να δείχνει πρακτικά τις πιθανότητες αυτά τα εργοστάσια να τεθούν σε λειτουργία, όχι από αυτούς που τα εγκατέλειψαν αλλά από συνεταιριστικές ενώσεις εργατών που απασχολούνταν σε αυτά·
3. Να σχεδιάσουν ένα καταστατικό για αυτούς τους εργατικές συνεταιριστικές οργανώσεις·
4. Να ορίσουν μια επιτροπή διαιτησίας που θα καθορίσει, κατά την επιστροφή των ιδιοκτητών των εγκαταλελειμμένων εργοστασίων, τους όρους με τους οποίους τα εργοστάσια θα περάσουν μόνιμα στις ενώσεις των εργατών και το ύψος της αποζημίωσης που θα πληρωθεί από τις ενώσεις στους πρώην ιδιοκτήτες.

Αυτή η επιτροπή έρευνας θα υποβάλει την αναφορά της στην επιτροπή εμπορίου και βιομηχανίας της Κομμούνας, που απαιτείται να παρουσιαστεί στην κομμούνα το συντομότερο δυνατό μία πρόχειρη απόφαση που να ικανοποιεί τα συμφέροντα της Κομμούνας και των Εργατών.

Παρίσι, 16 Απρίλη 1871

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abidor, M. (Επιμ.). (2010). *Communards, The Story of the Paris Commune of 1871 as told by those who fought for it*. Pacifica: Marxists Internet Archive.
- Abidor, M. (Επιμ.). (2015). *Voices of Paris Commune*. Oakland: PM.
- Barry, D. (1996). *Women and Political Insurgency, France in the Mid-Nineteenth Century*. London: MacMillan Press.
- Chapman, G. (1962). *The Third Republic of France*. London: Palgrave Macmillan.
- Christiansen, R. (1996). *Paris Babylon: The Story of the Paris Commune*. London: Penguin.
- Eichner, C. J. (2004). *Surmounting the Barricades: Women in the Paris Commune*. Bloomington: Indiana University Press.
- Foley, S. (2004). *Women in France Since 1789, The Meanings of Difference*. London: Palgrave MacMillan.
- Fortescue, W. (2000). *The Third Republic in France 1870-1940, Conflicts and Continuities*. London: Routledge.
- GLuckstein, D. (2006). *The Paris Commune, A Revolution in Democracy*. London: Bookmarks.
- Gullickson, G. L. (1996). *Unruly Women of Paris: Images of the Commune*. Ithaca: Cornell University Press.
- Harvey, D. (2013). *Rebel Cities, From the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- Hazan, E. (2015). *A History of the Barricade*. London: Verso.
- Hilden, P. J. (1986). Women and the Labour Movement in France, 1869-1914. *The Historical Journal*, 29(4), 809-832.
- Hobsbawm, E. J. (2012). *Η εποχή του κεφαλαίου*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Hunt, P. (1971). Feminism and Anti-clericalism under the Commune. *The Massachusetts Review*, 12(3), 418-431.
- Jones, K., & Vergès, F. (1991). "Aux Citoyennes!": Women, politics, and the Paris Commune of 1871. *History of European Ideas*, 13(6), 711-732.
- Linton, M., & Hivet, C. (1997). Les femmes et la Commune de Paris de 1871. *Revue Historique*, 298(1), 23-47.
- Lissagaray, P. -O. (2012). *History of the Paris Commune of 1871*. London: Verso.

- Magraw, R. (2002). *France 1800-1914: A Social History*. London: Longman.
- Marx, K. (1971). *Karl Marx and Frederick Engels. On the Paris Commune*. Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (1987). *Collected Works* (Τόμ. 25). New York: International Publishers.
- McClellan, W. (1979). *Revolutionary Exiles, The Russians in the First International and the Paris Commune*. London: Frank Cass.
- McMillan, J. (2000). *France and Women 1789-1914: Gender, Society and Politics*. New York: Routledge.
- Merriman, J. (2014). *Massacre: The Life and Death of the Paris Commune of 1871*. New Haven: Yale University Press.
- Moses - Goldberg, C. (1984). *French Feminism in Nineteenth Century*. New York: State University of New York Press.
- Mullaney, M. M. (1990). Sexual politics in the career and legend of Louise Michel. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 15(2), 300-322.
- Price, R. (1981). *An Economic History of Modern France, 1730-1914*. London: MacMillan.
- Price, R. (2004). *People and Politics in France 1848-1870*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Ross, K. (2015). *Communal Luxury: The political imaginery of Paris Commune*. London: Verso.
- Schulkind, E. (1985). Socialist Women during the 1871 Paris Commune. *Past & Present*, 106, 124-163.
- Schulkind, E. W. (1960). The activity of popular organizations during the Paris Commune of 1871. *French Historical Studies*, 1(4), 394-415.
- Taithe, B. (2001). *Citizenship and Wars, France in turmoil, 1870-1871*. London: Routledge.
- Thomas, E. (1971). The Women of Commune. *The Massachusetts Review*, 12(3), 409-417.
- Thomas, E. (1980). *Louise Michel*. Montreal: Blackrose.
- Tombs, R. (1984). Harbingers or Entrepreneurs? a Worker's Cooperative during the Paris Commune. *The Historical Journal*, 27(4), 969-977.
- Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. London: Longman.
- Tuma, E. H. (2000). *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από τον 10ο αιώνα ως σήμερα, Θεωρία και Ιστορία της Οικονομικής Μεταβολής* (Τόμ. 2). Αθήνα: Gutenberg.

- Williams, R. L. (1969). *The Commune of Paris 1871*. New York: John Wiley.
- Ένγκελς, Φ. (2011). *Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Κολοντάι, Α. Μ. (2016). *Το γυναικείο ζήτημα από την πρωτόγονη κοινωνία στη σύγχρονη εποχή*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι. (2007). *Κράτος και Επανάσταση*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχής.
- Λουγγής, Τ. (2001). *Η Κομμούνα του 1871. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, 3*.
- Μαρίνου, Ξ. (2015). *Αναζητώντας οδοφράγματα: Αστικός Τύπος και ελληνικές συμμετοχές στον γαλλοπροσωπικό πόλεμο και την Παρισινή Κομμούνα*. Αθήνα: ΚΨΜ.
- Μαρξ, Κ. (2002). *Το Κεφάλαιο* (Τόμ. Ι). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ. (2011). *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ. (2015). *Επιστολές στον Κούγκελμαν*. (Β. Παπαρήγα, Μεταφρ.) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ. (1987). *Για το γυναικείο ζήτημα*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.